

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

GERCÜŞ İLÇESİNİN (BATMAN) BEŞERİ VE
EKONOMİK COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Yrd. Doç. Dr. Selçuk HAYLI **Mehmet Emin YAKUT**

ELAZIĞ-2013

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

GERCÜŞ İLÇESİNİN (BATMAN) BEŞERİ VE EKONOMİK COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Selçuk HAYLI

HAZIRLAYAN

Mehmet Emin YAKUT

Jürimiz, 01. 07.2013 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri üyeleri:

1-Yrd.Doç.Dr. Selçuk HAYLI (Danışman)

2- Yrd.Doç.Dr. İ.Oğuz AKDEMİR (Üye)

3- Yrd.Doç.Dr. Süleyman İLHAN (Üye)

F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Enver ÇAKAR

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Gercüş İlçesinin (Batman) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası****Mehmet Emin YAKUT****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Coğrafya Anabilim Dalı****Elazığ-2013, Sayfa: XVI+152**

Gercüş ilçesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer alır. Güneydoğu Torosların güneyi ile Mardin Eşiği'nin kuzeyinde yer alan ilçe, Dicle Nehri'nin güney kıyısında batı-doğu doğrultusunda uzanır. Doğusunda Mardin, Siirt, Şırnak il sınırlarının kesişimi, batısında Mardin ilinin Savur ilçesi, kuzeyinde Batman Merkez ve Hasankeyf ilçesi, güneyinde ise Mardin ilinin Midyat ilçesi vardır. 1926 yılında ilçe olmasından sonra idari merkez olması gelişme göstermesini sağlamıştır.

Araştırma sahası engebeli bir araziye sahip olmasına rağmen iklimin uygun olması ve verimli tarım alanlarına sahip olmasına bağlı olarak önemli oranda nüfus ve yerleşme yoğunluğuna sahiptir. 1985 yılı, araştırma sahasında nüfus miktarının en yüksek değerlere ulaştığı zamandır.

Günümüzden 8000 yıl öncesine dayandığı kabul edilen, çok eski bir yerleşim alanı üzerinde bulunan Gercüş Hititler, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi pek çok farklı uygarlığın iskan sahalarından birisi olmuştur. Günümüzde ise Gercüş ilçesinde, ilçe merkezi dışında iki belde ve 56 köy yerleşmesi bulunmaktadır.

İlçedeki ekonomik faaliyetlerin temelini bağcılık ve tarla ziraatı oluşturmaktadır. Besi hayvancılığının da geliştirilmeye çalışıldığı ilçede ticaret gelişme göstermesine karşılık, bu ihtiyaçların Batman il merkezinde kolaylıkla karşılanabiliyor olması nedeni ile gelişim hızı yavaştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Beşeri Coğrafya, Ekonomik Coğrafya, Gercüş, Batman, Nüfus, Yerleşme, Ekonomik Faaliyetler, Arazi Kullanımı, Tarım.

ABSTRACT**Master Thesis****The Human And Economic Geography Of Gercüş County****Mehmet Emin YAKUT****The University of Fırat****The Institute of Social Science****The Department of Geography****Elazığ-2013, Page: XVI+152**

Gercüş, which is in the upper part division of Southeast Anatolia region, takes part in the north of Mardin Midyat plateau. The county lies through the south coast of Tigris river in the west-east way. On its east, there are conjunction of Mardin, Siirt and Şırnak borders, on its west Savur county of Mardin city, on its North centre of Batman and Hasankeyf county, on its South Midyat county of Mardin city. After becoming county in 1926, its becoming governmental centre helped it develop.

The research field, though having a rough land, is densely populated and settled because of its convenient climate and productive agriculture lands. The year 1985 is the time when the population rate reached in the research field.

Gercüş, whose history is accepted to go beyond 8000 years from now and which is on a very old settlement area has been a settlement center for many civilizations such as Hittites, Roman Empire, The Byzantines, Selcuk Turks and Ottoman Empire. But for today, there are two town and 56 villages in Gercüş County apart from the county center.

Vine cultivation and agriculture are two main economic facilities in the county. In the county where livestock fattening is also tried to be developed, though trade shows development, this development is not in a desired speed because these needs can be fulfilled in Batman city centre.

Key Word: Geography, Human Geography, Economic Geography, Gercüş, Batman, population, settlement, economic activities, land use, agriculture

İÇİNDEKİLER	SAYFA NO
ÖZET.....	II
SUMMARY.....	III
TABLolar LİSTESİ.....	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XII
HARİTALAR LİSTESİ.....	XV
ÖNSÖZ.....	XVI

GİRİŞ

1.Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Başlıca Doğal Çevre Özellikleri.....	1
2.Tezin Amacı, Kapsamı ve İzlenen Yöntem.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NÜFUS COĞRAFYASI ÖZELLİKLERİ

1.1.Nüfusun Gelişimi.....	12
1.1.1.Cumhuriyet Öncesi.....	12
1.1.2.Cumhuriyet Dönemi.....	14
1.2.Göçler.....	21
1.3.Nüfusun Dağılışı.....	24
1.4.Nüfus Yoğunluğu.....	35
1.5.Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı.....	43
1.6.Nüfusun Eğitim Durumu.....	47
1.7.Nüfusun Sağlık Durumu.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

2. YERLEŞME COĞRAFYASI ÖZELLİKLERİ

2.1.Kır Yerleşmeleri.....	51

2.1.1.Kır Yerleşmelerinin Tarihçesi.....	51
2.1.2.Yerleşmeleri Etkileyen Coğrafi Faktörler.....	55
2.1.3.Kır Yerleşme Tipleri.....	60
2.1.3.1.Mezralar.....	62
2.1.3.2.Köyler.....	63
2.1.3.2.1. Adlarına Göre Köyler.....	65
2.1.3.2.2. Konumlarına Göre Köyler.....	67
2.1.3.2.3. Alan Büyüklüğüne Göre Köyler.....	69
2.1.3.2.4. Nüfus Büyüklüğüne Göre Köyler.....	71
2.1.3.2.5. Hakim Ekonomik Faaliyete Göre Köyler.....	72
2.1.3.2.6. Yerleşme Dokularına Göre Köyler.....	74
2.1.4.Kır Meskenleri.....	76
2.2.Kasaba Yerleşmeleri.....	84
2.3.Gercüş İlçe Merkezi.....	86
2.4.Yerleşmelerle İlgili başlıca Sorunlar.....	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

3.1.Tarım.....	104
3.1.1.Genel Bakış.....	104
3.1.2.Genel Arazi Kullanılışı.....	115
3.1.3.Tarımsal Arazi Kullanılışı ve Üretim Durumu.....	119
3.1.3.1.Tarla Tarımı.....	119
3.1.3.2.Meyvecilik.....	121
3.1.3.3.Sebzecilik.....	124

3.2.Hayvancılık.....	125
3.2.1.Büyükbaş Hayvancılık.....	125
3.2.2.Küçükbaş Hayvancılık.....	127
3.2.3.Kümes Hayvancılığı.....	129
3.2.4.Arıcılık.....	130
3.3.Sanayi ve El Sanatları.....	131
3.4.Ulaşım.....	133
3.5.Ticaret.....	135
3.6.Turizm.....	140
SONUÇ.....	144
BİBLİYOGRAFYA.....	147
ÖZGEÇMİŞ.....	152

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Batman'da Aylık Sıcaklıklar (°C).....	4
Tablo 2: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Aylık Ortalama Sıcaklık Değerleri(°C).....	4
Tablo 3: Batman ve Karşılaştırma Amacı ile Seçilmiş Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin Aylık Ortalama Yağışları (mm).....	6
Tablo 4: XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Gercüş ve Köylerinin Nüfusu.....	13
Tablo 5: Gercüş İlçesi Nüfusunun Seyri (1927-2011).....	16
Tablo 6: Gercüş İlçesinde Nüfusun Büyüme Oranları (%).....	17
Tablo 7: Gercüş İlçesi Nüfusunun Yıllık Nüfus Artışı Oranları (1927-2011).....	18
Tablo 8: Gercüş İlçesinde Sayım Dönemleri Arasındaki Nüfus Artış Hızları (1927-2011).....	20
Tablo 9: Gercüş İlçesi Nüfusunun Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü.....	30
Tablo 10: Gercüş İlçesi Köylerinin Nüfus Değişimi (1980-2011).....	32
Tablo 11: Gercüş İlçesi Kır Nüfusunun Nüfus Gruplarına Dağılımı (2011).....	34
Tablo 12: Gercüş İlçesi Nüfusunun Sayım Yıllarına Göre Cins Yapısı.....	44
Tablo 13: Gercüş İlçesi Nüfusunun Yaş Gruplarına Dağılımı (2009).....	46
Tablo:14 Gercüş İlçesi Nüfusunun Eğitim Kademelerine Eğitim Durumu (2009).....	48
Tablo 15: Gercüş İlçesi Nüfusunun Kaba Doğum ve Genel Doğurganlık Hızı.....	50
Tablo 16: Gercüş İlçesi Nüfusunun Kaba Ölüm ve Yaşa Özel Ölüm Hızı (%o).....	50
Tablo 17: Gercüş İlçesinde Yerleşmelerin Yükselti Kademelerine Göre Yüzölçümleri ve Nüfus Durumu (2010).....	55
Tablo 18: Gercüş İlçesi Yerleşim Birimlerinin Yükselti Kademelerine	

Göre Dağılımı.....	56
Tablo 19: Gercüş İlçesi Kırsal Yerleşmelerinin Hane Sayılarına Göre	
Dağılımı (1980).....	58
Tablo 20: Gercüş İlçesi Kırsal Yerleşmelerinin Hane Sayılarına Göre	
Dağılımı (2011).....	59
Tablo 21: Gercüş İlçesinde Yer Alan Köyler ve Bağlı Oldukları Köyler.....	62
Tablo 22: Gercüş İlçesi Tek Yerleşmeli Köyler (2011).....	64
Tablo 23: Gercüş İlçesinde Alanlarına Göre Köyler.....	70
Tablo 24: Gercüş İlçesi Kırsal Nüfusun Geçim Kaynakları Tablosu	
(1980-2010).....	73
Tablo 25: Gercüş İlçesinde Mesken Yapım Malzemeleri (1980-2010).....	76
Tablo 26: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Çatı Şekli (1980-2010).....	80
Tablo 27: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Örtü Malzemeleri (1980-2010).....	81
Tablo 28: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Oda Sayıları (1980-2010).....	82
Tablo 29: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Kat Sayıları (1980-2010).....	82
Tablo 30: Gercüş İlçe Merkezinde Nüfusun (12 ve üzeri yaş) Cinsiyete Göre	
İşgücü Durumu (2000).....	91
Tablo 31: Gercüş İlçe Merkezinde Faal Olmayan Nüfusun Faal Olmama	
Nedenleri (2000).....	91
Tablo 32: Gercüş İlçesinde Çalışan Nüfusun Sektörel Bölünüşü (2000).....	92
Tablo 33: Gercüş’ te yapılan iş ve cinsiyete göre istihdam edilen nüfus (2000).....	97
Tablo : 34 Gercüş İlçesinde Arazinin Toprak Türlerine Göre	
Oransal Bölünüşü.....	104

Tablo 35: Gercüş İlçesinde Arazinin Türü Ve Kullanım Şekillerine Göre	
Oransal Bölünüşü (%).....	108
Tablo 36: Gercüş İlçesinde Tarımsal Arazinin Oransal Bölünüşü	110
Tablo 37: Gercüş İlçesinde Tarımsal Arazilerin Parsel İşletme	
Büyüklikleri (1980).....	111
Tablo 38:Gercüş İlçesinde Arazinin Kabiliyet Sınıflarına Göre	
Oransal Bölünüşü.....	112
Tablo 39: Gercüş İlçesinde Kullanılan Tarımsal Araçlar ve Değişimi	
(1980-2010).....	117
Tablo 40: Gercüş İlçesinde Yetiştirilen Meyvelerin Alanı ve Verimi (2010).....	122
Tablo 41: Gercüş İlçesinde Büyükbaş Hayvan Varlığı (1980-2010).....	125
Tablo 42: Gercüş İlçesinde Küçükbaş Hayvan Varlığı (1980-2010).....	128
Tablo 43: Gercüş İlçesinde Arı Kovanı Sayısı (1980-2010).....	130
Tablo: 44 Gercüş İlçesinde Yer Alan Perakende Ticaret İşletmeleri (2010).....	136
Tablo:45 Gercüş’ te Yer Alan Büyük Ticaret İşletmeleri (2010)	137
Tablo:46 Gercüş’ te Yer Alan Sanayi Tesisleri ile Küçük Sanayi ve	
İmalathaneler (2010).....	138
Tablo:47 Gercüş’ te Yer Alan Yeme-İçme ve Eğlence Hizmetleri, Büro	
Hizmetleri ile Bankalar (2010).....	139
Tablo:48 Gercüş’ te Yer Alan Ulaşım İlgili Ticaret İşletmeleri ve	
Sağlık Hizmetleri (2010).....	140

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Batman'ın Aylık Ortalama Yağış Miktarı (mm).....	6
Şekil 2: Batman'da Yağışın Mevsimlere Dağılışı (%).....	7
Şekil 3: Gercüş İlçesi Nüfusunun Seyri (1927-2011).....	16
Şekil 4: Gercüş İlçesi Kır Nüfusunun Seyri (1935-2011).....	17
Şekil 5: Gercüş İlçesinde Nüfusun Büyüme Oranları Seyri (1927-2011).....	18
Şekil 6: Gercüş İlçe Merkezi Nüfusunun Seyri (1935-2011).....	19
Şekil 7: Gercüş İlçesi Dönemlik Nüfus Artış Hızı Seyri (1927-2011).....	19
Şekil 8: Gercüş İlçesi Nüfusunun Hane Halkı Büyüklüğü Durumu (2005-2009)...	29
Şekil 9: Gercüş İlçesi Köylerinin Nüfus Gruplarına Göre Bölünüşü (%).....	34
Şekil 10: Gercüş İlçesinin Nüfus Piramidi (2009).....	45
Şekil 11: Gercüş İlçesi Nüfusunun Sayım Yıllarına Göre Cins Yapısı (1927-2011).....	46
Şekil 12: Gercüş İlçesi Nüfusunun Okur Yazarlık Durumu (2009).....	49
Şekil 13: Gercüş İlçesinde Yerleşmelerin Yükselti Kademelerine Göre Yüzölçümleri ve Nüfus Durumu (2010).....	56
Şekil 14: Gercüş İlçesinde Mesken Yapım Malzemeleri (1980-2010).....	77
Şekil 15: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Çatı Şekli (1980-2010).....	80
Şekil 16 :Gercüş İlçesinde Meskenlerin Örtü Malzemeleri (1980-2010).....	81
Şekil 17 :Gercüş İlçesinde Meskenlerin Oda Sayıları (1980-2010).....	82
Şekil 18 :Gercüş İlçesinde Meskenlerin Kat Sayıları (1980-2010).....	83
Şekil 19 :Gercüş İlçe Merkezinde Çalışan Nüfusun Sektörel Bölünüşü (2000) (%).....	95

Şekil 20 :Gercüş İlçe Merkezinde Çalışan Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü (2000).....	96
Şekil 21:Gercüş İlçesinde Arazinin Toprak Türlerine Göre Oransal Bölünüşü...	104
Şekil 22:Gercüş İlçesinde Arazinin Türü Ve Kullanım Şekillerine Göre Oransal Bölünüşü	109
Şekil 23: Gercüş İlçesinde Tarımsal Arazinin Oransal Bölünüşü.....	110
Şekil 24: Gercüş İlçesinde Tarımsal Arazilerin Parsel İşletme Büyüklükleri (1980).....	111
Şekil 25: Gercüş İlçesinde Arazinin Kabiliyet Sınıflarına Göre Oransal Bölünüşü.....	112
Şekil 26: Gercüş İlçesinde Büyükbaş Hayvan Varlığı (1980-2010).....	125
Şekil 27: Gercüş İlçesinde Küçükbaş Hayvan Varlığı (1980-2010).....	128

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1: Araştırma sahası Gercüş Ovası dışında genellikle engebeli ve bozulmuş meşe örtüsüyle kaplıdır. (Vergili Havzası).....	3
Foto 2: Araştırma sahasının yaygın bitki örtüsü meşeliklerden bir görünüm. (Dereiçi Köyü).....	10
Foto 3: Tarihi Yerleşmelerden Yemişli Köyünden Bir Görünüm. Yerleşme Kayalık Bir Yamaçta Kurulmuştur.....	51
Foto 4: Yamanlar Köyünde yapı malzemesi yörede çokça bulunan taştan yapılmış bir Holik (Bağevi).....	61
Foto 5: Araştırma Sahasının Karakteristik Yerleşme Tipi Olan Toplu Yerleşme Örneği (Arıca Köyü).....	75
Foto 6:Gevşek Dokulu Yerleşme Tipi (Doruk Köyü).....	75
Foto 7:Ulaş Köyünde Taş Mesken Tipleri. İlçe Geneline En Yaygın Kullanılan Yapı Malzemesi Taştır. Daha çok tek katlı olarak inşa edilen meskenler iki katlı olarak da inşa edilebilmektedir.....	77
Foto 8:Yöreye has katori taşından yapılan konaklar Gercüş ilçe merkezi.....	78
Foto 9:Son Yıllarda Sıkça Karşılaşılan Betonarme Evlerden Bir Görünüm.(Yolağzı Köyünden).....	79
Foto : 10 Araştırma sahasının güneydoğu kesiminde daha çok karşılaşılan kubbe tipi çatı örneği (Kutlu Köyü).....	80
Foto11: Kayapınar Kasabası ve doğusunda Gercüş Ovası.....	84
Foto 12:İngiliz gezgin Gertrude Bell tarafından 1911 yılında çekilmiş Gercüş fotoğrafının 2011 yılında çekilmiş haliyle karşılaştırılması. Şehrin ovaya fazla yayılmadığı güneybatıdaki bahçelerin olmadığı görülmektedir.....	86

Foto 13: Ticari Faaliyetlerin En Fazla Görüldüğü M.Nuri KAYA Caddesi	91
Foto 14: Resmi Kurum Binalarının Üzerinde Yer Aldığı Hükümet Caddesi.....	92
Foto 15: Hükümet Caddesinden Gercüş'ün Eski Yerleşim Alanı Olan Pınarbaşı Mahallesiine Bakış.....	96
Foto 16:Gercüş Anadolu Öğretmen Lisesi.....	99
Foto 17:Vergili Sağlık Ocağından Bir Görünüm.....	100
Foto 18:Gercüş İlçe Merkezi Hükümet konağı önünün 1980 yılındaki hali	
Önde belediye ve maliye lojmanları geride ise yamaçta Gercüş.....	100
Foto 19 :Gercüş yöresi üzüm bağlarından bir görünüm	
(Gökçepınar Köyü).....	108
Foto 20 :Gercüş Ovası ve Kırkat Göleti.....	109
Foto 21: Kuru tarımın yaygın olarak uygulandığı Gercüş Ovası.....	119
Foto 22: İlçede en fazla ekimi yapılan buğday tarlasından bir görünüm.....	120
Foto 23: Klasik Gercüş üzüm bağları.....	122
Foto 24: Gercüş İlçesinde son yıllarda denenmekte olan yüksek telli	
bağ demanstrasyonu örneği (Yolağzı Köyü).....	122
Foto 25: Su Kaynaklarının Geçtiği Yerlerde Sebze ve Meyve Yetiştiriciliği	
Yapılmaktadır. Meyvacılığın En Fazla Yapıldığı Köylerin Başında Gönüllü Köyü	
Gelmektedir.....	123
Foto 26: Sebze tarımı daha çok su kaynaklarına yakın vadi tabanlarında	
yapılmaktadır.....	124
Foto 27: Karalan Köyü Esentepe Mezrası Küçükbaş Hayvan Çiftliği.....	127

Foto 28:Kantar Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Bünyesinde Açılan

Tulum Peyniri Fabrikası.....132

Foto 29:2010 yılında yapımına başlanan ve devam eden Gercüş-Yemişli-Siirt Yolu.Gercüşe bağlı 25 köy bu yoldan faydalanacaktır.....133

Foto 30:Gercüşte Pekmez ve Sucuk Üretimi (Kayapınar Kasabasından).....135

Foto 31: Vergili Köyü Seyyid Bilal Türbesi.....142

Foto 29: Kutlu Köyü Şeyh Hasan Türbesi.....142

Foto: 30 Arıca Köyünde Yer Alan Mor Yakup Kilisesi.....143

Foto: 31 Akburç Köyü ve Eteğinde Kurulu Olduğu Kalesi.....143

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Gercüş ilçesinin (Batman) Lokasyonu	2
Harita 2. Gercüş ilçesinin (Batman) Topografyası	5
Harita 3. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Jeolojisi	9
Harita 4. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Nüfus Dağılışı (1935 Yılı)	25
Harita 5. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Nüfus Dağılışı (1980 Yılı)	26
Harita 6. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Nüfus Dağılışı (2011 Yılı)	27
Harita 7. Gercüş İlçesinde Nüfusu Artan ve Azalan Köyler (1980-2011)	33
Harita 8. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (1935Yılı)	36
Harita 9. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (1980 Yılı)	37
Harita 10. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (2011 Yılı)	38
Harita 11. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (1935 Yılı)	39
Harita 12. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (1980 Yılı)	40
Harita 13. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (2011 Yılı)	41
Harita 14. Gercüş ilçe merkezinin Tarihsel Gelişimi	87
Harita 15. Gercüş İlçesi Mahalle Nüfus Dağılışı	89
Harita 16. Gercüş İlçesi Şehir İçi Arazi kullanış.....	94
Harita 17. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Arazi Yetenek Sınıfları.....	113
Harita18. Gercüş İlçesi'nin (Batman) Genel Arazi Kullanımı (2010)	116
Harita 19. Gercüş İlçesi'nde (Batman) Ulaşım	134

ÖNSÖZ

“Gercüş İlçesinin (Batman) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası” isimli çalışmamız 2009-2012 yılları arasında, bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Gercüş, Batman iline bağlı ve Mardin-Midyat Eşiği’nin kuzeydoğusunda yer alan bir ilçedir. Bu çalışmada coğrafya biliminin temel ilke ve prensiplerine bağlı kalınarak, Gercüş ilçesindeki nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetler ile bunlar arasında karşılıklı ilişkileri ile bu özelliklerin mekana nasıl yansıdığı ortaya konulmaya çalışılmış ve bu ilişkiler bilimsel neden ve sonuçlara dayandırılmıştır.

Daha önce ilçe merkezi ve ilçenin tarihçesi hakkında yapılmış bir takım çalışmalar olmasına karşılık, Gercüş ilçesinin bir bütün olarak ele alınıp, beşeri ve iktisadi coğrafya prensipleri doğrultusunda incelendiği çalışmamız, bu bakımdan önemlidir. Tez, üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmanın konusu, kapsamı ve çalışma sahasının genel coğrafi özellikleri ile tezin hazırlanmasında izlenen yöntem ve teknikler açıklanmıştır. Birinci bölümde, nüfus coğrafyası özellikleri, ikinci bölümde, yerleşme coğrafyası özellikleri, üçüncü bölümde ise ekonomik coğrafya özellikleri ele alınmıştır. Son bölümde ayrıca genel bir değerlendirme yapılarak başlıca sorunlar ve çözüm önerilerine de değinilmiştir.

Tez konumun belirlenmesi aşamasından başlayarak bitimine kadar geçen süre boyunca büyük bir sabır ve titizlikle bana yol gösteren, engin görüş, düşünce ve eleştirileriyle çalışmama yön veren ve hiçbir zaman esirgemediği manevi desteği ile çalışmanın son haline ulaşmasında büyük katkı sağlayan Danışman Hocam **Yrd. Doç. Dr. Selçuk HAYLİ**’ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışmamın çeşitli aşamalarında bana desteklerini esirgemeyen, **Yrd. Doç. Dr. İ.Oğuz AKDEMİR**’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırmamda çeşitli doküman ve haritalarından yararlandığım Gercüş kaymakamlığı, Gercüş belediyesi, İlçe Tarım Müdürlüğü ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü çalışanlarına da teşekkürlerimi sunarım.

Arazi çalışmalarında bana büyük desteği olan ve manevi desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen meslektaşım Abdurrahim ASLAN’a, tüm çalışma boyunca büyük bir fedakarlık örneği gösteren ve tezin oluşturulmasında da çok önemli katkılar sağlayan eşim Emine YAKUT’a ve çocuklarım Rümeysa ile Ahmet YAKUT’a da ayrıca teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

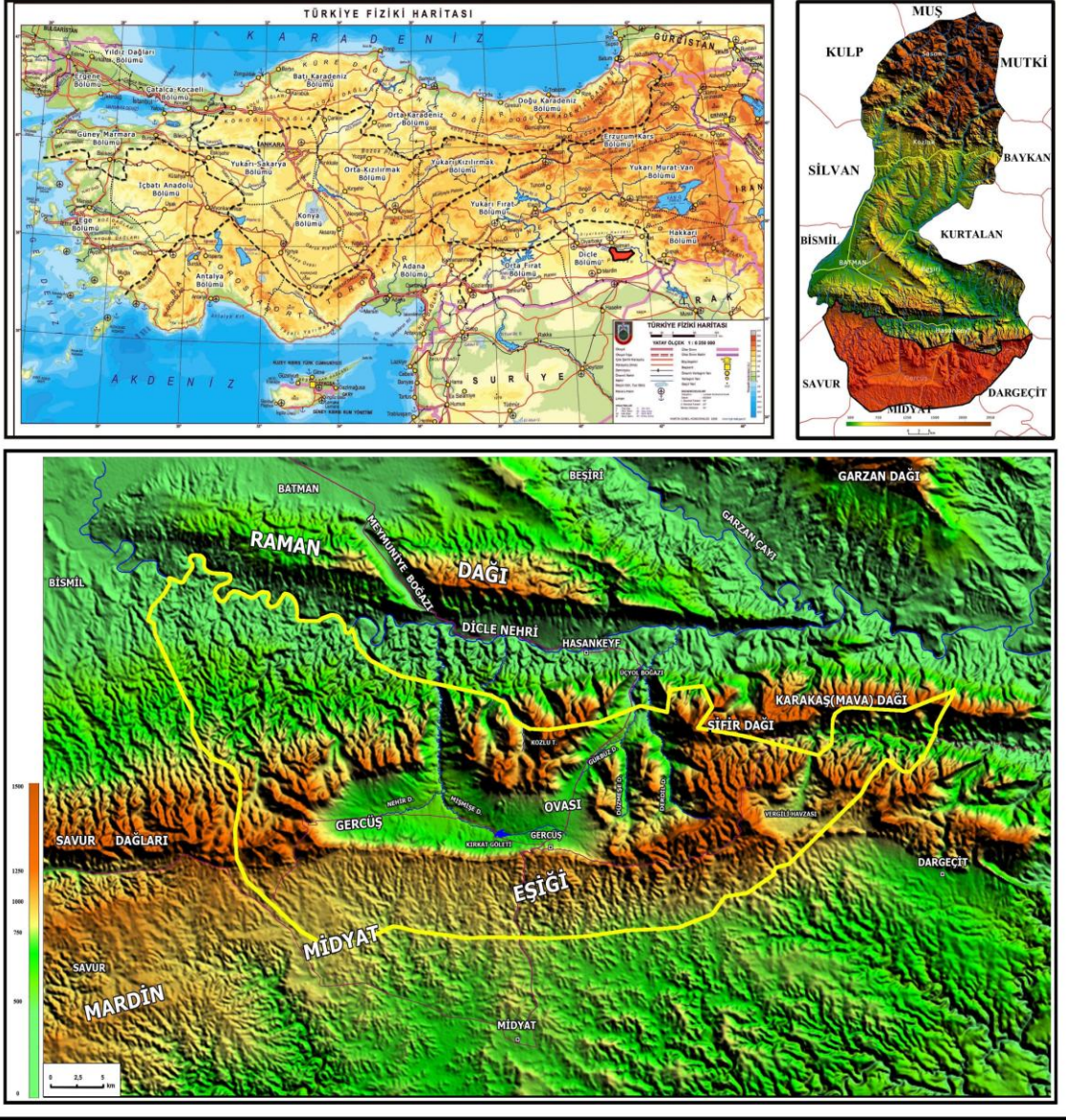
1.Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Başlıca Özellikleri

Gercüş ilçesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer alır. Güneydoğu Torosların güneyi ile Mardin Eşiği'nin kuzeyinde yer alan ilçenin doğusunda Mardin, Siirt, Şırnak il sınırlarının kesişimi, batısında Mardin ilinin Savur ilçesi, kuzeyinde Batman Merkez ve Hasankeyf ilçesi, güneyinde ise Mardin ilinin Midyat ilçesi vardır.

Mardin Eşiği'nin Kuzey eteklerinden Hasankeyf İlçesi ve Dicle Nehri' ne doğru hafif bir eğimle alçalan etek ovasının yamaç kısımlarında yer alan ilçe arazisinin 2/3 ü engebeli bir yapıya sahiptir. Fakat hafif yüksek tepelik alanlar dışında önemli bir yükseltiye sahip değildir. Araştırma sahasının en yüksek noktaları Karakaş (Mava) dağının Poyraz tepesi ve Sifir Dağı ile araştırma sahasının kuzeyinde yer alan Kozlu tepesidir.

İnceleme alanının yer şekillerinin oluşumunda tektonizmanın yanında dış faktörlerin etkisi büyüktür. Genel olarak araştırma sahasının Gercüş Antiklinali üzerinde yer aldığı söylenebilir. Gercüş Antiklinali kuzey güney sıkışma hareketleri sonucu oluşmuştur. Arazinin şekillenmesinde iklim en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sahasının genel jeomorfolojik birimlerinin oluşumundan sonra son şeklini akarsu aşındırmaları vermiştir. Dicle Nehrinin kollarında Gürbüz (Mervani) Deresi, Derdil Deresi, Aşdere ve Nehir Dereleri aşındırma faaliyetleri sonucunda sahasının bugünkü görünümüne büyük etki yapmışlardır. Arazinin genel itibarıyla kalkerli bir yapıya sahip olması bu aşındırmayı hızlandırmış ve kıvrımlı bir yapıya bürünmesine sebep olmuştur. Özellikle Nehir deresi Gercüş Ovasının oluşmasında oldukça etkili olmuştur. Mervani ve Derdil dereleri ise vadi oluşturarak Dicle nehrine dökülmektedirler. Dicle Nehri araştırma sahasının kuzeybatısında Eymir, Kantar ve Ardıçlı köyleri sınırlarında girmektedir.

HARİTA 1. GERCÜŞ İLÇESİNİN (BATMAN) LOKASYONU

Foto 1: Araştırma sahası, Gercüş Ovası dışında genellikle engebeli ve bozulmuş meşe örtüsüyle kaplıdır. (Vergili Havzası)

Araştırma sahasının etrafında genel olarak yer alan jeomorfolojik birimler kuzeybatıda Diyarbakır Havzası (ortalama 700 m.), güneyinde Mardin Eşiği (ortalama 1000 m.), doğusunda Mardin-Midyat Eşiği' nin kuzeydoğu uzantısı olan Karakaş (Mava) Dağları (ortalama 1250-1500 m.) ile kuzeyde Raman ve Garzan Antiklinalleri (1000-1200 m.)' dir.

Gercüş ilçe sınırları içerisinde yer alan İlçe merkezi, 56 köy ve 2 kasaba yerleşmesinin hemen tamamı deniz seviyesinden ortalama yükseltisi 900-1000 m arasında olan engebeli arazi üzerinde yer almaktadır.

Araştırma sahasının iklimine baktığımızda karasal iklimin hüküm sürdüğünü görmekteyiz. Fakat doğu ve İç Anadolu bölgelerinde görülen karasal iklimden farklı iklim koşullarıyla karşılaşmaktayız. Yağış ve sıcaklık özellikleri itibarıyla bozulmuş Akdeniz iklimi görülüyor diyebiliriz. Araştırma sahasında Doğu Anadolu' da görülen yaz yağışlarının görülmemesi, ayrıca İç Anadolu' daki Yüksek basınçtan kaynaklı yağışsız ve kuru soğuk havalara az rastlanması ile yağışların kışın meydana gelmesi, yazların oldukça sıcak ve kurak geçmesi bu tezimizi kuvvetlendiriyor. Güneydoğu Anadolu İklimi genelde karasal iklim sınıfında değerlendiriliyorsa da Akdeniz İklimine daha yakın özellikler gösterdiğini söyleyebiliriz. KOÇMAN, bu iklime “Karasal Akdeniz Termik Rejimi” tanımını yapıyor (Koçman, 1993, 25). Yine de Güneydoğu Anadolu Bölgesi' nin diğer yörelerine göre en yüksek karasallık Gercüş ve çevresinde

görülmektedir. Batman ve Hasankeyf’ te rakım 500-550 m civarında iken Gercüş’ te 1000 m ye kadar çıkan rakım etkisiyle nispeten daha karasal bir iklime sahiptir.

Güneşlenme süresi bakımından ülkemizdeki en yüksek değerler araştırma sahasının da içerisinde yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. (Batman:30.9 °C, Diyarbakır:31 °C, Şanlıurfa:31.5 °C, Adıyaman:30.7 °C, Siirt:30.3 °C ve Mardin:29.9 °C).

Tablo 1: Batman'da Aylık Sıcaklıklar (°C)

AYLAR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Yıllık Ort.
Ortalama	2,6	4,7	9,4	14,6	19,8	26,3	30,9	29,9	24,7	17,4	9,9	4,7	16,3

Dolayısıyla ülkemizdeki en yüksek sıcaklıklar burada görülür. Sıcaklık yazın 40 derece ve üzerinde seyrederek. Özellikle haziran, temmuz ve ağustos ayları bu değerlerin en yüksek olduğu aylardır. Aralık ve ocak ayları ise en düşük güneşlenmenin görüldüğü aylar olarak karşımıza çıkar.

Tablo 2: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Aylık Ortalama Sıcaklık Değerleri (°C)
(Parantez içindeki değerler gözlem süresini “Yıl” olarak göstermektedir).

Aylar	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	ORT.
Batman (37)	2,6	4,7	9,4	14,6	19,8	26,3	30,9	29,9	24,7	17,4	9,9	4,7	16,3
G.Ant. (71)	2,7	3,9	7,4	12,8	18,3	23,7	27,3	26,9	22,4	15,7	9,1	4,5	14,6
A.Yaman (51)	4,3	5,6	9,5	14,8	20,4	26,4	30,7	30,2	25,6	18,7	11,4	6,3	17,3
Ş.Urfa (51)	5,4	6,6	10,4	15,8	21,8	27,8	31,5	31	26,7	19,9	12,7	7,3	18,1
Mardin (61)	3,2	3,6	7,4	13,8	19,8	25,6	29,9	29,4	25,3	18,1	10,6	5,1	16
D.Bakır (71)	1,5	3,4	8,1	13,7	19,2	26	31	30,2	24,8	17,1	9,5	3,9	15,7
Siirt (71)	2,4	3,9	7,8	13,5	19,1	25,6	30,3	29,8	24,9	17,7	10,3	4,6	15,8

Kaynak: Yıldırım, 2004

Batman’da yıllık ortalama sıcaklık değeri 16,3 °C’ dir. Bölge genelinde de, yıllık ortalama sıcaklık değerleri, 15 ile 18 °C arasında değişmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaz sıcaklıkları çok yüksek değerler göstermektedir. Tablo 4’den de görüleceği üzere en sıcak ay ortalaması (temmuz), hemen hemen bölgenin tamamında (Gaziantep hariç), 30 °C’ ye ulaşmaktadır (Gaziantep 27,3 °C, Mardin 29,9 °C). Bu

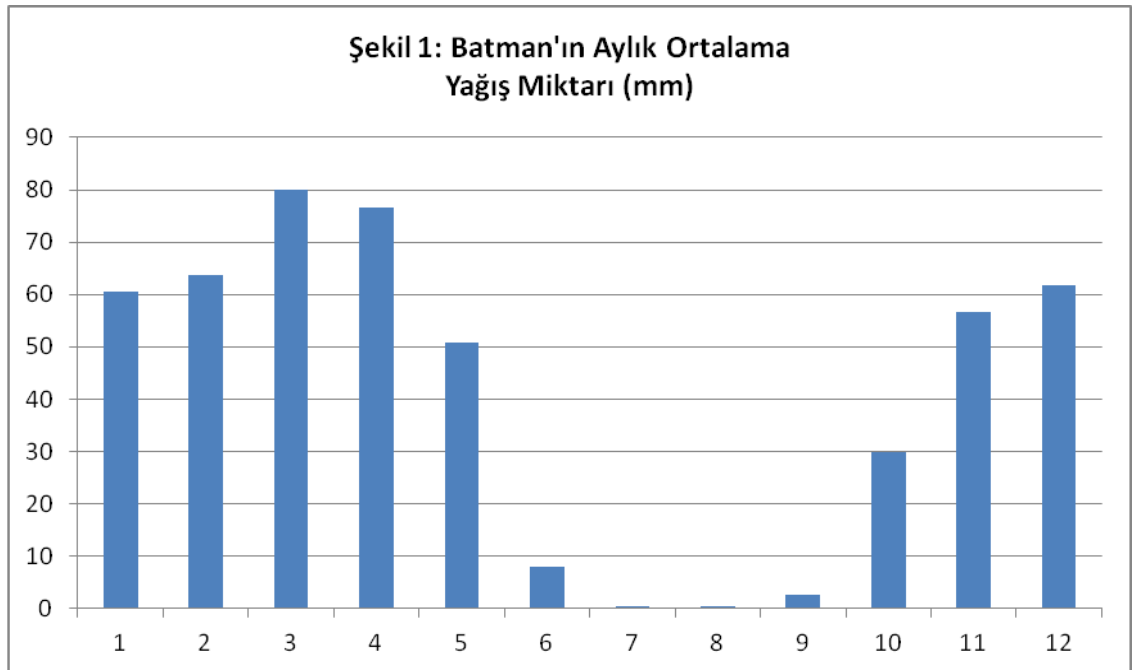
değerlerden de görüldüğü üzere yazın aylık sıcaklık ortalamasının 30 °C'nin üzerine çıktığı alanlar bölgede geniş yer kaplamaktadır. Türkiye'de aylık sıcaklık ortalamalarının 30 °C'nin üzerine çıktığı tek bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. (Yıldırım, 2004, 136)

Balkanlar ve Sibirya' dan ülkemize gelen soğuk ve yağışlı hava kütleleri İç ve Doğu Anadolu Bölgelerini etkisi altına aldığı anda Güneydoğu Anadolu Bölgesi de bu yağışlardan nasibini almaktadır. Fakat araştırma sahasının ve çevresinin sıcaklık özelliklerinden kaynaklı sebeplerden dolayı kar yerde fazla kalmamaktadır. Ayrıca kuzeyden gelen soğuk hava akımları ile güneyden gelen sıcak hava akımları Güneydoğu Anadolu ve yakın çevresinde cepheler oluşturarak yağışlara sebep olabilmektedirler.

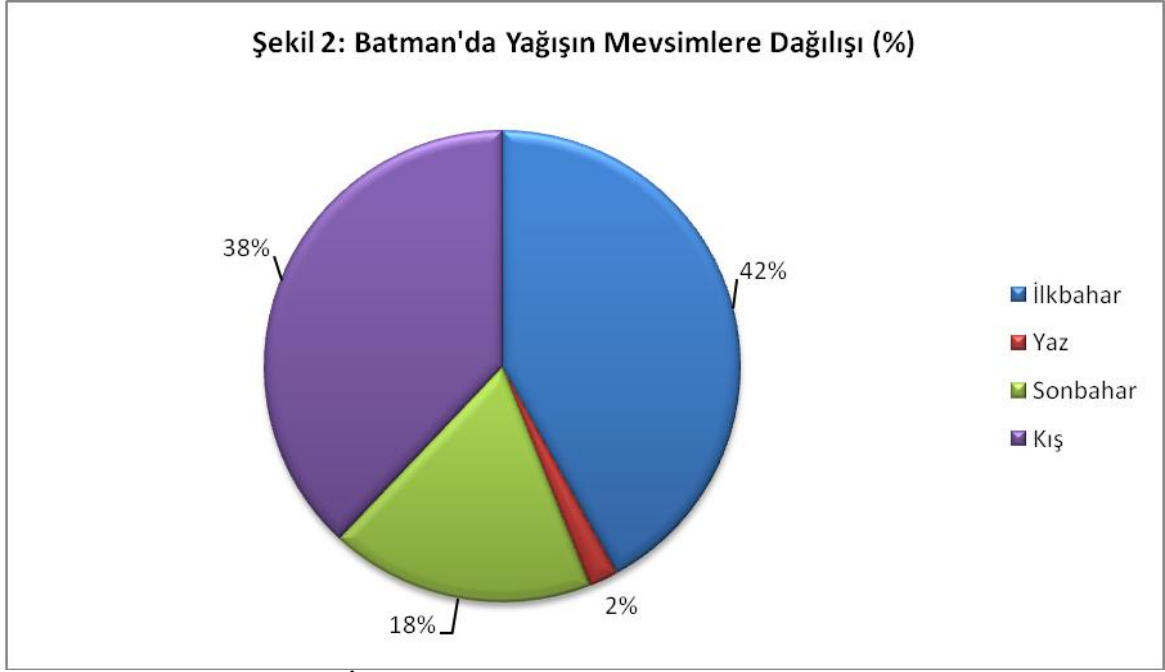
Tablo 3: Batman ve Karşılaştırma Amacı ile Seçilmiş Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin Aylık Ortalama Yağışları (mm)

AYLAR	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	YIL.TOP.
Batman	60,6	63,8	79,9	76,5	50,9	7,9	0,4	0,5	2,6	29,8	56,6	61,8	491,3
G.Antep	101,6	81,6	76,5	54,1	30,2	7,3	1,7	1,3	4,4	34,3	62	94,8	549,9
Adıyaman	154,1	113,5	106,7	77,9	47,8	7,5	1,5	0,6	3,3	35	79,1	140,3	766,5
Ş.Urfa	95,8	68,8	70	50,4	28	3,1	0,5	0,7	1	26,2	46,2	81,5	472,3
Mardin	122,7	110,2	106,1	91,7	44,2	4,6	0,5	0,3	1,5	33,1	75,4	115	703,9
D.Bakır	74,4	67,1	67,7	71,3	41,9	7,2	0,7	0,5	2,8	30,5	54,3	70	488,4
Siirt	99,5	100,2	111	107,2	69,6	8,6	1,7	0,7	4,1	49,5	85,8	92,8	730,9

Kaynak: Yıldırım, 2004

Kaynak: Batman Meteoroloji İstasyonu Verileri (2010)

Kaynak: Batman Meteoroloji İstasyonu Verileri (2010)

Batman ve karşılaştırma amacıyla seçilmiş istasyonların aylık yağış ortalamaları Tablo: 29'de gösterilmiştir. Bu tablo incelendiğinde Batman'ın yıllık toplam 491,3 mm yağış aldığı ve en yağışlı ayın 79,9 mm ile mart, en az yağışlı ayın ise 0,4 mm ile temmuz ayna rastladığı görülür. Martta en yüksek değerine ulaşan aylık ortalama yağış, bu aydan sonra nisanda küçük bir azalma ile 76,5 mm'ye, mayısta ise 50,9 mm'ye düşer. Aylık ortalama yağış temmuza kadar düzenli bir düşüş gösterir. Ancak mayıstan sonra yaz kuraklığının bastırmasıyla haziranda 7,9 mm'ye düşer.

Temmuzdan sonra aylık yağış miktarı artmaya başlar. Ancak ağustosta aylık artış temmuza oranla yok denecek kadar azdır (temmuz:0,4, ağustos:0,5 mm). Tablo ve grafikten görüldüğü üzere (Tablo:29, Şekil:32) eylül ayı hazirandan daha az yağış almaktadır. Bu da yaz kuraklığının sonbahara doğru kaydığını göstermektedir. Eylül ayından sonra yağışlar hızla artar. (Yıldırım, 2004, 179)

Tablo:29'de Batman ile birlikte, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki diğer illerin aylık yağış ortalamaları karşılaştırılmıştır. Bu tabloya bakıldığında yıllık yağış miktarları ve yağışın yıl içi dağılışı arasında önemli farklılıklar olduğu görülür. Yıllık ortalama yağış miktarı Adıyaman'da 766.5 mm iken, bu miktar Siirt'te 730.9 mm, Mardin'de 703.9 mm, Gaziantep'te 549.9 mm, Diyarbakır'da 488.4 mm ve Şanlıurfa'da 472,3 mm' dir. Halbuki, Güneydoğu Anadolu Bölgesi orta yükseltideki platolar ve sade yer şekillerine sahip bir bölgedir. Yer şekillerinin böyle sade bir yapı gösterdiği bölgede, yağış miktarındaki bu farklılık önemlidir. Bütün bölgede, en yüksek yağış alan

ay olarak ocak ön plana çıkarken, en doğudaki iki kent olan Batman ve Siirt'te yıl içinde en fazla yağış martta düşmektedir. Yine bu tablo ve grafikte görüldüğü üzere, istasyonların çoğunda(Batman, Gaziantep, Adıyaman, Mardin) yağış miktarları, en yağışlı aydan itibaren sürekli olarak azalarak, yaz aylarında minimuma iner. Siirt ve Şanlıurfa'da kış aylarından, yaz aylarına doğru azalan yağış şubattan sonra martta hafifte olsa artarken, Diyarbakır'da ise hem martta hem de nisanda artar ve sonra yeniden azalır. (Yıldırım, 2004, 180)

Araştırma sahasında hakim rüzgar yönü kuzey-güney yerine doğu-batı yönlüdür. Bunun sebebi ise araştırma sahasının kuzeyinde Raman ve Garzan antiklinallerinin ve Dicle Nehri Vadisinin doğu-batı şeklinde uzanmasıdır.

Araştırma sahasının en önemli hidrografik birimleri Dicle Nehri ve onun yan kollarıdır. Gürbüz Deresi, Nehir Deresi, Derdil Deresi, Aşdere ve küçük-büyük birçok derecik genelde kuzey-güney yönlü akışlı vadileriyle Dicle Nehri' ne dökülmektedir. Araştırma alanımızda bir adet yapay göl olan Kırkat Göleti bulunmaktadır.

Gercüş Formasyonu, su bakımından zengin olmayan bir yapıya sahiptir. Araştırma alanımızda birçok kaynak ve pınar olmasına karşın bunlar su rezervi bakımından fakir kaynaklardır. Yağış miktarının az olmasının yanında buharlaşmanın yüksek olması, arazinin geçirgen olmasına rağmen yer altı sularının yetersiz olmasında etkili olan faktörlerdir. Yine de araştırma sahasındaki yerleşim birimlerinin neredeyse tamamına yakını bu su kaynaklarının başına kurulmuşlardır.

Araştırma sahasının genelindeki toprak yapısı kahverengi orman topraklarıdır. Bitki örtüsü konusu gelince değinileceği üzere meşe ağaçlarıyla örtülü alanda kireçli toprak tabakası mevcuttur. Zira bu topraklar Genellikle dağlık, tepelik ve eğimli arazilerde, yapraklarını döken orman örtüsü altında kireçli ana materyal üzerinde gelişmekte olan genç topraklardır (Akalan, 1965, 119). Bunun dışında araştırma alanımızın güneydoğusunda Çukuryurt ve Akburç köyleri civarında kırmızımsı kahverengi topraklar yer alır.

İnceleme alanındaki hakim bitki örtüsü Güneydoğu Anadolu stepleri ile bozulmuş meşeliklerdir. Mazı ve palamut meşesi en çok rastlanılan meşe türleridir. Daha önceleri meşe ormanlarıyla örtülü olan Gercüş ve çevresi çeşitli nedenlerden dolayı bugün bitki örtüsü yönünden fakir bir duruma gelmiştir. Daha önce değindiğimiz gibi kuzey Mezopotamya bölgesine denk gelen yöremiz eski çağlardan beri yerleşime

açılmıştır. Dolayısıyla bitki örtüsü tahribi uzun bir zaman dilimi boyunca süregelmiştir. Bunun yanında tarih boyunca meydana gelen savaşlar, insanların yakacak ihtiyacını gidermesi, tarım alanı oluşturma ve hayvan otlatma orman tahriplerinin diğer sebeplerindendir. Orman tahripleri günümüzde de sürmektedir. Bu konuda halkın bilinçlendirilmesi ve modern tarım tekniklerinin elde edilmesi kaçınılmaz olmalıdır.

Kurak ve yarı kurak bir iklime sahip olan sahasında iklime uyumlu meşe ormanlarının tahrip edilmesinden geriye fundalıklar, çalılıklar ve otsu bitkiler kalmıştır. Yine de araştırma sahasında seyrek de olsa meşe türlerini hemen her tarafında rastlamak mümkündür. Çok kısıtlı bazı alanlarda ise bozulmamış veya az bozulmuş orman alanlarına rastlamaktayız. Araştırma alanımızın kuzeydoğu ucunda yer alan Poyraz, Çalışkan, Kutlu ve Yemişli köyleri arasındaki dağlık bölgede bitki örtüsünün sıklaştığını görmekteyiz. Kısacası yöremiz, Güneydoğu Toroslar Bölgesi ile Suriye düzlükleri arasında geçiş özelliği taşıyan bir bitki örtüsüne sahiptir.

Foto 2: Araştırma sahasının yaygın bitki örtüsü meşeliklerden bir görünüm. (Dereici Köyü)

2.Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Araştırmada İzlenen Yöntem

Ülkemizde nüfus verilerinin sistemli olarak derlenip düzenlendiği nüfus istatistikleri verilerinden yola çıkarak araştırma sahasındaki nüfusun tarihsel süreç içerisindeki miktarını, mekandaki dağılımı, mekandaki dağılımı belirlenen nüfusun

yoğunlaştığı sahaları, nüfusun kendi iç dinamizminden kaynaklanan hareketliliğin sonucu nüfusun artması ve azalmasına neden olduğu değişimleri bilimsel metot ve ilkelere dayanarak Coğrafya bilim dalı içerisinde yer alan nüfus ve yerleşme coğrafyası genel çerçevesi içinde ortaya koymak araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmanın genel amacı; idari ünite olarak Gercüş İlçesinde nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetlerin mekan-insan ilişkisini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırma sahasında nüfusun gelişimini, nüfus hareketleri içerisinde önemli yer tutan göç olgusunu, göçün mekanlar arası oluşum farklılıklarını, nedenlerini, nüfusun yoğunlaştığı veya az yoğunlaştığı sahaları, nüfusun yaş, cinsiyet yapısını ve eğitim durumunu, yerleşmeyi ve yerleşmeleri ortaya çıkaran etmenleri, yerleşme türlerini, ekonomik faaliyetleri belirleyen faktörleri ve mekanla olan ilişkilerini tespit etmek ve sonucunda elde edilen bilimsel sonuçları ortaya koymak araştırmamızın diğer amaçlarını oluşturmaktadır.

Bu Amaçlar doğrultusunda öncelikle literatür taraması yapılarak yararlanılabilecek kaynaklar tespit edilmiştir. Daha sonra saha ile ilgili 1/25.000 ve 1/100.000 ölçekli topoğrafya haritaları ile TÜGEM'den 1981 yılı Köy Envanter Etütleri temin edilmiştir. TÜİK' in nüfus verileri (1927-2011) TÜİK'in internet sitesinden; Gercüş Merkez, Kayapınar, Hisar, Vergili ve Yolağzı Sağlık Ocakları E.T.F raporları ise, Batman İl Sağlık Müdürlüğünden elde edilerek buradaki veriler değerlendirilerek araştırma sahasına ait nüfus istatistik tablo ve grafikleri oluşturulmuştur. İlçe Milli Eğitim, Tarım ve Tapu Kadastro Müdürlükleri verileri incelenmiş ve arazide yapılması gereken çalışmalar tespit edilmiştir.

Yerleşme ve mesken özelliklerini ortaya çıkarmak için İller İdaresi Genel Müdürlüğü ve Batman İl Özel İdaresi'nden veri temin edilmiş, literatür çalışması ve arazi çalışması yapılmış, araştırma sahasıyla ilgili fotoğraflar çekilmiştir. Köy muhtarları ve bilirkişilerle yapılan anketlerle de bir sentez oluşturulmaya çalışılmıştır.

Ekonomik faaliyet özellikleri için genel arazi kullanım haritası ile mikro arazi haritası oluşturulmuştur. Ayrıca araştırma sahasındaki çeşitli ekonomik faaliyet kollarında çalışan kişilerle mülakat yapılmıştır.

Literatür çalışmaları, büro çalışmaları ve arazi çalışmaları sonucu elde edilen bilgiler görsel kaynaklara (harita, grafik, tablo vb.) dönüştürülerek coğrafi bakış açısıyla değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Haritalar oluşturulurken Global Mapper, Google Earth ve Photoshop programlarından yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NÜFUS COĞRAFYASI ÖZELLİKLERİ

1.1.Nüfusun Gelişimi

1.1.1.Cumhuriyet Öncesi

Bilindiği gibi nüfus miktarındaki değişimler olağanüstü olaylar dışında doğum, ölüm ve göç gibi nüfus hareketleri sonucunda meydana gelmektedir. Araştırma sahası nüfusu da tarihsel süreç içerisinde sürekli değişim göstermiştir.

1926 yılına kadar Mardin Vilayetinin Midyat Kazasına bağlı bir köy statüsünde olan Gercüş'ün tarihsel nüfus gelişimini 1927 genel nüfus sayımından itibaren takip edebilmekteyiz. 1926 yılı öncesine ait nüfus sayımlarında sadece Gercüş merkez nüfusuna ulaşabilmekteyiz. XVI. yy Osmanlı kaynaklarında “Keferceviz” ismiyle adı geçen Gercüş merkez nüfusu yer almaktadır.

16. asrın ilk çeyreğinde Gercüş'ün içinde bulunduğu bölgeye sahip olan Osmanlılar, buradaki meskun yerleri muhasebe defterlerine kaydetmişlerdir. 1530 tarihini taşıyan defterde 40 vergi mükellefi “keferceviz kabile-i mahalmi” ismine rastlamaktayız. Bu isim Gercüş ilçesine ait olduğu açıktır. 1881 yılında bölgeyi gezen Dr. Eduard Sachau, o yıllarda buranın hala “keferceviz” ismiyle anıldığını ifade eder. 19. asrın son çeyreğindeki Osmanlı kayıtlarında da “kercevs” olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçenin bu günkü ismi Süryanice asıllı kefercevs'ten geldiği söylenebilir. Süryanice'de “kefer” köy manasına gelmektedir. Süryanilerin geçmişte yoğun olarak yaşadığı Midyat ve civarında “kefer”le başlayan bir çok köy ismine rastlanmaktadır. Kefercevs'in zamanla telaffuzu değişerek Kercevs; daha sonra da Gercüş'e dönüştüğü söylenebilir (Zengin, 2005, 58).

Bununla beraber ilçe merkezi, bir yerleşim yeri olarak çok geç diyebileceğimiz 15.asır ve sonrasında kurulmuş olmalıdır. 1333 yılında Hasankeyf Eyyubileri ile Mardin Artukluları arasında çıkan bir anlaşmazlığın anlatıldığı kaynakta Gercüş'e yakın Mervani (Akyar), Derdil (Gönüllü) ve bu gün Hasankeyf'e bağlı Difne (Üçyol) köylerinden bahsedilmesine karşılık Gercüş'ten hiç bahsedilmemesi yukarıdaki tahminimizi kuvvetlendirmektedir. Osmanlı'nın ilk yıllarında (1540) karşımıza küçük bir köy olarak karşımıza çıkması, akla bu fikri getiriyor.

Yalnız ilçenin “*keferceviz kabile-i mahalmi*” olarak ilk kayıtlara geçmesi bir ihtimali daha akla getiriyor. Abbasiler döneminde bölgeye yerleştirildiği söylenen ve

“Mahalmi” olarak adlandırılan Araplar buraya yerleştikleri için bu ismi aldıysa kuruluşunu M.S. 9. asra götürmek gerekir. Henüz bunu doğrulayacak veya geçersiz kılacak başka bilgilere veya bulgulara sahip değiliz. Gercüş’ün sınırları içinde yer alan arkeolojik alanlarda yapılacak çalışmalar ilçenin ne zaman kurulduğu konusuna büyük oranda açıklık getirecektir (Zengin, 2005, 58).

Tablo 4: XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Gercüş ve Köylerinin Nüfusu

	1530*				1540*	1567*			
KÖYLER	Hane	Mücerret (Yalnız Yaşayan vergi mükellefi)	Hasıl (Yıllık Geliri)	Tahmini Nüfus	Hasıl Yıllık Geliri	Hane	Mücerret (Yalnız Yaşayan vergi mükellefi)	Hasıl (Yıllık Geliri)	Tahmini Nüfus
KAYAPINAR (Aynkaf Mezrası (1567’deköy olmuştur.)			200					800	
GÜZELÖZ (Bidar)	6	1	1405	31					
YOLAĞZI (Deyrendip)								8102	
ÇALIŞKAN (Heştuvan)	3		1460	15					
BAGÖZÜ Hora(Hori)									
GERCÜŞ (Keferceviz Kabile-i Mahalmi)	41	11	10776	216	1057	117	20	17413	605
ARICA (Kefra Gebrân)	38	16	5.753	206	9.264	89	26	10432	471
SERİNKÖY (Mercan)	5	2	629	27					
AKYAR (Mervani)	İslam: 11 Ermeni: 19	42	2155	158	3173				
Meydancık Mahalmi	17	3	4608	88					
AYDINCA (Seyyaran)	5	1	302	26					
ÇİÇEKLİ Şefiri(Süfeyri)	9		2089	45	2147				
Tilibad Gebran (Gercüş’e yakın şimdi harabe olan bir köy)	4	2	1475	22					

*Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Verileri

Zengin, 2005

1530 yılına ait Osmanlının bu ulaşabildiğimiz ilk kayıtlarında halen birer köy olan bir çok yerleşim yerine rastlanmaktadır. Burada “Gebran” ve “Eramine” tabir edilen köylerde Hristiyan (Süryani) nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır.

Gercüş ile ilgili bu bilgiler, 208 numaralı (947/1540 tarihli) Bitlis Vilayeti Tımar İcmal Defteri sayfa 72,73 ile Tapu Kadastro Kuyud-u Kadime Arşivi 96 numaralı (Tarihsiz) Mufassal Defter sayfa 27A, 65B; 97 numaralı (975/1567 tarihli) defter sayfa 141A, 179B; 311 numaralı İcmal Defteri sayfa 2A ve 3A da bulunmaktadır. Osmanlının ilk kayıtlarında Kefercevs, diğer yerleşim yerleri ile birlikte Hasankeyf’e bağlı bulunuyordu. Bazı köyleri de (Arıca, Yolağzı ve Kayapınar) Tur Nahiyesi (Midyat)’ne bağlıydı. O dönemde sakinleri Hristiyan olan köylerin adına “GEBRAN” ifadesi eklenmiştir. O yıllarda sadece Mervani (Akyar) köyünde Müslüman-Hristiyan karışık yaşamakta, diğer köylerde ise böyle dini bir çeşitlilik belirtilmemiştir (Zengin, 2005, 58).

1.1.2.Cumhuriyet Dönemi

Gercüş, cumhuriyetin ilk yıllarında Midyat ilçesine bağlı bir nahiye iken, 30 Mayıs 1926 yılında ilçe merkezi yapılmış ve Hasankeyf nahiyesi de buraya bağlanmış, 1990 yılına kadar Mardin’e bağlı kalan ilçe, bu tarihte Batman’ın il olması ile buraya bağlanmıştır.

1927 yılı genel nüfus sayımlarına göre Gercüş İlçesinin toplam nüfusu 21.324 olarak tespit edilmiştir. 1935 yılında ise nüfus miktarı % 28 artarak, 27.317 olmuştur.

1940 yılında % 6 artarak 29.140 olarak tespit edilen Gercüş İlçe Nüfusu 1945 yılında % 13 azalarak 25.405 olmuştur. Bu yıllardaki nüfus artışının eksilere düşmesinin sebebi, ülkemiz genelinde olduğu gibi, 2. Dünya Savaşı nedeniyle erkek nüfusun 4 sene askere alınması sonucu, doğumların azalması ve bazı salgın hastalıklara bağlı olarak meydana gelen ölümlerdir.

Araştırma sahasının en fazla nüfus artışı kaydettiği devre, 1945-1950 devresidir. 1950 yılına geldiğimizde; nüfusun yeniden artmaya başladığını müşahade etmekteyiz. İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle o zamana kadar silah altında tutulan erkek nüfusun büyük bir kısmı terhis edilmiş ve bunların evlenmeleri ile birlikte doğumlar artmış; savaşın sebep olduğu kıtlık ve mahrumiyetlerin yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlaması, ölüm oranlarını düşürmüştür. Bu dönemde Gercüş İlçe nüfusu 28.968’ e

yükselmiştir. Kırsal nüfus % 15, İlçe nüfusu ise % 14 oranında büyümüştür. Ülke nüfusunun da önemli bir artış gösterdiği bu devre ülkemiz açısından kalkınma hamlesinin başlangıcına isabet etmektedir. Hayat standartlarının yükselmesi yanında tıptaki gelişmeler sayesinde sıtma, verem, tifo gibi birçok hastalığın tedavi edilebilir hale gelmesi ölüm oranlarının hızla düşmesini sağlamıştır. Doğum oranı artarken, ölüm oranının düşmesi tabiatıyla nüfusun süratle artması sonucunu doğurmuştur (Tandoğan, 1994, 8).

1950 yılından 1990 yılına kadar İlçe nüfusunun istikrarlı bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir. Yaklaşık 40 yıllık süre zarfında araştırma sahasının nüfusu % 46 artış göstermiştir.

1960 lı yıllarda Hasankeyf'teki betonarme köprünün inşa edilmesi ve buradan geçen Midyat-Habur karayolu üzerinde yer alması, ilçeye avantaj sağlamıştır.

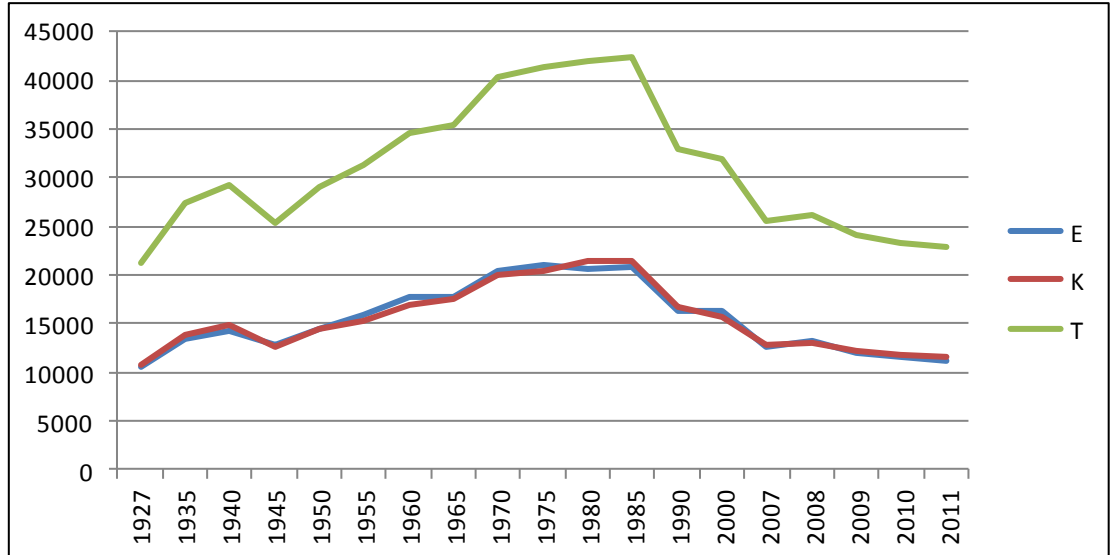
1990 genel nüfus sayımında ise; nüfusun 33.002 kişiye kadar düştüğü görülmüştür. Bu düşüşteki en önemli faktör, daha önce Gercüş ilçesine bağlı nahiye merkezi olan Hasankeyf'in, Batman'ın il olmasıyla Gercüş ilçesinden ayrılarak ilçe merkezi haline getirilmesidir. Hasankeyf ve bağlı 18 köy ayrılarak Batman iline bağlanmışlardır. Bir diğer neden ise, araştırma sahası ve çevresinde yaşanan terör olayları, güvenlik sorununu beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla güvenlik gerekçesiyle 12 köy tamamen, 2 köy ise kısmen boşaltılmıştır. Fakat bu soruna bağlı olarak dolaylı da olsa göçün yaşanmadığı hemen hemen köyümüz bulunmamaktadır. Dolayısıyla 1990 yılında sonra araştırma sahasından dışarıya yoğun göç olayları yaşanmıştır. Bu göçler, başta Batman olmak üzere, İstanbul, Mersin, Adana, G.Antep, İzmir ve Antalya gibi büyükşehir merkezlerine doğru olmuştur. Özellikle 1990-2000 yılları arasında dışarıya göç zirve noktasına çıkmıştır. 2000 yılında 31.994 kişiye düşen ilçe nüfusu bu yıldan itibaren düşmeye devam etmiştir. Tarım arazilerinin yetersiz kalması, kırsal alanda geçimin zorlaşması ve kentin çekiciliği ülke genelinde olduğu gibi araştırma sahasında da köyden kente olan göçü hızlandırmıştır. Göçler sonucunda ilçe nüfusu 1985 yılından sonra her sayım döneminde sürekli azalarak 2009 nüfusu 24.049 kişiye düşmüştür.

Gercüş, gözle görülür bir gelişme göstermeyen ilçelerden biridir. İstihdamı sağlayacak hiçbir yatırımın olmaması, küçük çapta da olsa sanayiinin oluşmaması ekonomik olarak gelişmemeyi sonuç vermiştir. İlçe ve kırsalında yaşayanlar, geçimlerini memuriyet dışında küçük çaplı hayvancılık ve tarımla sağlamaktadır. Zamanla bu artan nüfusun geçimini sağlamaya yetmeyince dışarıya göçler başlamıştır. Son 20-25 yıldaki olağanüstü şartlar bu göçü daha da arttırmıştır.

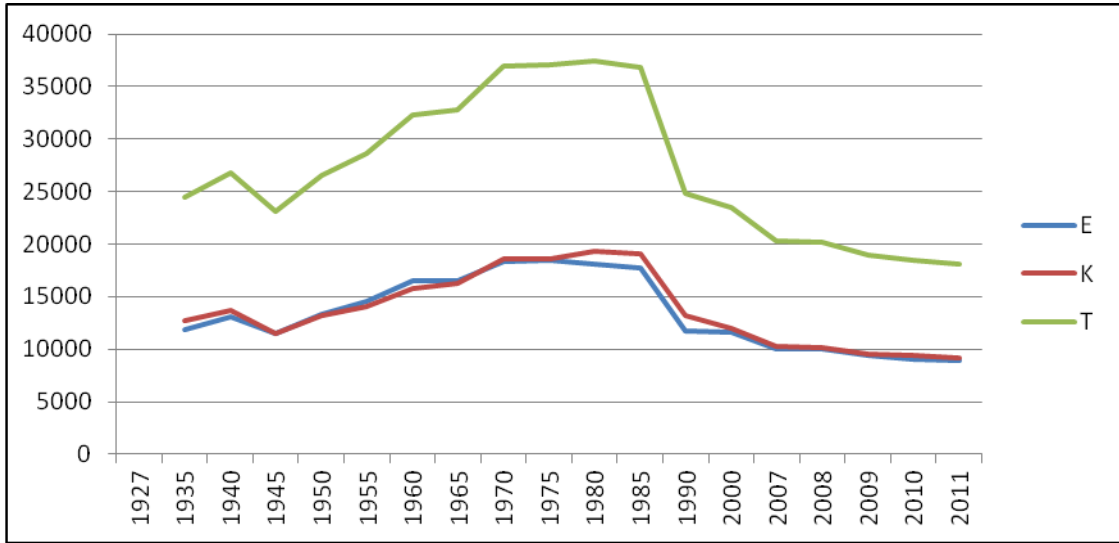
Tablo 5: Gercüş İlçesi Nüfusunun Seyri (1927-2011)									
Yıllar	KIR NÜFUSU			ŞEHİR NÜFUSU			TOPLAM NÜFUSU		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1927	-	-	-	-	-	-	10.592	10.732	21.324
1935	11.8	12.719	24.519	1.714	1.084	2.798	13.514	13.803	27.317
1940	13.078	13.662	26.74	1.219	1.181	2.4	14.297	14.843	29.14
1945	11.551	11.526	23.077	1.224	1.104	2.328	12.775	12.63	25.405
1950	13066	13491	26.557	1258	1153	2.411	14324	14644	28.968
1955	14.576	14.051	28.627	1.302	1.283	2.585	15.878	15.334	31.212
1960	16.561	15.744	32.305	1.155	1.199	2.354	17.716	16.943	34.659
1965	16.545	16.208	32.753	1.255	1.338	2.593	17.8	17.546	35.346
1970	18.357	18.629	36.986	1.973	1.431	3.404	20.33	20.06	40.39
1975	18.471	18.55	37.021	2.524	1.869	4.393	20.995	20.419	41.414
1980	18.129	19.302	37.431	2.517	2.132	4.649	20.646	21.434	42.08
1985	17.778	19.092	36.87	3.134	2.357	5.491	20.912	21.449	42.361
1990	11.68	13.206	24.886	4.709	3.407	8.116	16.389	16.613	33.002
2000	11.559	11.984	23.543	4.668	3.783	8.451	16.227	15.767	31.994
2007	10.022	10.267	20.289	2.637	2.623	5.26	12.659	12.89	25.549
2008	10.04	10.191	20.231	3.083	2.797	5.88	13.123	12.988	26.111
2009	9.373	9.547	18.92	2.575	2.554	5.129	11.948	12.101	24.049
2010	9.076	9.385	18.461	2.416	2.453	4.869	11.492	11.838	23.33
2011	8.904	9.148	18.052	2.321	2.398	4.719	11.225	11.546	22.771

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 3: Gercüş İlçesi Nüfusunun Seyri (1927-2011)

Şekil 4: Gercüş İlçesi Kır Nüfusunun Seyri (1935-2011)

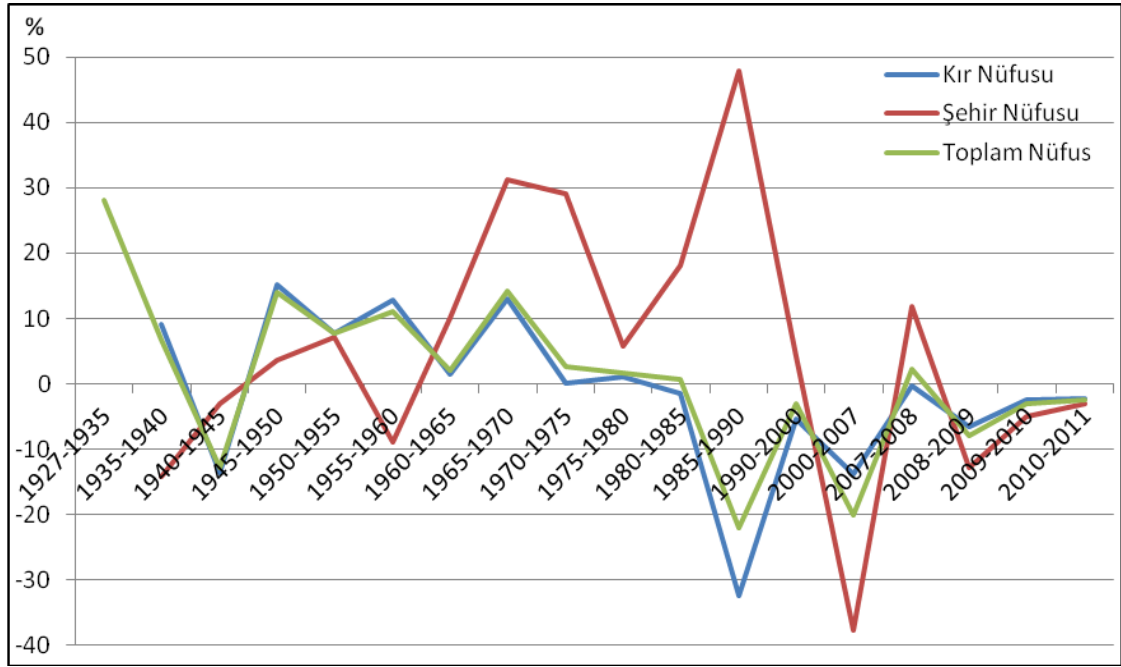

Tablo 6: Gercüş İlçesinde Nüfusun Büyüme Oranları (%)

SAYIM DÖNEMLERİ	KIR NÜFUSU		ŞEHİR NÜFUSU		TOPLAM NÜFUS	
	Nüfus Artışı	Oranı(%)	Nüfus Artışı	Oranı(%)	Nüfus Artışı	Oranı(%)
1927-1935					5.993	28,10
1935-1940	2.221	9,06	-398	-14,22	1.823	6,67
1940-1945	-3.663	-13,70	-72	-3,00	-3.735	-12,82
1945-1950	3.48	15,08	83	3,57	3.563	14,02
1950-1955	2.07	7,79	174	7,22	2.244	7,75
1955-1960	3.678	12,85	-231	-8,94	3.447	11,04
1960-1965	448	1,39	239	10,15	687	1,98
1965-1970	4.233	12,92	811	31,28	5.044	14,27
1970-1975	35	0,09	989	29,05	1.024	2,54
1975-1980	410	1,11	256	5,83	666	1,61
1980-1985	-561	-1,50	842	18,11	281	0,67
1985-1990	-11.984	-32,50	2.625	47,81	-9.359	-22,09
1990-2000	-1.343	-5,40	335	4,13	-1.008	-3,05
2000-2007	-3312	-13,82	-3191	-37,76	-6445	-20,14
2007-2008	-58	-0,29	620	11,79	562	2,20
2008-2009	-1311	-6,48	-751	-12,77	-2062	-7,90
2009-2010	-459	-2,43	-260	-5,07	-719	-2,99
2010-2011	-409	-2,22	-150	-3,08	-559	-2,40

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

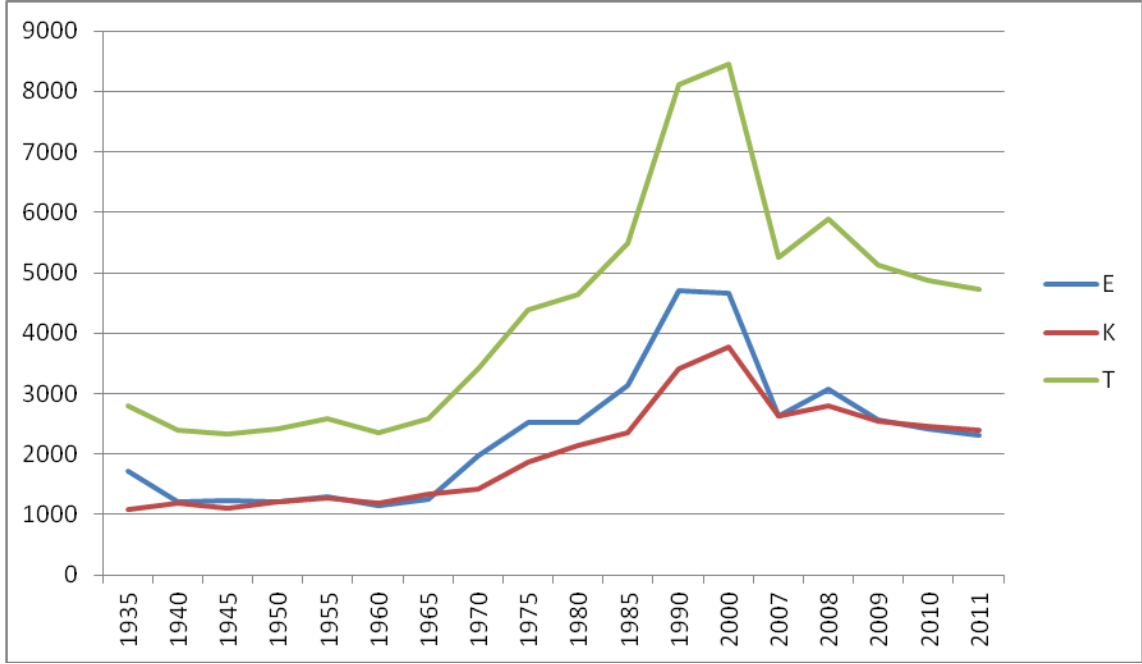
Şekil 5: Gercüş İlçesinde Nüfusun Büyüme Oranları Seyri (1927-2011)

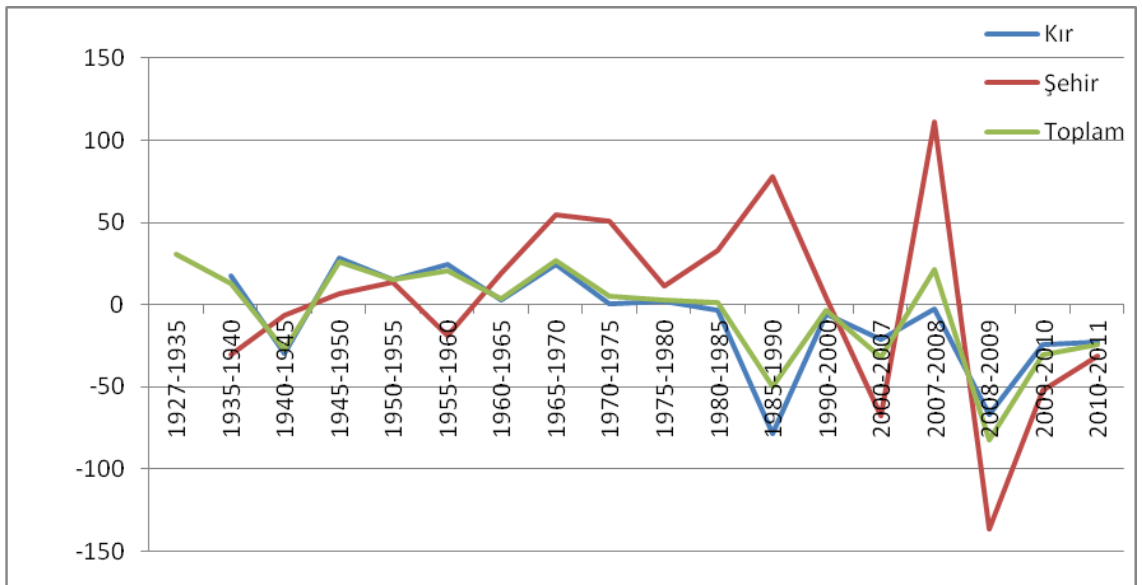
Tablo 7: Gercüş İlçesi Nüfusunun Yıllık Nüfus Artışı Oranları (1927-2011)

Sayım Yılları	Nüfus Miktarı	Yıllık Nüfus Artışı	Yıllık Nüfus
1927	21.324	--	--
1935	27.317	749	3,5
1940	29.14	364	1,3
1945	25.405	-747	-2,5
1950	29.092	712	2,8
1955	31.212	448	1,5
1960	34.659	690	2,2
1965	35.346	137	0,4
1970	40.39	1008	2,8
1975	41.414	204	0,5
1980	42.08	133	0,3
1985	42.361	56	0,1
1990	33.002	-1871	-4,4
2000	31.994	685	-0,3
2007	25.549	-6445	-20,1
2008	26.111	562	2,1
2009	24.049	-2062	-7,9
2010	23.33	-719	-2,9
2011	22.771	-559	-2,4

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 6: Gercüş İlçe Merkezi Nüfusunun Seyri (1935-2011)

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Şekil 7: Gercüş İlçesi Dönemlik Nüfus Artış Hızı Seyri (1927-2011)

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Tablo 8: Gercüş İlçesinde Sayım Dönemleri Arasındaki Nüfus Artış Hızları(1927-2011)

Sayım Dönemleri	Kır Nüfusu Artış Hızı		Şehir Nüfusu Artış Hızı		Toplam Nüfus Artış Hızı	
	Türkiye	Gercüş	Türkiye	Gercüş	Türkiye	Gercüş
1927-1935	22,23		17,50		21,10	30,96
1935-1940	17,34	17,34	26,72	-30,69	19,59	12,92
1940-1945	9,12	-29,46	15,10	-6,09	10,59	-27,43
1945-1950	21,49	28,09	22,47	7,01	21,73	26,25
1950-1955	17,48	15,01	55,67	13,94	27,75	14,92
1955-1960	19,53	24,17	49,21	-18,72	28,53	20,95
1960-1965	17,14	2,75	39,71	19,34	24,63	3,93
1965-1970	12,51	24,31	47,33	54,43	25,19	26,68
1970-1975	13,79	0,19	41,75	51,01	25,01	5,01
1975-1980	13,29	2,20	30,47	11,33	20,65	3,19
1980-1985	-10,58	-3,02	62,61	33,29	24,88	1,33
1985-1990	-5,56	-78,62	43,10	78,15	21,71	-49,93
1990-2000	2,77	-5,55	27,80	4,04	15,08	-3,10
2000-2007	-18,97	-21,25	17,52	-67,74	5,75	-32,14
2007-2008	-151,70	-2,86	74,80	111,43	13,10	21,76
2008-2009	-8,48	-67,00	22,05	-136,65	14,50	-82,26
2009-2010	-14,38	-24,56	25,49	-52,02	15,88	-30,35
2010-2011	-9,30	-22,40	20,48	-31,29	13,49	-24,25

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Gercüş İlçesi ile Türkiye nüfusunun beşer yıllık periyot sürecinde nüfus artış hızlarını incelediğimizde (Tablo:11) Gercüş İlçesi ile Türkiye nüfusu artış hızlarının paralellik göstermediği ortaya çıkmaktadır. Türkiye nüfus artış hızı neredeyse standart bir artış hızı seyrederken, Gercüş İlçesi nüfus artış hızında periyotlara göre keskin iniş ve çıkışlar gözlemlendiği büyük farklar göze çarpmaktadır.

1935, 1950 ve 1970 yıllarında Gercüş İlçesi nüfus artış hızını geçmektedir. Diğer dönemlerde Türkiye nüfusu nüfus artış hızı daha yüksek seyretmiştir. 1940-1945 periyodunda, hem Türkiye hem de Gercüş ilçesinde nüfus artış hızında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Fakat Gercüş İlçesinde bu düşüş daha fazla olmuştur. Yüksek doğum oranlarının yaşandığı araştırma sahasında nüfus artış hızının Türkiye nüfusuna göre daha fazla olması beklenirken daha az çıkması gerçekten şaşırtıcıdır. Göç olayının fazla olması, bebek ölüm oranlarının yüksek olması gibi sebeplerden dolayı bu sonuç çıkmış olabilir.

Gercüş ilçesi nüfus artış hızındaki en keskin düşüş 1985-1990 sayım döneminde gözlemlenmiştir. Bunun nedeni ilçeye bağlı Hasankeyf bucağı ve bağlı 18 köyün ayrılarak idari açıdan müstakil bir ilçe haline gelmesidir. Bu dönemde kır nüfusu artış hızı % -78,62 toplam nüfus artış hızı ise %-49,93 oranında olmuştur.

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine geçilen 2007 tarihinden itibaren Gercüş ilçesi nüfus artış hızı düşmeye devam etmiştir. Sadece 2008 yılında şehir nüfusu %111,43 oranında artmıştır. Bu artış toplam nüfus artış oranına da etki etmiştir. Fakat bu artış hızının gerçekçi olmadığını ADNK sisteminden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü Gercüş ilçesi hem kır hem de şehir nüfusu azalma eğilimindedir. Buna karşın Türkiye kır nüfus artış hızı düşerken, Gercüş ilçesi aksine şehir ve toplam nüfus artış hızları yükselmektedir. Buradan Türkiye'nin şehirleşme sürecinin artarak devam ederken Gercüş ilçesinin şehirleşme hızının azaldığını söyleyebiliriz.

1.2.Göçler

Nüfusun, devamlı yaşama bölgelerini kişisel olarak, aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi hareketine göç denir (Doğanay, 1994, 165).

Türkiye, 1950'lerde başlayan bir iç göç dalgasıyla karşı karşıya kalmış ve bu dalga bugünkü nüfus yapısıyla birlikte, nüfusun ülke çapında dağılımını belirlemede en etkili rolü oynamıştır. Bu göç dalgası öncelikle kentler ve kentsel nüfus yapısı üzerinde geri dönüşü imkansız değişiklikler meydana getirmiştir. Türkiye'nin nüfus yapısı bir anlamda göçlerle şekillenmiştir (Başel, 2003,22).

Doğum, ölüm ve göç hareketleri yerleşme nüfuslarını etkileyen başlıca unsurlardır. Doğum ve ölümler nüfusun tarihsel seyri içerisinde kısaca değinilmiştir. Bu bölümde nüfus dinamiklerinden göçler üzerinde durulacaktır.

Kısaca tarihçesine değinilen Gercüş ilçesi ve çevresi tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış, idari açıdan da önemli değişikliklere maruz kalmıştır. Gercüş, önceleri küçük bir köy iken, daha sonra nahiye ve kaza (ilçe) merkezi olmuştur. 1926 yılından 1990 yılına kadar Mardin iline; o tarihten sonra ise Batman iline bağlı bir ilçe olarak günümüze gelmiştir.

Araştırma sahası engebeli bir araziye sahip olmasına rağmen iklimin uygun olması ve verimli tarım alanlarına sahip olduğundan hem nüfus hem de yerleşme olarak yoğunluğa sahiptir. 1927 genel nüfus sayımından 1940 yılına kadar sürekli nüfus artışı

yaşayan ilçe, ülkemizin genelinde olduğu gibi 2. Dünya savaşı şartlarından kaynaklı olarak erkek nüfusun silah altına alınması nedeniyle 1950 yılına kadar nüfus artış hızı düşüş göstermiştir. Araştırma sahasında kırsal kesimden ilk yapılan göçler, 1940'lardan sonra Batman' da TPAO ve TÜPRAŞ Rafinerisinin kurulmasıyla Batman' a doğru gerçekleşmiştir. TPAO' da işçi olarak çalışmak için yapılan bu göçler 1980'lere kadar sürmüştür. Bugün bu durumdan söz edebilmemiz mümkün değildir. 1950-1990 arasında ise tekrar nüfus artış hızı yükselişe geçmiştir. Ayrıca şehirleşmeye bağlı olarak 1960 yılından itibaren Batman, Çukurova ve İstanbul' a ilk göçler başlamıştır. Daha sonraki yıllarda bu durum, hızlanarak devam etmiştir. Bunun dışında özellikle kırsal kesimde toprak anlaşmazlığı, kan davası gibi toplumsal nedenlere bağlı göçler de yaşanmıştır. Bu göçler araştırma sahasının bir başka yerine yapılabildiği gibi büyük şehirlere de yapılmıştır.

1990-2000 yılları arasında ise araştırma sahasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşanan terör olaylarından dolayı nüfus büyük bir göç vermiş ve nüfus azalmaya başlamıştır. Ancak, 1990 yılındaki keskin nüfus artış hızı düşüşü sadece buna bağlı olarak gerçekleşmemiştir. 1990 yılında Batman'ın il olmasıyla, o zamana kadar Gercüş ilçesine bağlı bir bucak merkezi olan Hasankeyf ve bağlı köylerin Gercüş ilçesinden ayrılması en büyük etken olmuştur. Nüfus artış hızının daha sonraki sayım dönemlerinde de düşmeye devam etmesi ise yine çatışmalı ortamın ve işsizliğin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bu dönem Cumhuriyet tarihinin en yoğun göç olayı yaşanmıştır.

1981 köy envanter etüdü verilerine göre bu yıla kadar bölgemize dışarıdan 122 aile yerleşmiş iken, aynı dönemde 569 aile de ülke içerisinde farklı alanlara göç etmiştir. 2010 yılı ADNK verilerine göre Batman nüfusuna kayıtlı olan nüfusun % 37'si Batman dışında yaşamaktadır. Batman nüfusuna kayıtlı nüfusun % 16,37'si İstanbul'da, % 2,75'i Antalya'da, % 2,12'si D.Bakır'da, % 2,07'si Adana'da, % 2,04'ü İzmir'de, % 1,27'si ise Mersin'de yaşamaktadır. Bu durum Batman'dan diğer şehirlere olan göçün yönünü de ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi göçün en yüksek olduğu şehir İstanbul'dur. Batman dışındaki nüfusun % 44,76'sı İstanbul'da yaşamaktadır. Gercüş ilçesinde de dışarıya göç neredeyse aynı yönde seyretmektedir.

Aynı verilere göre 1981 yılına kadar araştırma alanımızdan yurt dışına 22 aile göç etmiştir. Kayapınar, Yenice ve Hisar köylerinden Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye'ye göçler yaşanırken, Arıca, Yamanlar ve Yakıtlı köylerinden ise özellikle Süryani nüfus Almanya, Hollanda ve Danimarka'ya göç etmiştir. Arazi anketlerinden

elde ettiğimiz sonuçlara göre 1981-2010 yılları arasında ise toplam 136 aile yurt dışına göç etmiştir. Bu tarihten sonraki göçler önceki yıllarda yapılan göçlerin devamı şeklinde olduğu gibi, bölgede artan güvenlik sorunu nedeniyle siyasi iltica şeklinde de meydana gelmiştir. Daha çok Avrupa ülkelerine olan göçler, ekonomik nedenlerden dolayı da meydana gelmiştir.

Mevsimlik göçlerden bahsedecek olursak, araştırma sahasında mevsimlik göçün neredeyse cumhuriyet tarihi kadar bir geçmişi bulunmaktadır. Mevsimlik göçün yapıldığı yörelerin başında Çukurova gelir. 1940' lı yıllara kadar dayandırabileceğimiz Çukurova' ya göç pamuk hasadı, çapa yapma ve kuvvet işçiliği şeklinde yapılmıştır. Yaptığımız mülakatlarda o yıllarda yöremizde kıtlığın baş göstermesi bu durumu hızlandırmıştır. Adana ve çevresine olan mevsimlik göçler azalmakla birlikte günümüzde de sürmektedir.

Mevsimlik göçün yapıldığı bir başka yöre, Adapazarı, Düzce, Ordu ve Giresun illerimizdir. Fındık toplama sebebiyle göç edilen o yörelerde temmuz ayının ikinci yarısından ağustos ayının sonuna kadar gündelik işçi olarak kalındıktan sonra tekrar ikamet edilen yerlere dönmektedir. Araştırma sahasından her yıl yüzlerce insan o dönemde fındık toplama faaliyetine katılarak aile bütçesine katkıda bulunmaya çalışır. Özellikle Ardıçlı Köyü ve mezraları ile Kantar, Koyunlu, Kömürcü, Kışlak ve Bağlıca gibi tarım arazilerinin az olduğu, arazinin engebeli ve parçalı olduğu köyler bu faaliyete katılmaktadırlar. Nüfus yoğunluğu haritalarını incelediğimizde araştırma sahasının kuzeybatı bölgesini oluşturan bu köyler nüfus yoğunluğunun en az olduğu köyler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Sonuç olarak; araştırma sahasının göç veren bir yer olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum Gercüş ilçesi ve bağlı yerleşmelerin tarihsel nüfus seyrinden de anlaşılmaktadır. 1960' larda başlayıp, 1970 ve 1980' llerde hızlanan göç olayı günümüzde de sürmektedir. Bölgeden dışarıya yapılan göç olayının asıl nedeni ekonomik sorunlardır. Bu nedenle nüfusu buralarda tutmak için tarım ve hayvancılık alanlarında devlet eliyle yapılan teşvik ve desteklemeler arttırılmalı (kooperatifleşme, tarımsal destekler gibi.), göçlerin fazlaca yaşandığı dağlık kırsal yerleşmelere birtakım destekler verilmelidir. Yine bölgeye çeşitli kamu yatırımlarının yapılması gibi tedbirlerin yörede yaşanan göç olayını durdurabileceği kanaatini taşımaktayız. Kırsal yerleşmelerden Yemişli, Vergili, Gökçepınar, Çukuryurt, Boğazköy gibi köylerde başta eğitim ve sağlık yatırımları olmak üzere kamu yatırımları buraları çevresine göre merkezi yerleşme konumuna getirecek; aynı zamanda kendisine yakın köylerin de bu merkezler etrafında tutunmasını

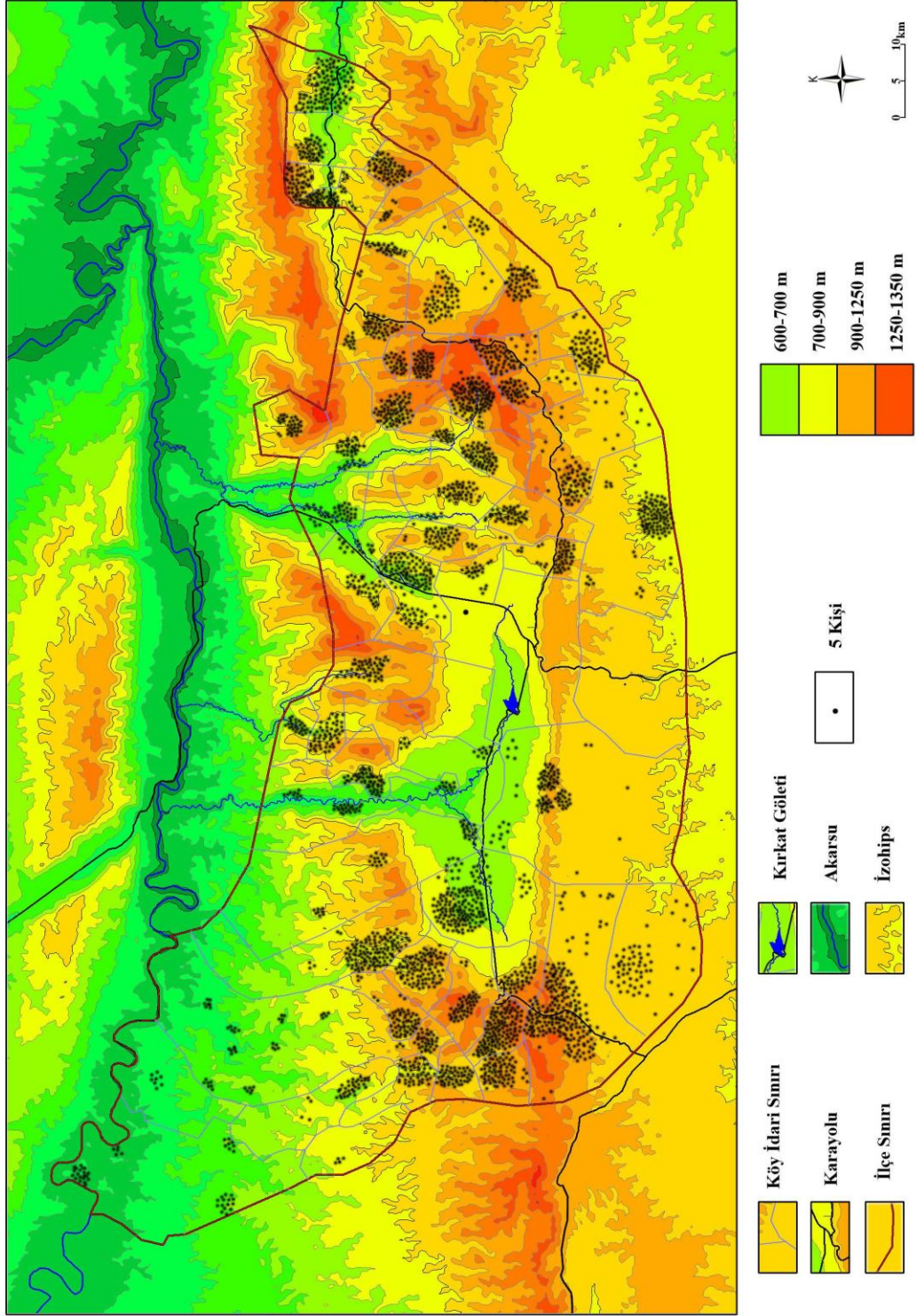
en azından göçü yavaşlatacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca Gercüş ilçe merkezine özel sektörün yönlendirilmesiyle tarıma dayalı sanayi başta olmak üzere daha önce binası yapılan ayakkabı fabrikası ilçede yapılabilecek sanayi yatırımları arasında sayılabilir.

1.3. Nüfusun Dağılışı

Nüfus mekan üzerinde düzenli bir dağılışı meydana getirmemektedir. Doğal ve beşeri faktörler bu dağılışı belirleyen en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana morfolojik birimler nüfus dağılışı etkilidir. İnsanlık, tarihin eski devirlerinden beri çeşitli yerleşmeler meydana getirmiştir. Doğal faktörler, yerleşmeyi ve dolayısıyla nüfusun dağılışı etkileyen birinci etken olmuştur. Tepe, dağ, sırt, vadi ve ova gibi topoğrafik birimler nüfusun yerleştiği ilk birimler olmuştur. Daha sonra su kaynaklarının bol olduğu korunaklı bölgeler tercih edilmişlerdir. Eskiden daha çok güvenlik ve korunma amaçlı meydana gelen yerleşmeler, günümüzde beşeri ve ekonomik faktörlerin etkisiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle nüfusun mekan üzerine dağılışı birden çok faktör rol oynamaktadır.

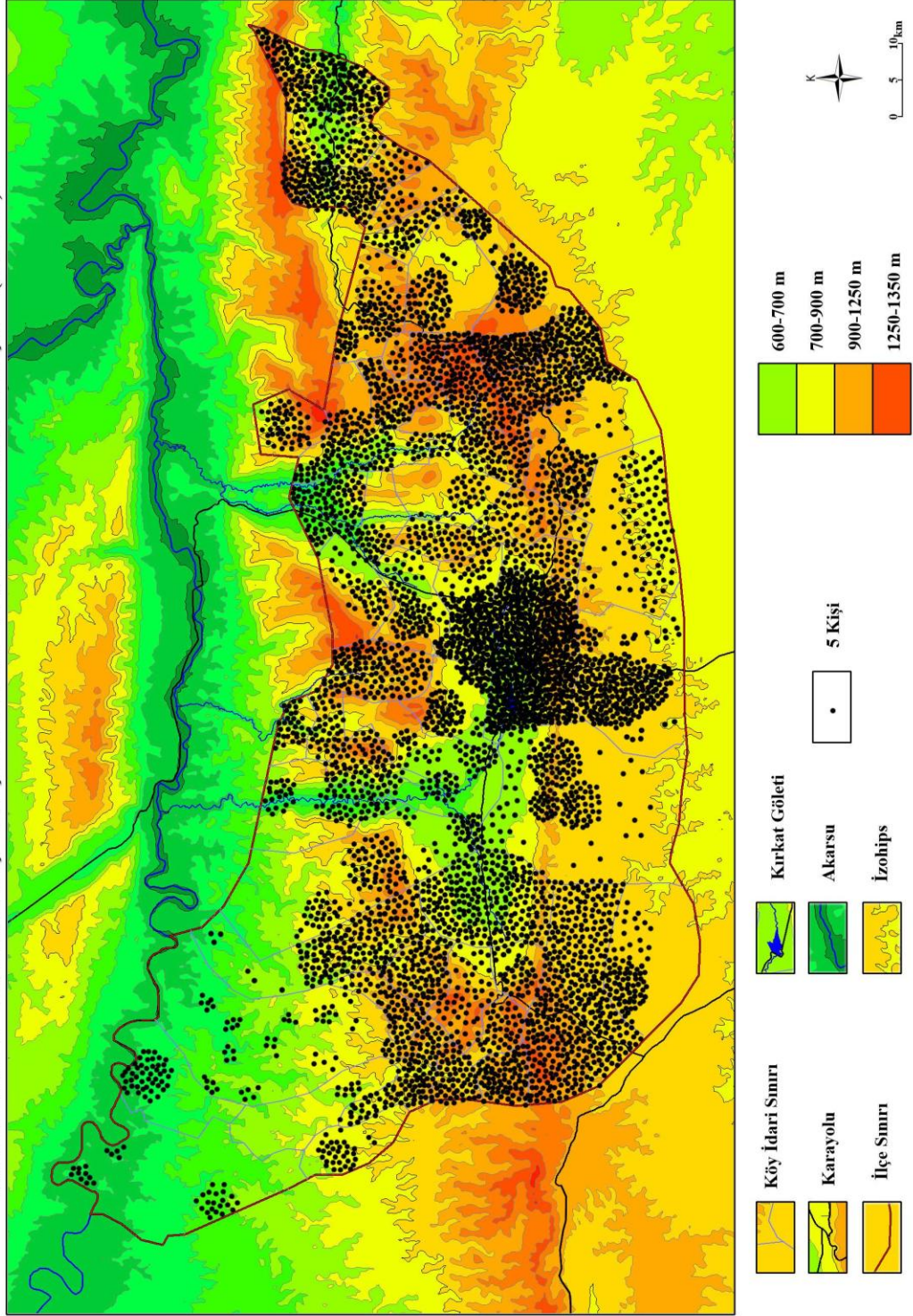
Araştırma sahasındaki nüfus daha çok yerleşmeye uygun, az eğimli tarım arazilerinin olduğu, su kaynaklarının yeterli olduğu vadilerde ve plato sahalarında toplanmıştır. İlçenin doğusundaki Vergili havzasında nüfus buradaki plato sahada daha fazla iken kuzeydoğuya gidildikçe Gönüllü, Gökçepınar, Çukuryurt, Seki, Özler ve Koçak köylerinde olduğu gibi nüfus, yamaçlara ve vadi içlerine doğru artmaktadır. İlçenin kuzeyinde ise nüfus buradaki yer şekillerine bağlı olarak daha çok vadi içlerinde ve buradaki yamaçlarda yoğunlaşmaktadır. İlçenin kuzeybatısındaki plato alanında ise yamaçlarındaki birikinti yelpazeleri ve vadi içlerinde nüfus yoğunlaşmaktadır. Kuzeybatı kesimi engebeli ve meşeliklerle kaplı olduğundan buralarda nüfus oldukça seyrek. İlçenin güney ve güneybatısında ise Mardin Eşiği'nin kuzeydoğu eteklerinde nüfus artmaktadır. Yükselti ve eğimin en yüksek olduğu Karakaş Dağı ve civarı da nüfusun az olduğu alanların başında gelmektedir.

HARİTA 4. GERCÜŞ İLÇESİNİN NÜFUS DAĞILIŞI (1935)

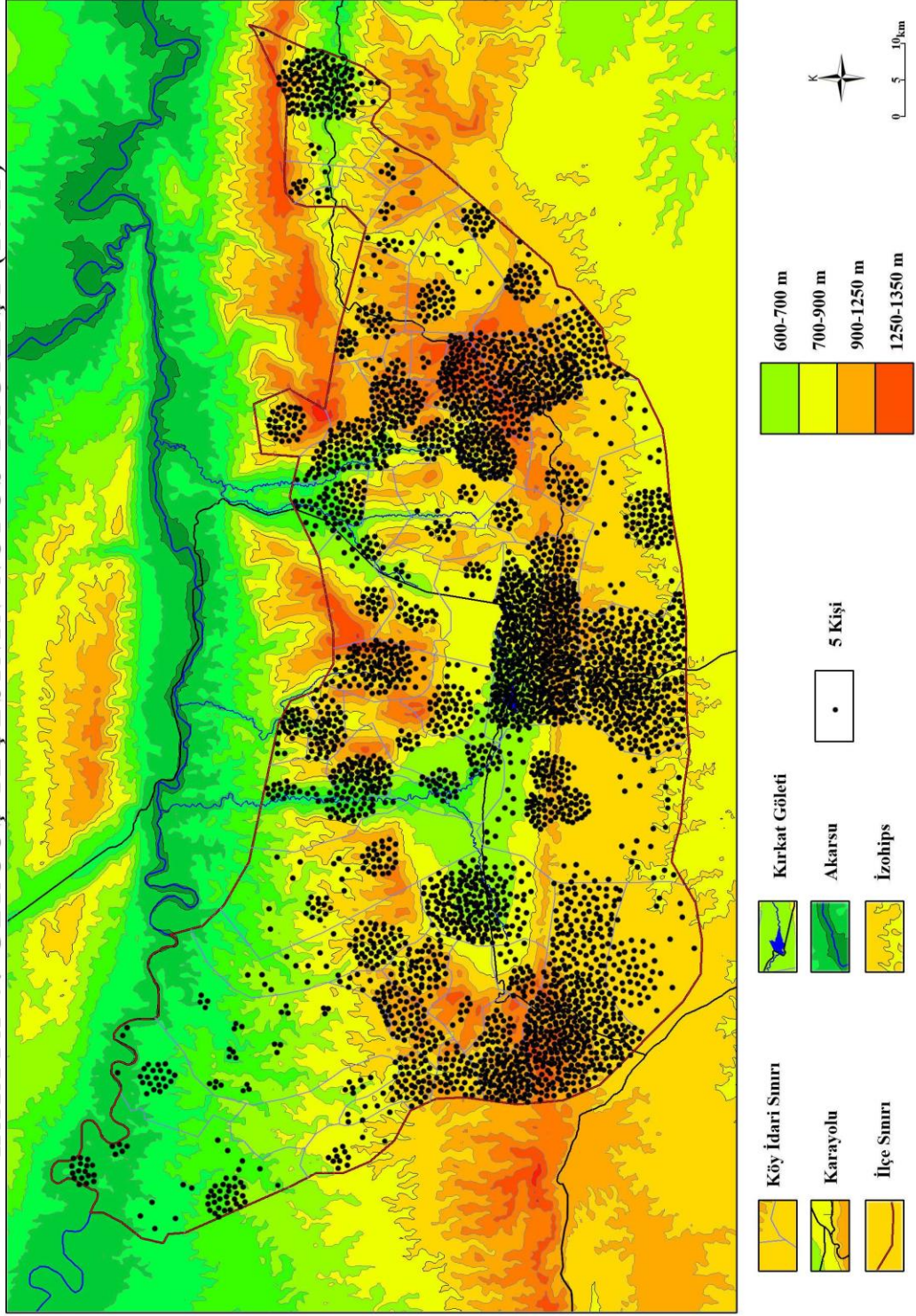

HARİTA 5 .GERCÜŞ İLÇESİNİN NÜFUS DAĞILIŞI (1985)

HARİTA 6. GERCÜŞ İLÇESİNİN NÜFUS DAĞILIŞI (2011)

Araştırma sahası olan Gercüş İlçesi ve bağlı yerleşim birimlerinde de yerleşme ve nüfusun mekan üzerindeki dağılışı doğal ve beşeri birçok faktörün rol oynadığını söyleyebiliriz. Öncelikle topoğrafik şartlar daha sonra ise beşeri faktörler araştırma sahasında nüfus ve yerleşmelerin dağılışı etkilemişlerdir. Dünya üzerinde insanlık tarihinin ve yerleşmelerinin ilk görüldüğü Mezopotamya bölgesinin kuzey bölümüne denk gelen araştırma sahası ve çevresi, tarih boyunca yerleşmelerin görüldüğü bir alandır. Bugün beşeri ve sosyo-ekonomik sebeplerden eski önemini kaybetmiş gibi görünse de günümüzdeki mevcut yerleşme ve nüfus dağılışı büyük ölçüde tarihsel sürece dayanır. Ayrıca bugün geçmişteki o potansiyelin devam ettiğini söyleyebiliriz.

Gercüş ve bağlı köylerin, kuzeydoğusuna yerleştiği Mardin-Midyat Eşiği incelendiğinde, yerleşme yoğunluğu bakımından yüksek seviyelerde olduğu görülecektir. Bunda doğal faktörler başta olmak üzere çeşitli faktörler rol oynamıştır. Sözgelimi çevresine göre nispeten daha yüksek bir rakıma ve serin bir iklime sahip olması kanaatimizce en etkili faktördür. Çünkü kuzeyinde Diyarbakır-Batman Havzası ile batı ve güneyindeki Viranşehir, Kızıltepe, Nusaybin ve Suriye düzlükleri arasında en az 500 metrelik rakım farkı bulunduğu için özellikle yazın aşırı ve bunaltıcı sıcaklıkların yaşandığı bölgede, çevresine göre ortalama yaklaşık 3 °C daha serin bir sıcaklığa sahiptir. Ayrıca civardaki su kaynaklarının hemen tamamı kaynağını bu yöreden almaktadır. Bu yüzden yerleşmeler daha çok su kaynaklarının başına kurulmuşlardır.

Araştırma sahasındaki yerleşim birimlerinin birçoğunun tarihi bir geçmişi olmasından dolayı engebeli bir yapıya sahip olan ilçenin güvenlik ve korunma amaçlı olarak da yerleşim için tercih edilmiştir. Ayrıca tarım, hayvancılık (özellikle küçükbaş hayvancılık) için uygun topoğrafik şartlara sahip olan Gercüş ve çevresinin yoğun nüfuslanmasına sebep olmuştur. İlçede dağlık alanlar genellikle seyrek nüfuslu olurken, ovalar ve vadiler daha sık nüfuslu olmuşlardır.

Günümüzde 1 İlçe Merkezi, 2 kasaba ve 56 köy yerleşmesi bulunan araştırma sahasında İlçe merkezimiz etekte kurulurken, köylerimizin % 15.5' i etek, % 76 'sı sırt, % 1.7 'si ova, % 6.8' i vadide yerleşmiş bulunmaktadır. Etekte (3.806) kişi ve vadide (1,132) kişi yaşarken; bu köylerimizde nüfusun % 20 'si yaşamaktadır. 44 adet köy sırtta kurulmuş olup, buradaki nüfus (12.621) toplam nüfusun % 52.4 'ünü meydana getirmektedir. Çeşitli jeomorfolojik birim üzerinde kurulu 56 köy ve 2 kasaba

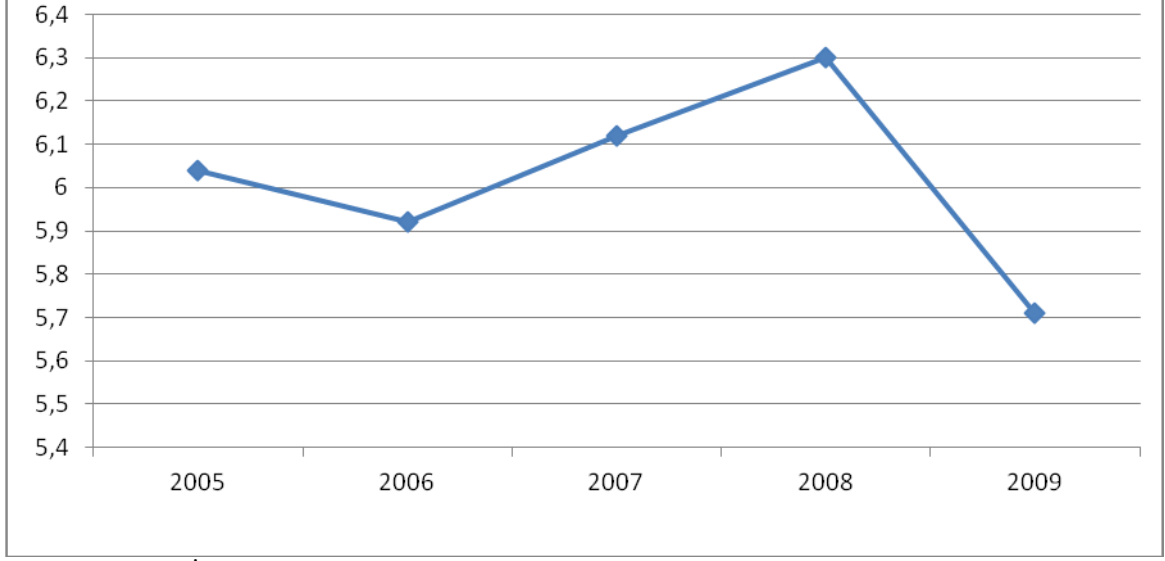
yerleşmesinden 47 ' si toplu bir yerleşme formuna sahipken 11' i dağınık yerleşme formuna sahiptir. İlçe genelinde yaşamakta olan nüfusun % 72 'lik bir kesim toplu yerleşme formuna sahip yerleşmelerde yaşarken, nüfusun % 28' lik bir kesimi (1583 kişi) dağınık yerleşme formuna sahip yerleşmelerde yaşamaktadır. Gercüş ilçesi köylerini nüfus büyüklüklerine göre 3 gruba ayırmak mümkündür. Bu köyler nüfuslarına göre nüfusu 300' den az olan köyler, 301-700 arası olan köyler ve nüfusu 700' den fazla olan köyler şeklinde gruplandırılabilir. En az nüfusa sahip olan köy olan Ardıç' ta nüfus 15' e kadar düşerken Kayapınar Beldesinde 2284'e kadar çıkabilmektedir. Köyler, yukarıda yaptığımız gruplara dengeli olarak dağılmamaktadırlar.

Bu köylerden 43 tanesi 300' den az olan, 10 tanesi, nüfusu 301-700 arasında olan, 5 tanesi de nüfusu 700' den fazla olan köyler grubunda yer almaktadırlar (Bkz. Tablo:10).

Nüfusu az ve çok olan köyler ilçenin doğu ve batı kısmında dengeli biçimde yer almaktadır. Nüfusu 300' den az olan köyler, tüm köylerin % 74 'sini oluşturmaktadırlar ve ilçe kırsal nüfusunun % 34.8' i burada yaşamaktadır. Bu köyler genellikle ilçenin doğu ve batı kısmında ve engebeli araziye sahip köyler olup, bir kısmı da 1990 'lı yıllarda güvenlik gerekçesi ile boşaltılan ve son yıllarda köye geri dönüş kapsamında yerleşmeye açılan köylerdir. Çünkü köyden ayrılan ailelerin çok az bir kısmı köye kesin dönüş yapabilmektedir. Köylerdeki aşırı dışarıya göç olayına bağlı nüfus kaybı tablo 8 de görülebilmektedir.

Gercüş ilçesi ortalama hane büyüklüğü 1980 yılında 8 İken bu rakam İl Sağlık Müdürlüğü verilerine göre 2005 yılında 6.04, 2006 yılında 5.92, 2007 yılında 6.12, 2008 yılında 6.3, 2009 yılında ise 5.71 olarak hesaplanmıştır. Türkiye ortalamasına göre (4,5) yüksek olsa da Gercüş ilçesinde de ortalama hane halkı büyüklüğü azalmaya başlamıştır. Yıllara göre değişkenlik göstermekle birlikte bugün ortalama hane büyüklüğünün yaklaşık 6 olduğunu söyleyebiliriz. İlçede hane sayısının azalması ve ikamet eden nüfusun azalmasına bağlı olarak ortalama hane büyüklüğü azalmıştır. Bu durum üzerinde, aile büyüklüklerinin azalması, yaş ortalamasının büyümesi ve ailelerin çocuk sayılarının azalması gibi faktörler etkili olmaktadır.

Şekil 8: Gercüş İlçesi Nüfusunun Hane Halkı Büyüklüğü Durumu (2005-2009)

Kaynak: Batman İl Sağlık Müd. ETF Verileri (2009)

Tablo 9: Gercüş İlçesi Nüfusunun Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2009)

İLÇE	Nüfus	Hane Sayısı	Ort. Hane Halkı Büyüklüğü
GERCÜŞ	21326	3732	5,71

Kaynak: Batman İl Sağlık Müdürlüğü ETF Verileri (2009)

Nüfusu 300-701 arasında olan köyler ise Arıca, Aydınlı, Boğazköy, Doruk, Gönüllü, Koçak, Kozlu, Kömürcü, Nurlu, Seki, Tepecik, Yenice köyleridir. Daha önce değindiğimiz gibi araştırma sahasında göç vermeyen köy yok gibidir. Fakat her yerleşim biriminin göç verme hızı ve miktarı aynı derecede olmamıştır. Bölgede yaşanan terör olaylarından da her yer farklı bir şekilde etkilenmiştir. Bunu çok yoğun yaşayan yerler olduğu gibi daha az veya az da olsa hiç etkilenmeyen yerleşim birimleri de mevcuttur. Bu gruptaki köyler nispeten su kaynaklarının daha fazla olduğu, tarım imkânlarının daha iyi olduğu ve terör olaylarında daha az etkilenen yerleşim birimleridir. Bu gruptaki bazı köyler ise (Arıca gibi) 1990 lı yıllardan önce ve tarihsel süreçte büyük nüfus barındıran yerleşmeler olduğundan aşırı göç vermesine karşın bu grupta yer almıştır.

Nüfusu 700'den fazla olan köyler ise Gökçepınar, Hisar, Kayapınar ve Kırkat köyleridir. Bunlardan Kayapınar ve Hisar belde yerleşmeleridir. Gökçepınar ve Kırkat eski ve büyük yerleşmelerdir. Kırkat köyü nüfusuna ise Konak ve Öteyaka mezra nüfusları da dahildir.

Su ve dolayısıyla iklimden sonra yerleşmeleri etkileyen bir faktör de rölyeftir. Gerçekten de eğimli-dağlık bölgelerde geçim kaynakları nispeten az, ekilebilecek topraklar sınırlı, dar ve dağınıktır (Tanoğlu, 1969, 241).

Araştırma sahasında nüfusu fazla olan köyler genellikle, yerleşmeye elverişli, az eğimli yerlerde kurulmuş, tarım arazileri geniş, sulama imkanlarının nispeten yeterli ve ulaşımın gelişmiş olduğu yerleşmelerdir. Nüfusu az olan köyler ise yüzölçümleri küçük, eğimin fazla olduğu, arazinin parçalı olduğu ve tarımsal faaliyetlerin sınırlandığı köylerdir.

Yerleşmelerin idari yapıları da konum ve arazi yapıları gibi nüfus büyüklüklerini etkileyen bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma alanımızdaki en büyük yerleşme Gercüş İlçe merkezi iken ikinci sırada belediye teşkilatı yer alan Kayapınar ve Hisar kasabalarıdır. Üçüncü olarak Yolağzı köyü gelmektedir. Bu yerleşmelerde eğitim, sağlık, ulaşım ve benzeri imkanların daha gelişmiş olması hem göç olayını azaltırken hem de nüfusu kendinde toplamıştır. İlçe merkezinde nüfus çevresine göre daha yoğun ve daha sıktır.

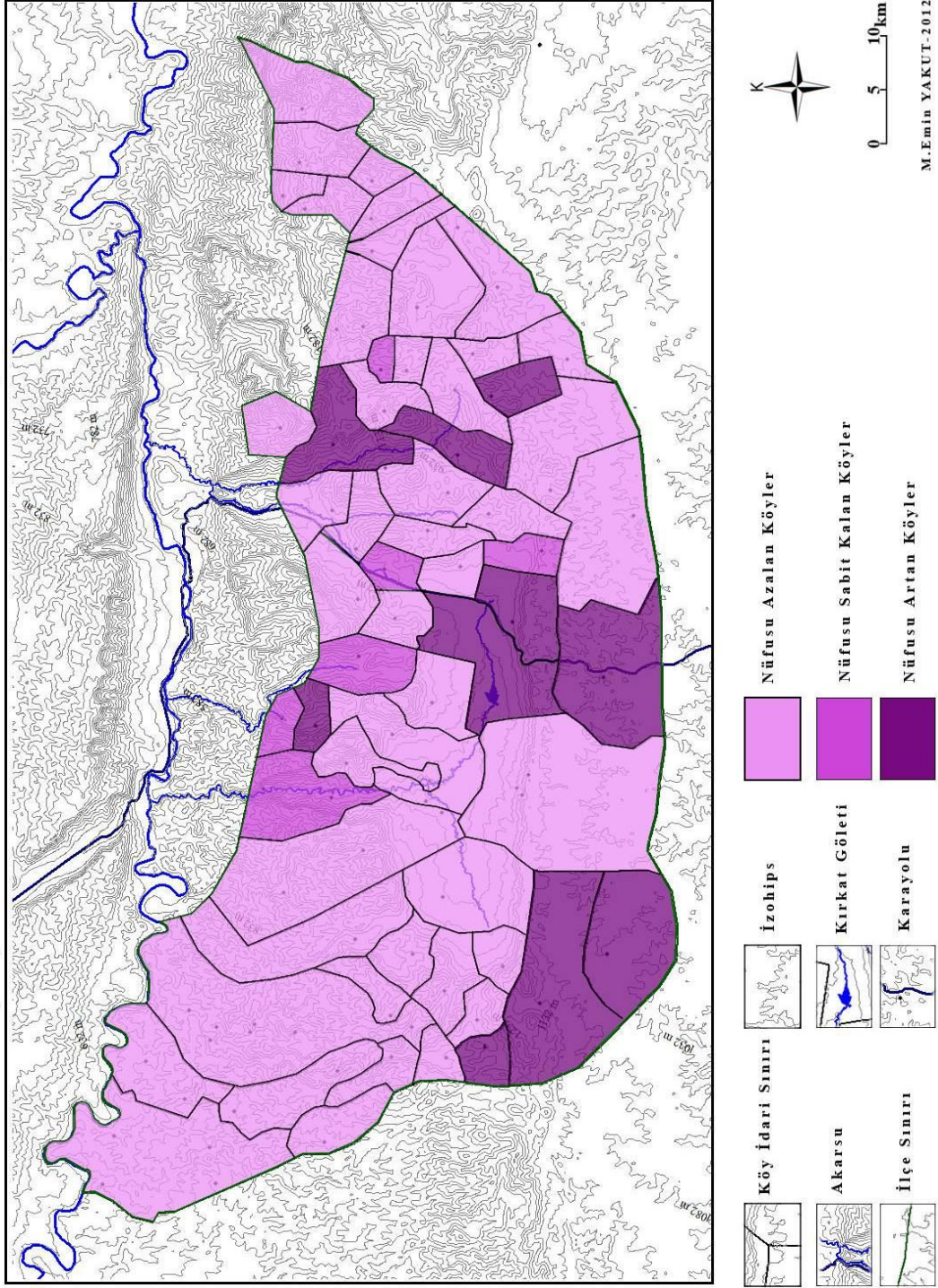
Nüfusun dağılışındaki bir diğer faktör de hidrografik yapıdır. Verimli tarım arazilerini sulayan akarsular nüfusun ve yerleşmelerin toplandığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçe genelinde yerleşmelerin daha çok akarsu ve kenarları ile su kaynakları çevresinde kurulduğunu müşahade etmekteyiz. Özellikle Nehir Deresi, Aş Deresi, Gürbüz (Mervani) Deresi ve Derdil Deresi boyunca kurulu olan Kırkat, Hisar, Kozlu, Akyar, Gönüllü, Seki, Gökçepınar gibi yerleşmeler nüfusun toplandığı ve çevre yerleşmelere göre daha az göçün yaşandığı yerler olmuştur.

1935 yılı nüfus dağılışına baktığımızda Gercüş ilçesi' nin batı kesiminde yerleşim birimlerinin dolayısıyla nüfusun birbirine yakın bir alanda toplandığını görmekteyiz. Tarım arazilerinin kısıtlanmaya başlaması, mera ve meşeliklerin geniş yer kaplaması burada nüfusun seyrek olmasına neden olmuştur. Güney ve kuzey kısmında daha az yerleşme olan araştırma sahasında kuzeyde dere kenarlarında, güneyde ise tarım alanlarının nispeten daha çok bulunduğu düzlüklerde yerleşim meydana gelmiştir. Doğu kısmında yerleşim sayısı daha çok olmakla birlikte daha çok su kaynaklarına yakın, korunaklı yerlerde yerleşimler kurulmuştur. Yemişli, Ulaş ve Çukuryurt nüfusu daha fazla olan yerleşim birimleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Tablo 10: Gercüş İlçesi Köylerinin Nüfus Değişimi (1980-2011)

[illegible]

HARİTA : 7 GERCÜŞ İLÇESİNDE NÜFUSU ARTAN VE AZALAN KÖYLER (1980-2011)

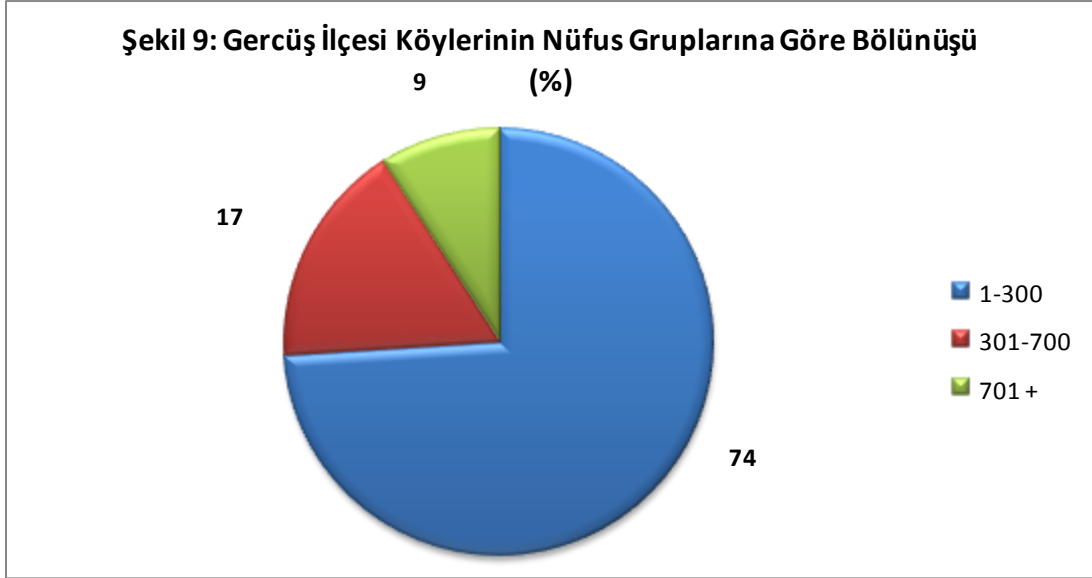
M.Emine YAKUT-2012

1985 yılı araştırma sahasında nüfus miktarının en yüksek değerlere ulaştığı zamandır. Bu durum nüfus dağılışı haritasında görülmektedir. Ancak bu tarihten sonra araştırma sahasının yoğun göç olaylarının yaşandığı bir durumla karşı karşıya kalmaktadır. Güvenlik gerekçesiyle 12 köy boşaltılmış, birçok köy kısmen göç vermek durumunda kalmıştır. Bu köylerimiz 1' er nokta ile gösterilmek zorunda kalmıştır.

İlçe merkezi nüfusu da göç olayından etkilenmiştir. 8500' e kadar çıkabilen şehir nüfusu bugün 5000 civarındadır. İlçede iş ,eğitim, sağlık gibi imkanların olmaması veya kısıtlı olması ilçenin sürekli göç vermesine neden olmuştur. 1970' li yıllarda Sümerbank ayakkabı fabrikası için bina yapılmasına rağmen halen faaliyete geçmemiştir. Bugün bina askeri amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Tablo 11: Gercüş İlçesi Kır Nüfusunun Nüfus Gruplarına Dağılımı (2011)				
Nüfus Grupları	Köy Sayısı	Köy %'si	Toplam Nüfus	Nüfus %'si
1-300	43	74%	6270	34.80%
301-700	10	17%	5062	28%
701 +	5	9%	6720	37.20%
TOPLAM	58	100	18052	100

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

1.4. Nüfus Yoğunluğu

Nüfus yoğunluğu birim alana düşen insan sayısı olarak tanımlanmaktadır (Doğanay, 1994, 202). Bu durumda ilk önce yerleşim birimlerinin yüzölçümleri belirlenmiştir. Daha sonra 1935, 1985 ve 2010 yıllarına ait nüfus miktarları ile birlikte nüfus yoğunlukları hesaplanmıştır. İlçe merkezinde yoğunluk miktarı her dönemde yüksek çıkmıştır. Genel olarak ilçe merkezinin de yer aldığı Gercüş Ovası ve çevresinde nüfusun nispeten yoğun olduğu, ilçenin doğu ve kuzeybatı kesimlerinde yer alan dağlık sahalarda ise yoğunlukların azaldığı görülmektedir.

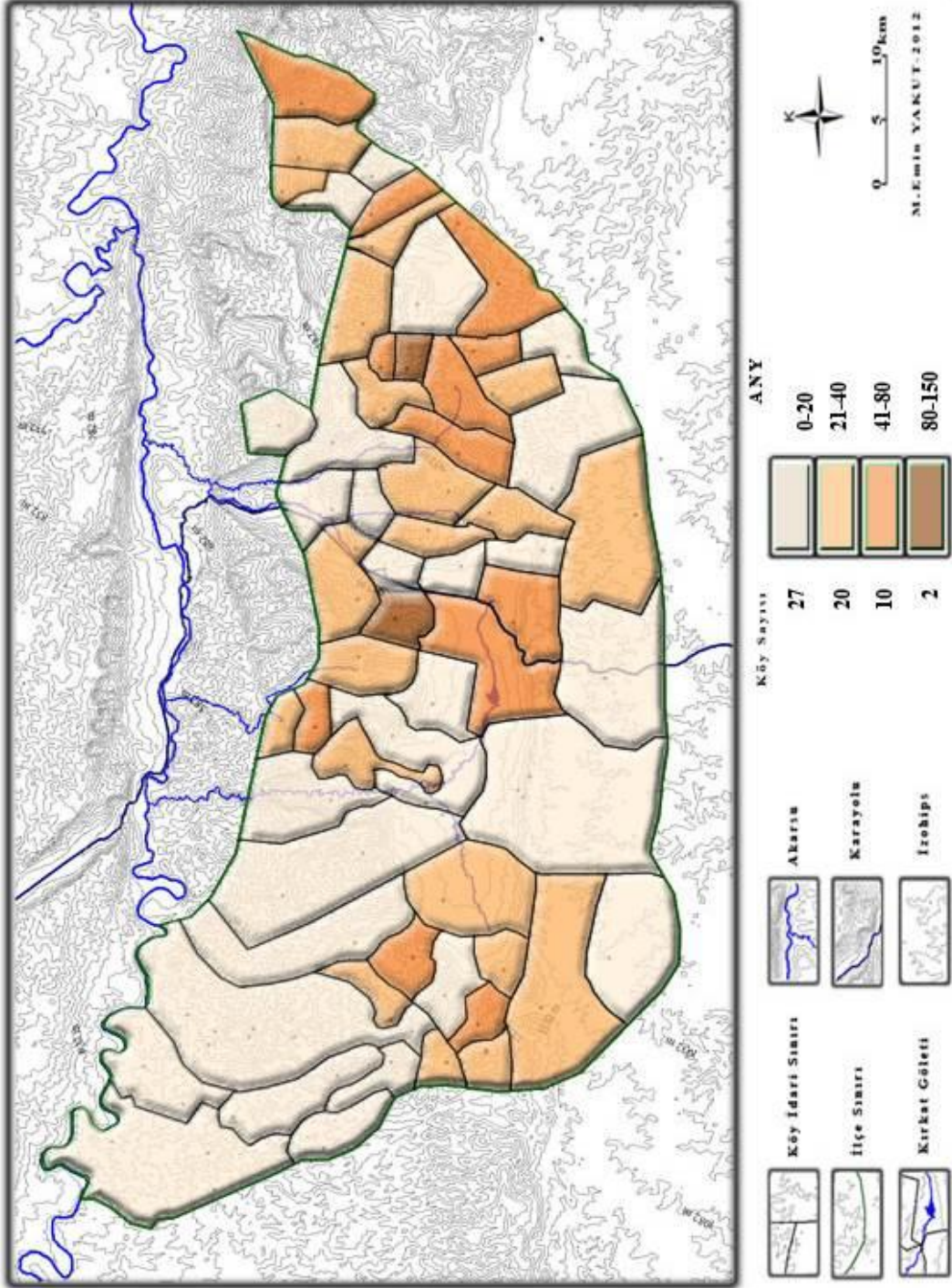
Yerleşmeleri 1935 yılı nüfus yoğunluklarına göre dört grupta toplayabiliriz. Aritmetik nüfus yoğunluğu kilometrekareye 1-20 kişi arası olan 25 köy vardır. Bu köyler toplam köyler, içerisinde % 42 lik bir orana karşılık gelmektedir. Bu köyler ilçenin kuzeybatı ve doğusunda , engebe ve eğim değerlerinin arttığı, tarım arazileri ve sulama imkanlarının kısıtlı olduğu Koyunlu, Kışlak, Yayladüzü, Arıca, Aydınca, Çiçekli ve Çalışkan köyleridir. Ardıç, Kömürcü, Geçit, Kırkat, Yolağzı, Yakıtlı, Akıyar ve Gönüllü köyleri ise yüzölçümünün büyük olmasından dolayı düşük nüfus yoğunluğuna sahip olan köylerdir. Çünkü bu köylerde tarım imkanları daha iyi konumda bulunmaktadır.

Araştırma alanımızdaki köylerin 21 tanesinde (% 35) ise aritmetik nüfus yoğunluğu 21 ile 40 kişi arasındadır. Bu köyler ilçenin kuzeybatı kesimi hariç olmak üzere ilçe genelinin batı, orta ve doğusuna dengeli dağılmışlardır.

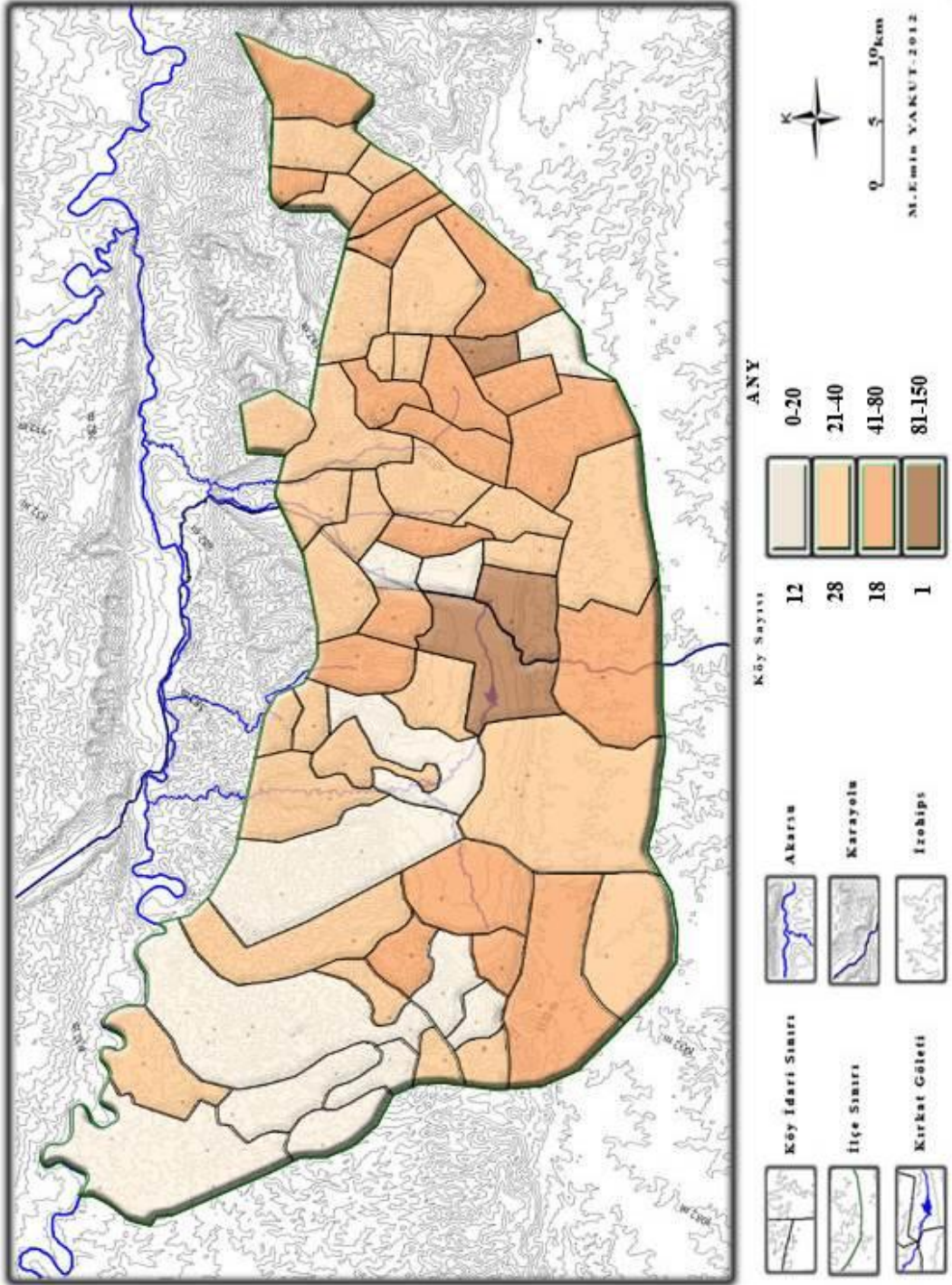
Aritmetik nüfus yoğunluğu 41-80 arasında olan yerleşmeler Gercüş İlçe merkezi ile birlikte Doruk, Sapanlı, Rüzgarlı, Sargın, Çukuryurt, Gökçepınar, Ulaş, Yakıtlı, Serinköy, Kutlu ve Yemişli köyleridir. Bu köylerde tarım alanlarının ve su kaynaklarının daha iyi olduğu ve köy yüzölçümünün küçük olduğu yerleşmelerdir.

Aritmetik nüfus yoğunluğu 80-150 arasında olan yerleşmeler ise Başarköy ve Ardıç köyleridir. Ardıç ve Başarköy köylerinin yüzölçümü 2.8 ile 5.1 kilometrekare gibi çok küçük olmasından kaynaklanmakla birlikte Başarköy' ün bir sonraki nüfus sayımında nüfusunun 102 olduğu görülmüştür. Daha önce kendisine bağlı olan mezra ve köy tespit edilemediğinden Başarköy' ün 1935 genel nüfus sayımındaki nüfusunun sephen 452 şeklinde kayıtlara geçtiğine kanaat getirmekteyiz. Nitekim bugün de oldukça küçük bir köy olup 2009 nüfusu 57 kişidir. 1985 yılında yerleşim birimlerimizin birçoğunda nüfusun artmasına bağlı

HARİTA 8.GERCÜŞ İLÇESİ ARİTMETİK NÜFUS YOĞUNLUĞU (1935 YILI)

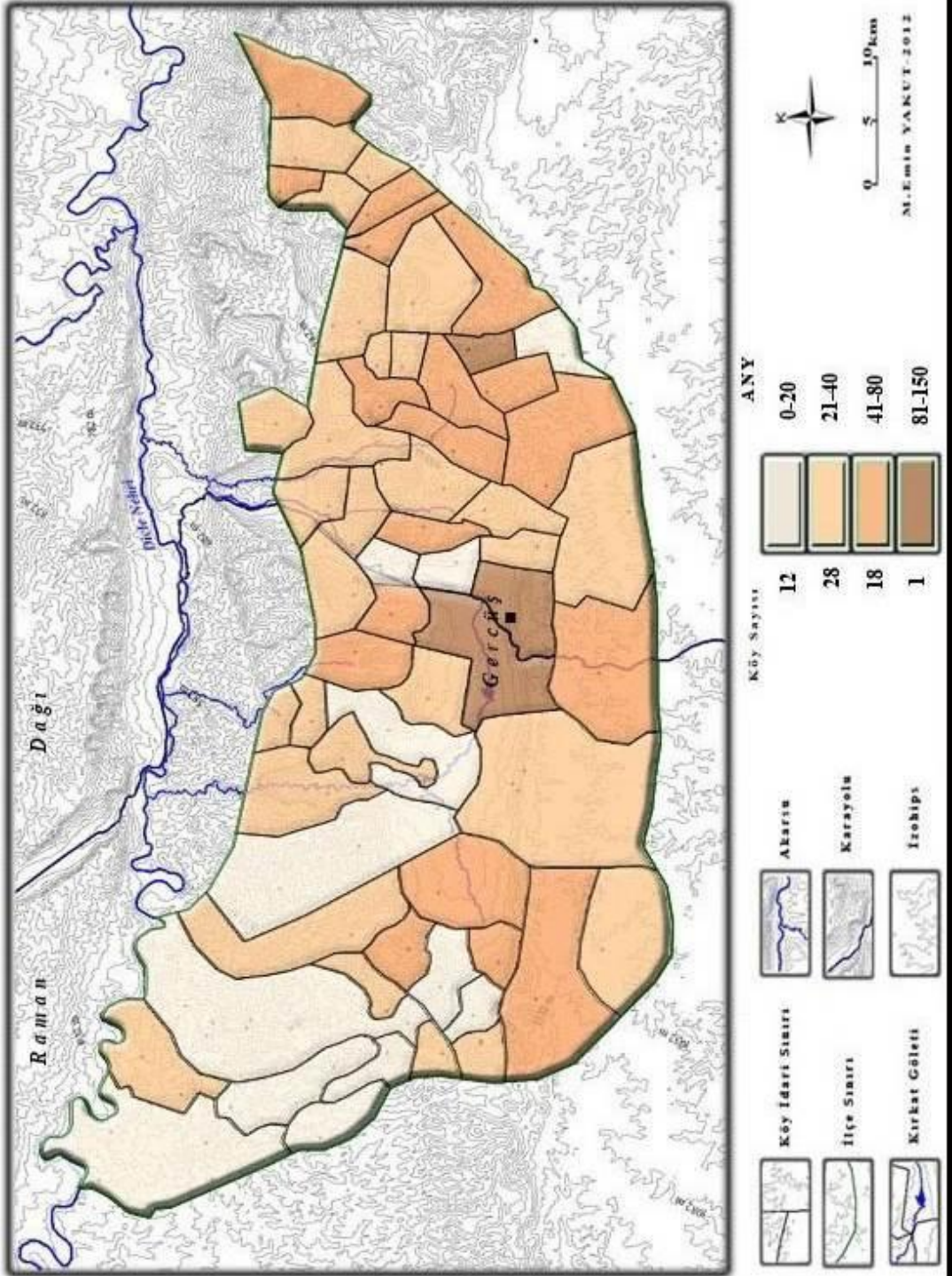

HARİTA 9 .GERCÜŞ İLÇESİ ARİTMETİK NÜFUS YOĞUNLUĞU (1985 YILI)

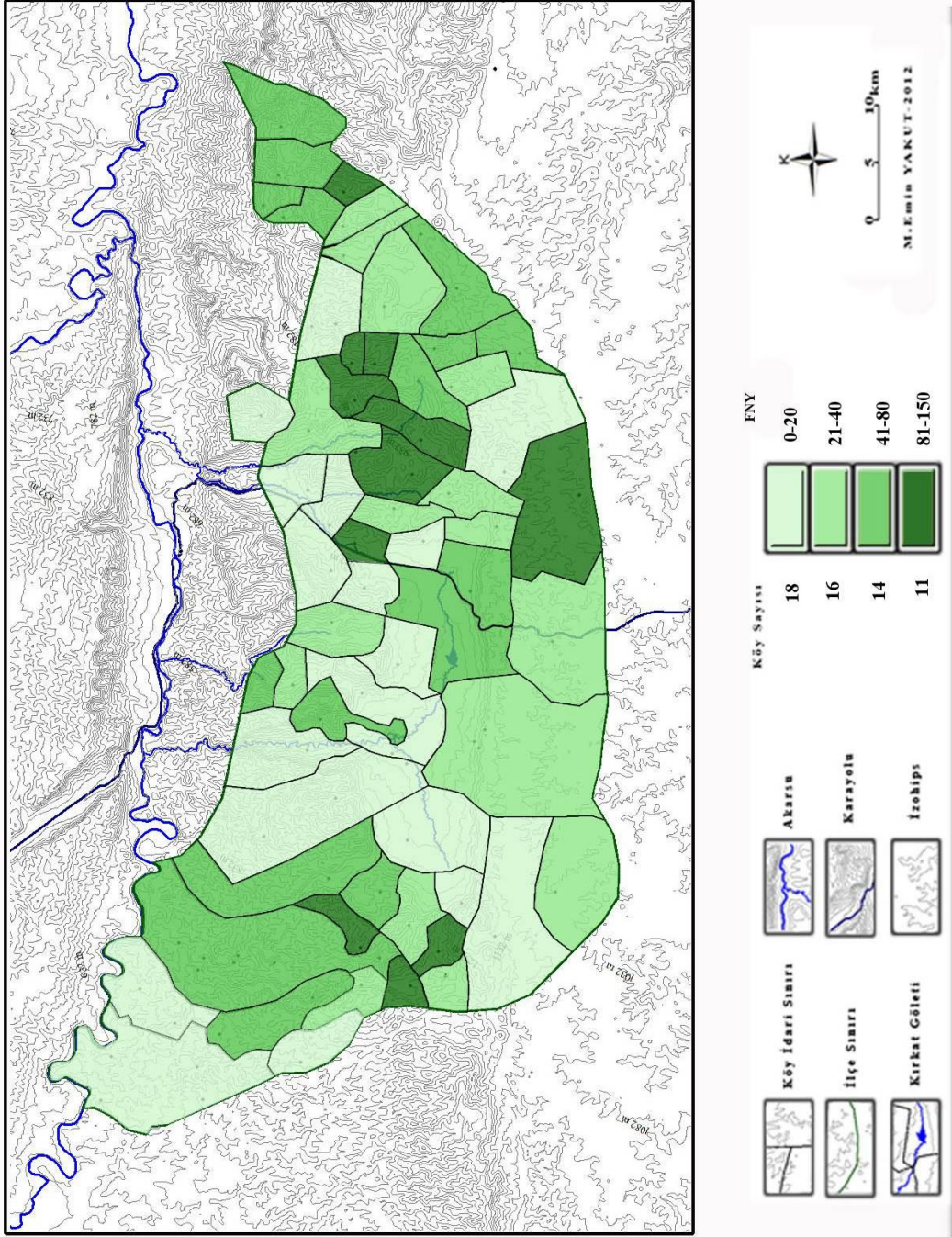

HARİTA 10. GERCÜŞ İLÇESİ ARİTMETİK NÜFUS YOĞUNLUĞU (2011 YILI)

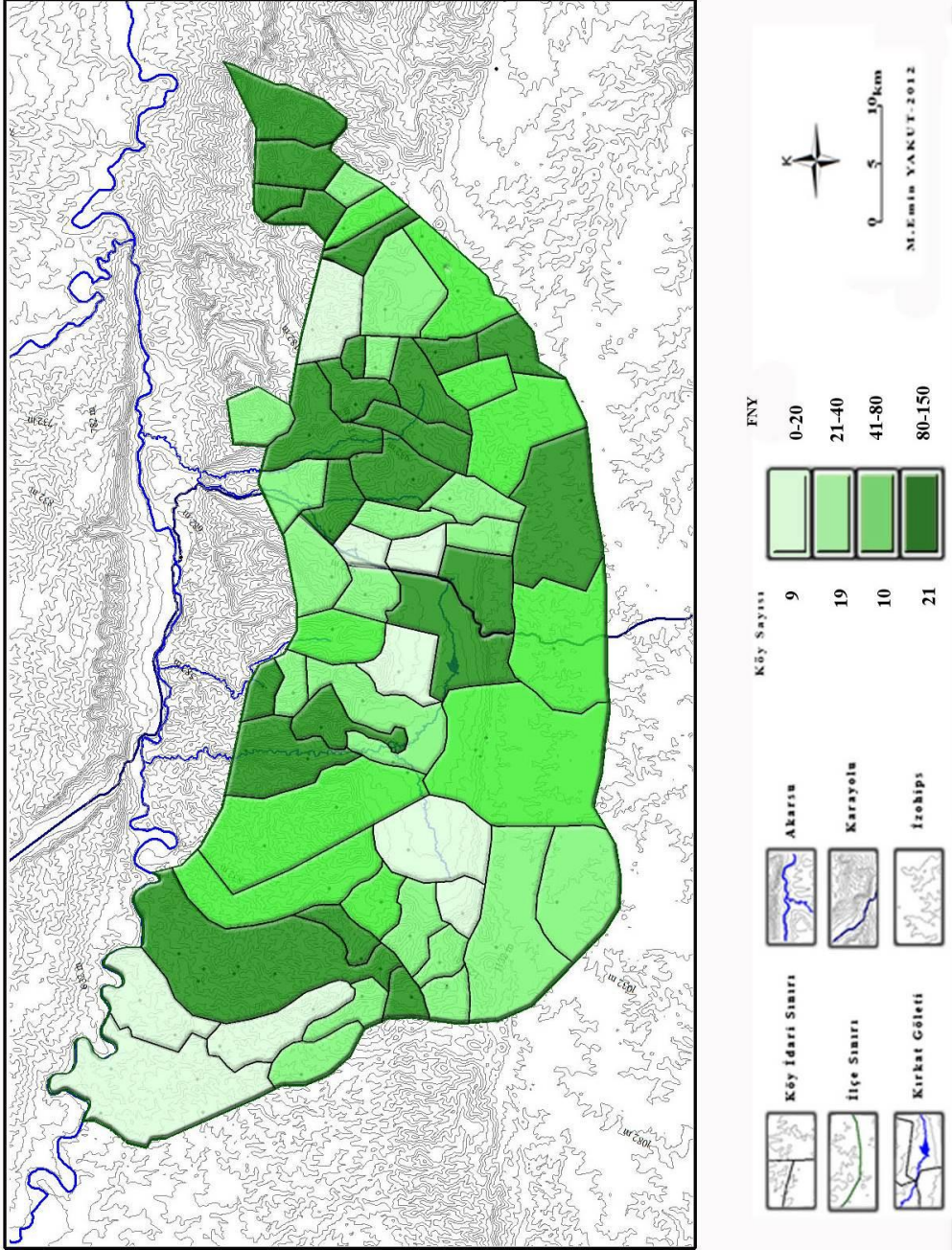

HARİTA 1. GERCÜŞ İLÇESİNİN FİZYOLOJİK NÜFUS YOĞUNLUĞU (1935 YILI)

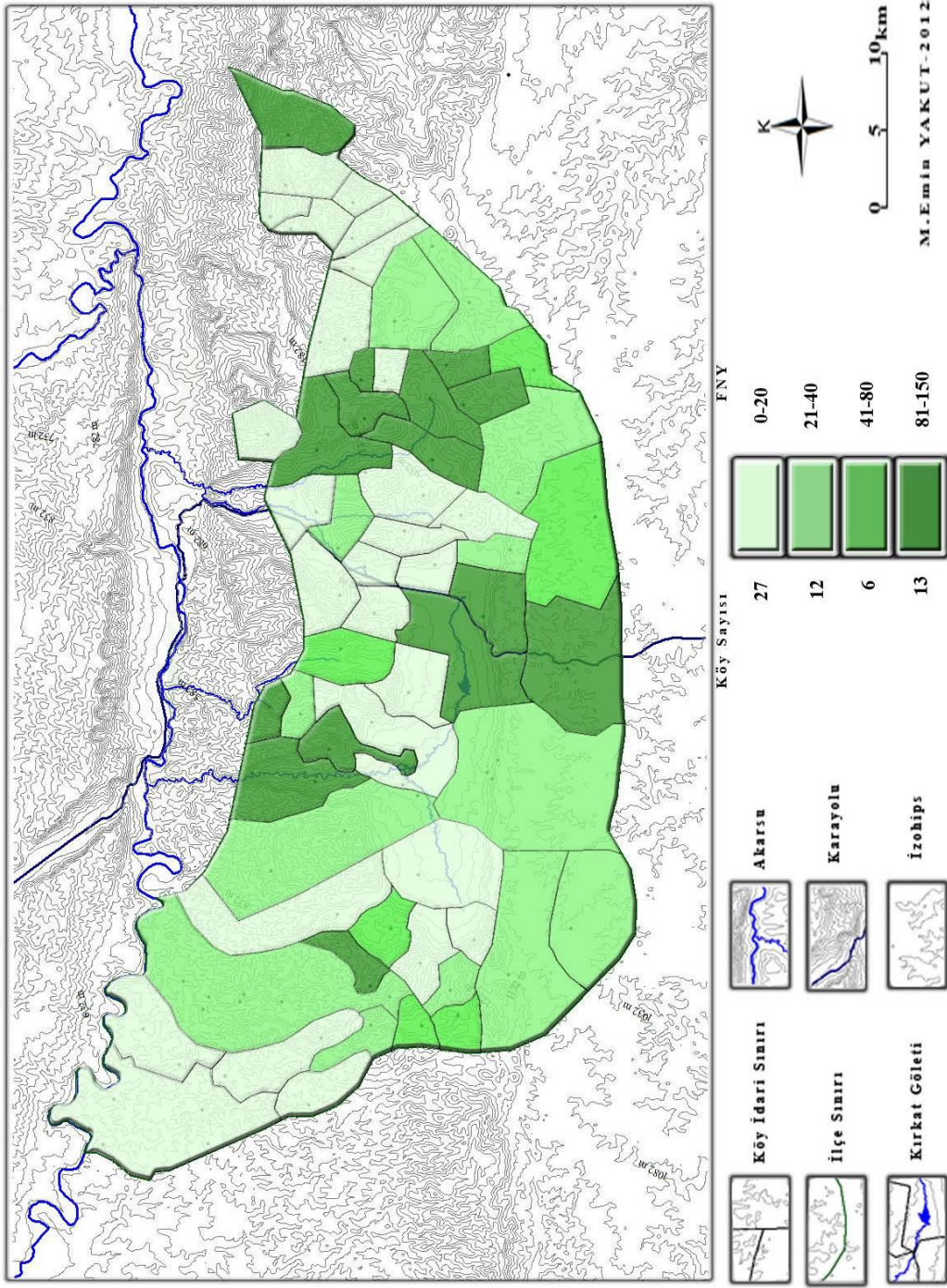

HARİTA 12. GERCÜŞ İLÇESİNİN FİZYOLOJİK NÜFUS YOĞUNLUĞU (1985 YILI)

HARİTA 13 .GERCÜŞ İLÇESİNİN FİZYOLOJİK NÜFUS YOĞUNLUĞU (2011 YILI)

olarak aritmetik nüfus yoğunluğu da artış göstermiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi nüfus miktarı bakımından en yüksek değerler 1985 yılı genel nüfus sayımında görülmüştür.

2009 yılında gelindiğinde ise neredeyse 1935 yılı nüfus yoğunluğu değerlerine rastlamaktayız. Hatta bazı köylerimizde bu değer bile altına inildiğini görmekteyiz. Göçle meydana gelen nüfus hareketleri birçok yerleşmede nüfus yoğunluklarını azaltmıştır. 2000 yılı nüfus sayımında “sıfır” nüfuslu 12 köyümüz bulunmakta, 2009 yılında “sıfır” nüfuslu köyümüz bulunmamakla birlikte “Köye Geri Dönüş Projesi” kapsamında 3-5 ailenin dışında kimsenin geri dönüş yaptığını söylemek mümkün değildir.

Araştırma sahasının fizyolojik nüfus yoğunluğuna bakıldığında üç önemli alan dikkatimizi çekmektedir. Bunlar Gürbüz Deresi Havzası, Karakaş dağlık kütlesi ve Kantar yöresi ile Gercüş Ovası alanlarıdır. 1935 yılında gözlemlediğimiz fizyolojik nüfus yoğunluğu 1985 yılına gelindiğinde bu alanlardaki yoğunluğun dikkati çekmektedir. Gürbüz Deresi Havzası su kaynaklarının fazla olması sebze üretiminin yanında meyveciliğinde gelişmesini sağlamış, buraların nüfus kaybına uğramasını engellemiştir. Bu yöre günümüzde fizyolojik nüfus yoğunluğunu kısmen korumakta Gönüllü, Seki, Çukuryurt köyleri bu durumu korumaktadırlar.

Kantar yöresi ile Karakaş dağlık kütlesinde yer alan köylerde tarımsal alanların az olması nedeniyle buralarda 1935 yılında az olan fizyolojik yoğunluk, nüfus artışına bağlı olarak 1985 yılında oldukça artmıştır. Sonraki yıllarda bu köylerin göç vermesi nedeniyle fizyolojik nüfus yoğunluğu azalmıştır (Harita 11,12,13) .

Gercüş Ovası, tarımsal alanın en fazla olduğu alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Gercüş merkez ile Hisar, Yüceköy ve Karalan köylerinde tarım alanlarının fazla olması nedeniyle diğer alanlara göre fizyolojik nüfus yoğunluğu değerleri daha düşüktür. Araştırma sahasının bu merkezi kesiminde 1985 yılında en üst seviyeye çıkan fizyolojik nüfus yoğunluk değerleri, 2011 yılında dışarıya göçe bağlı olarak nüfus azalmasının da etkisiyle oldukça gerilemiştir.

1.5. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

Araştırma sahasındaki nüfusun cins yapısı ile ilgili olarak 1935-2009 yılları arasındaki gelişmeye baktığımızda dikkat çekici gelişmelerin olmadığını görmekteyiz.

1945 yılında nüfusun % 50.2 erkek % 49.8 kadın nüfustan oluştuğunu görmekteyiz. Aynı yıllarda Türkiye nüfusunun cinsiyet yapısına baktığımızda erkek nüfus oranının 1945 yılında % 49, 1950 yılında % 50 olduğunu görmekteyiz. 1955 yılında ise 50.8 e çıkmaktadır.

1960 yılında erkek nüfus oranı % 51.1 olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980 yılında ise % 49 gerileyen erkek nüfus oranı, 2000 yılında %50.7 e yükselmiştir. Bu oranların doğumların erkek veya kız olarak meydana gelmesine bağlı olduğu ifade edilebilir.

2009 yılı TÜİK verilerine göre 24049 olan toplam nüfusun % 49.6 sına karşılık gelen 11948 kişinin erkek, % 50.4 una karşılık gelen 12101 kişinin kadın olduğu tespit edilmiştir. Buna göre nüfusun genel cinsellik oranı 98.7 dir.

2009 yılı sağlık ocağı verilerine göre nüfusun yaş gruplarına dağılımına baktığımızda nüfusun % 40' ını 0-14 yaş grubundaki insanların, %52' sini 15-64 yaş grubundaki insanların, %8' inin 65 ve daha yukarı yaştaki insanların oluşturduğu görülür.

2010 yılı nüfus verileri Gercüş İlçesi'nde çalışma çağı dışında kalan 0-14 yaş ve 65 + yaş grubunun toplam nüfus içerisinde büyük bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak bağımlı nüfus oranı % 92 olup ülke ortalamasının oldukça üzerindedir.

Neredeyse çalışan nüfus bir o kadar daha nüfusa bakmak durumunda kalmıştır. Nitekim ilçe nüfusunun % 40'nın 0-14 yaş grubunda olması genç nüfusun ne derece yüksek olduğunu göstermektedir. 15-64 yaş grubunda yer alıp çalışan grup içerisinde değerlendirilen nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı % 52 olup ülke ortalamasının altındadır. 65 yaş ve daha yukarı yaş grubunun toplam nüfus içerisindeki payı % 8 olup ülke ortalamasının altındadır.

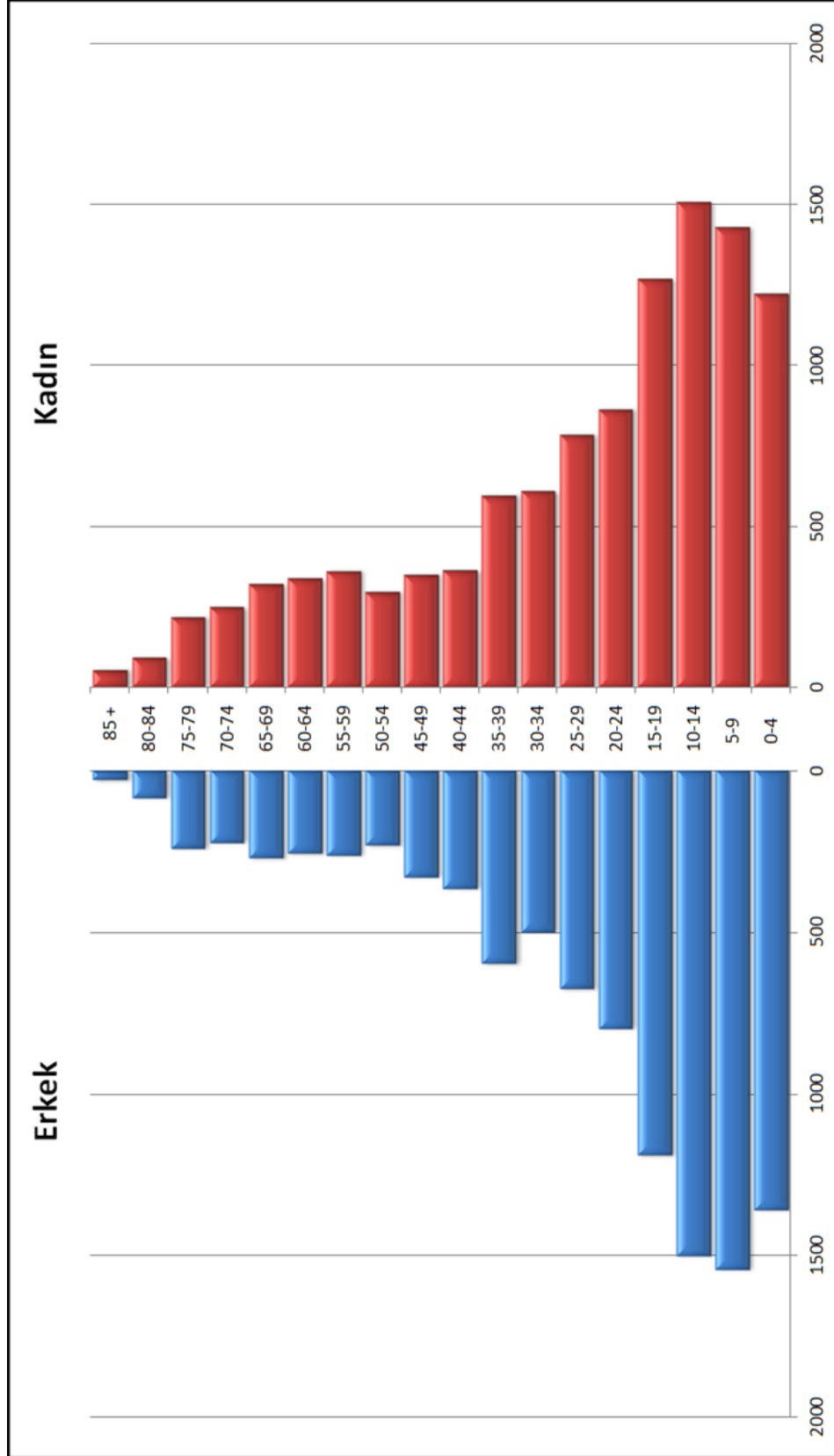
TABLO 12: Gercüş İlçesi Nüfusunun Sayım Yıllarına Göre Cins Yapısı

YILLAR	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	Gercüş Cins Oranı	Türkiye Cins Oranı
1927	10592	49.6	10.732	50.4	21324	99	93
1935	13514	49.5	13.803	50.5	27.317	98	97
1940	14297	49	14843	51	29.14	96	100
1945	12775	50.2	12630	49.8	25405	101	101
1950	14.495	50	14.473	50	28968	100	101
1955	15878	50.8	15334	49.2	31212	104	103
1960	17716	51.1	16943	48.9	34659	105	104
1965	17800	50.3	17546	49.7	35346	101	104
1970	20330	50.3	20060	49.7	40390	101	102
1975	20995	50.6	20419	49.4	41414	103	106
1980	20646	49	21434	51	42080	96	103
1985	20912	49.3	21449	50.7	42361	98	103
1990	16389	49.6	16613	50.4	33002	99	103
2000	16227	50.7	15767	49.3	31994	103	102
2007	12659	49.5	12890	50.5	25549	98	100
2008	13123	50.2	12988	49.8	26111	101	101
2009	11948	49.6	12101	50.4	24049	99	101
2010	11492	49.2	11838	50.8	23330	98	101
2011	11225	49.2	11546	50.8	22771	97	101

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

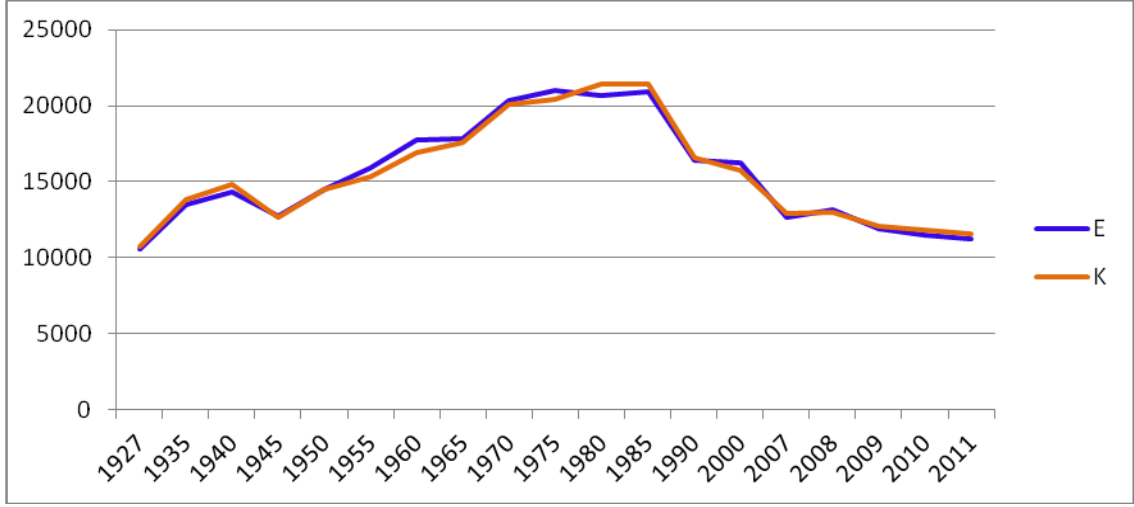
Bunda en önemli etki yine göç olayıdır. Emekli olan veya belli bir yaştan sonra dinlenmek isteyen kişiler mesken satın alarak, Batman veya başka illere yerleşmektedirler.

Ekonomik olarak aktif olan nüfusun bakmakla yükümlü olduğu nüfus grubu olarak tanımlanan bağımlılık oranı, teorik olarak 0-14 ile 65 yaş ve daha yukarı yaştaki nüfusu kapsamakta ve çalışma nüfusa isabet eden çalışmayan insan sayısını verdiği için gerek ekonomik gerekse demografik yönden büyük bir önem taşımaktadır (Başol, 1994, s:83).

Şekil 11: Gercüş İlçesinin Nüfus Piramidi (2009)

Kaynak: Batman İl Sağlık Müd.

Şekil 10: Gercüş İlçesi Nüfusunun Sayım Yıllarına Göre Cins Yapısı (1927-2011)

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Tablo 13: Gercüş İlçesi Nüfusunun Yaş Gruplarına Dağılımı (2009)												
Yaş Grubu	E	%	K	%	T	%	Toplam	%	E	K	Cins Oranı	
									%	%	%	%
0-4	1360	6.3	1221	5.7	2581	12.1	8558	40.1	51,5	49,5	106	
5-9	1545	7.2	1425	6.6	2970	13.9						
10-14	1502	7.0	1505	7.0	3007	14.1						
15-19	1191	5.5	1266	5.9	2457	11.4	11005	51.7	47,3	52,7	89	
20-24	799	3.7	860	4.0	1659	7.7						
25-29	676	3.1	783	3.6	1459	6.7						
30-34	499	2.3	605	2.8	1104	5.1						
35-39	597	2.8	594	2.8	1191	5.6						
40-44	365	1.7	359	1.7	724	3.4						
45-49	329	1.5	347	1.6	676	3.1						
50-54	231	1.0	293	1.3	524	2.3						
55-59	262	1.2	357	1.7	619	2.9						
60-64	257	1.2	335	1.5	592	1.7						
65-69	271	1.3	316	1.5	587	1.8	1763	8.2	48	52	92	
70-74	222	1.0	245	1.1	467	2.1						
75-79	241	1.1	216	1.0	457	2.1						
80-84	84	0.4	88	0.4	172	0.8						
85 +	29	0.1	51	0.2	80	0.3						

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımları ve ADNK Sistemi Sonuçları ve İl Sağ Müd ETF Verileri

Yaş gruplarının cinsiyete göre dağılımına baktığımızda ise 0-14 ve 15-64 yaş grubunu oluşturan nüfusun %51' ini erkek %49' unu ise kadın nüfus oluşturur. Bu oran 65 ve daha yukarı yaşlarda ise kadın nüfus lehine görülür. Kadın nüfus %51, erkek nüfus ise %49' dur.

1.6. Nüfusun Eğitim Durumu

2009 yılı sağlık ocağı verilerine göre Gercüş ilçe nüfusunun % 21' ini oluşturan 4439 kişi okur-yazar değildir. Bu nüfusun % 73' ü (3267) kadın, % 27' si (1172) erkektir. Herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmayan, ancak sadece okuma yazma bilenlerin nüfus içindeki oranı ise % 4'tür. Okuma yazma bilmeyen nüfus içerisindeki kız çocukların oranının yüksekliği hemen göze çarparak, araştırma sahasında son zamanlarda azalmakla birlikte kız çocuklarının okula gönderilmeme olayını gözler önüne sermektedir.

Herhangi bir eğitim kurumundan mezun olanların, mezun oldukları son eğitim kurumlarına göre dağılışına baktığımızda nüfusun %36' sının ilkokul, %12' sinin ortaokul, %7' sinin lise, %2' sinin ise Üniversite mezunu olduğu görülür. Eğitim düzeyi yükseldikçe kadın oranının düştüğü açıkça görülmektedir.

Yalnızca ilkokuldan mezun olan nüfusun %52' si erkek, %48' i ise kadın iken bu oran ortaokul için 58 erkek, %42 kadın, lise için %72 erkek, %28 kadın şeklinde dağıldığı görülür. Daha önce de değinildiği gibi kız çocukların eğitim ve okullaşma problemi her kademede kendini göstermektedir.

Gercüş Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 2009 istatistiki verilerine göre ilçeye bağlı köy ve beldelerde toplam 45 ilköğretim okulu ile 1 Ç.P.L.(Çok Programlı Lise) bulunmaktadır. Bu ilköğretim okullarının 12 tanesinde sekiz yıllık temel eğitim verilirken, diğerlerinde sadece beş yıllık eğitim verilmektedir. Ardıç, Başarköy, Başova, Serinköy, Bağözü ve Kantar köylerinde okul bulunmamakta olup, buradaki öğrenciler en yakın bir ilköğretim okuluna taşınmalı olarak gitmektedirler. Gercüş ilçe merkezinde ise 1 Anadolu öğretmen Lisesi, 1 Genel Lise, 3 İlköğretim okulu ve 1 YİBO bulunmaktadır.

Gercüş İlçe merkezinde 4 ilköğretim okulunda 621' i kız 640' ı erkek olmak üzere 1261 öğrenci öğrenim görmektedirler. Belde ve köylerdeki 45 ilköğretim okulunda ise 1963 kız 2059 erkek olmak üzere 4022 öğrenci öğrenim görmektedirler. Kayapınar beldesindeki 1 adet lisede 35' i kız 99'u erkek olmak üzere 134 öğrenci öğrenim görmektedirler. İlçe merkezindeki 1 Anadolu Öğretmen Lisesinde 45'i kız 72 'si erkek olmak üzere 117, Gercüş Lisesinde 150'si kız 220'si erkek olmak üzere 370 Öğrenci öğrenim görmektedirler. Tüm eğitim kademelerinde kız öğrenci sayısındaki düşük değerler oldukça dikkat çeker. Bu okullarda toplam 350 öğretmen görev yapmakta olup öğretmen başına 17 öğrenci düşmektedir.

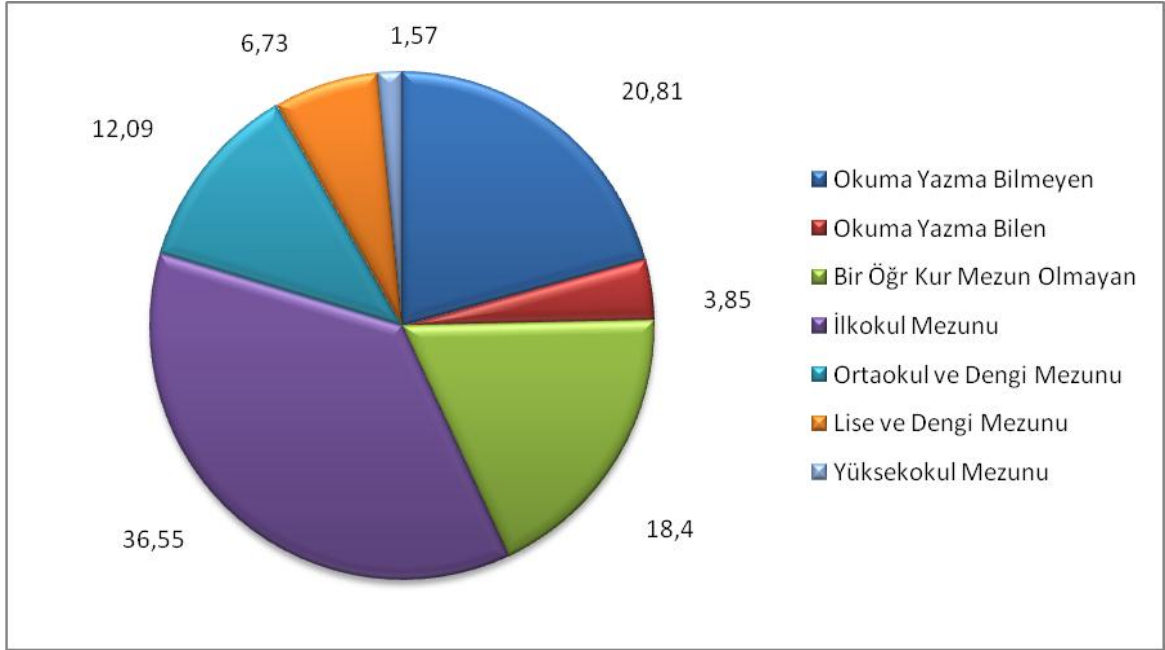
İlçe genelinde eğitim ve okullaşma alanlarında geçmiş yıllara göre ciddi gelişmeler yaşanmış olup, bugün en ücra köylerde eğitim kurumu yapılmakta veya en yakın yerleşim birimine taşınmalı eğitim yapılmaktadır. Geçmiş yıllarda yaşanan yoğun göç olayı nedeniyle nüfus seyrekleştikinden derslik ve öğretmen ihtiyacı karşılandıkça derslik ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısını düşürmüştür. Bu da eğitim kalitesini arttıran önemli faktörlerden birisidir. Nüfusun oldukça yoğun olduğu Batman kent merkezinde birçok eğitimi kurumu olmasına, yenilerinin yapılmasına rağmen aşırı nüfustan dolayı sınıflar ilköğretimde 45, ortaöğretimde ise 60' ın altına düşmemektedir. Dolayısıyla Gercüş ilçe merkezi ve bağlı köyler bu anlamda daha avantajlı durumdadır.

Taşıma merkezi konumundaki yerleşim birimleri çevresine göre bir merkez konumuna geçmekte olup nüfusun orada tutunmasına hatta belli miktar artmasına neden olmaktadır. Taşıma faaliyetinde köy servislerinin kullanılması ekonomik kazanç yanında çevreye bir hareketlilik kazandırmaktadır. Ayrıca Yemişli ve Vergili köylerine jandarma karakolu ve sağlık ocağı yanında yapılacak birer ortaöğretim kurumu Gercüş ilçesi kırsal nüfusun eğitim düzeyinin artmasına katkı sağlayacak olup oradaki yerleşim birimlerinin o merkezler etrafında birikmesine dolayısıyla göç olayını yavaşlatmasına yol açacağını düşünmekteyiz.

Tablo:14 Gercüş İlçesi Nüfusunun Eğitim Kademelerine Eğitim Durumu (2009)						
EĞİTİM DURUMU						
	Toplam	%' si	Erkek	%' si	Kadın	%' si
Okuma-Yazma Bilmeyen	4439	20.81	1172	11,2	3267	30,7
Okuma-Yazma Bilen	820	3,85	413	3,95	407	3,75
Bir Öğretim Kurumundan Mezun Olmayan	3.925	18.40	1.879	19.56	2.046	17.29
İlkokul Mezunu	7.795	36.55	4.084	39.04	3.711	34.15
Orta ve Dengi Okul Mezunu	2.578	12,9	1.491	14.25	1.087	10.00
Lise ve Dengi Okul Mezunu	1.435	6,73	1.031	9,86	404	3,72
Yüksekokul Mezunu	334	1,57	223	2,13	111	1,02
Toplam	21.326	100	10.460	100	10.866	100

Batman Milli Eğitim Müd e-okul Bilgi Sistemi ve İl Sağlık Müd ETF Verileri (2009)

Şekil 12: Gercüş İlçesi Nüfusunun Okur Yazarlık Durumu (2009)

Batman Milli Eğitim Müd e-okul Bilgi Sistemi ve İl Sağlık Müd ETF Verileri (2009)

1.7. Nüfusun Sağlık Durumu

Gercüş İlçe merkezinde 1 adet Devlet Hastanesi mevcut olup, 5 Uzman 5 pratisyen hekim olmak üzere 10 doktor görev yapmaktadırlar. Ayrıca 2 diş tabibi, 18 hemşire, 5 ebe, 6 röntgen teknisyeni, 4 acil tıp teknisyeni, 3 anestezi teknisyeni, 2 laborant, 4 toplum sağlığı memuru ve 2 tıbbi sekreter görev yapmaktadır.

2010 yılına kadar Gercüş İlçesi genelinde 4 sağlık ocağı faaliyet göstermekteydi. Biri ilçe merkezinde olan sağlık ocaklarının diğerleri, Kayapınar ve Hisar beldeleri ile Vergili ve Yolağzı köylerinde yer almaktaydı. Ancak 2010 yılında Aile Hekimliği uygulamasına geçilmesiyle beraber ilçe merkezinde 4, Kayapınar ve Vergili köylerinde 1'er olmak üzere 6 aile sağlığı merkezi ile yine ilçe merkezinde 1 Toplum Sağlığı Merkezi kurulmuştur. Hisar sağlık ocağı sağlık evine dönüştürülürken, Yolağzı sağlık ocağı kapanmıştır. İlçe merkezindeki toplum sağlığı merkezinde 2 pratisyen doktor, 10 ebe, 4 hemşire, 4 sağlık memuru, 1 çevre sağlık teknisyeni, 1 laborant, 1 tıbbi sekreter ve 1 sıtma savaş işçisi bulunmaktadır. İlçe merkezindeki 4 adet aile sağlığı merkezinde 4 doktor, 3 hemşire ve 1 ebe görev yapmaktadır. Kayapınar ve Vergili aile sağlığı merkezlerinde ise 1'er doktor ve hemşire görev yapmaktadır. Akyar, Kozlu ve Hisar köylerinde de sağlık evi mevcuttur. Buralarda da 1'er ebe görev yapmaktadır.

Araştırma sahasındaki sağlık kuruluşları, kuruluş yeri bakımından doğru yerlerde kurulmuşlardır. Genellikler çevresine göre daha fazla gelişmiş, ulaşım açısından birer merkez özelliği gösteren yerlerde kurulmuşlardır. Bu sağlık kuruluşlarının hem fiziki hem de personel açısından desteklenmeleri kırsal alandaki nüfusun daha iyi ve hızlı sağlık hizmeti almasını sağlayacaktır.

İlçenin 2009 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 21326 olduğuna göre doktor başına düşen hasta sayısı 1185'dir. Bundan da anlaşılmaktadır ki ilçenin nüfusuna oranla sağlık hizmetlerinin seviyesi ile sağlık kuruluşları ve sağlık personelinin sayısı yetersizdir. İlçenin ve bağlı köylerin ilçeye ve il merkezine uzak olmaları ve ulaşımın engembeli araziden kaynaklı zorluğu sağlık hizmetlerinin kırsal alanlara yayılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tablo 15: Gercüş İlçesi Nüfusunun Kaba Doğum ve Genel Doğurganlık Hızı (2009)

İLÇE	Canlı Doğum Sayısı	15-49 Yaş Kadın Sayısı	Yıl Ortası Nüfus	Kaba Doğum Hızı (1000'de)	Genel Doğurganlık Hızı (1000'de)
Gercüş	473	4814	21326	22,17	98,25

Kaynak: Batman İl Sağlık Müdürlüğü ETF Verileri (2009)

Tablo 16: Gercüş İlçesi Nüfusunun Kaba Ölüm ve Yaşa Özel Ölüm Hızı (%o)

Ölüm ve Hız	0-4 Yaş	5-9 Yaş	10-14 Yaş	15-24 Yaş	25-44 Yaş	45-49 Yaş	50-64 Yaş	65+ Yaş	Kaba Ölüm Hızı (1000'de)
Yaşa Özel Ölüm Hızı	3,49	0,00	0,00	0,00	0,67	0,00	0,00	10,21	1,41
Ölüm Sayısı	9	0	0	0	3	0	0	18	30,00
Nüfus Sayısı	2581	2970	3007	4116	4478	676	1735	1763	21326

Kaynak: Batman İl Sağlık Müdürlüğü ETF Verileri (2009)

Batman İl Sağlık Müdürlüğü 2009 yılı verilerine göre Gercüş ilçesinde kaba doğum hızı binde 22,17 iken, Genel doğurganlık hızı binde 98,25 olmuştur. Bu dönemde doğurganlık çağında 4814 kadın yer alırken, 473 canlı doğum meydana gelmiştir. Görüldüğü üzere kaba doğum hızı ile genel doğurganlık hızı yüksek seyretmektedir.

Ölüm hızlarına baktığımızda ise aynı dönemde 30 ölüm olayının görüldüğü, bunların 18 tanesinin 65 yaş ve üstü grupta olduğu, 9 tanesinin 0-4 yaş grubunda, 3 tanesinin ise 25-44 yaş grubunda olduğu görülmüştür. Dikkat çeken önemli bir husus ölümlerin yaklaşık 1/3 ünün bebek ölümleri olmasıdır. Bu durum araştırma sahasında bebek ölüm oranlarının hala yüksek olduğunu gerekli tedbirlerin alınarak sağlık koşullarının iyileştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YERLEŞME COĞRAFYASI ÖZELLİKLERİ

2.1. KIR YERLEŞMELERİ

2.1.1. Kır Yerleşmelerinin Tarihçesi

Anadolu, dünyanın ilk yerleşim alanlarından biri olması ve binlerce yıllık tarihi geçmişiyle sayısız medeniyete ev sahipliği yapmasından dolayı birçok tarihi yerleşim kalıntılarına sahiptir. Bu toprakların neresine giderseniz gidin binlerce yıllık yaşam kalıntılarına rastlayabilirsiniz.

Gercüş İlçesinin yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Dicle Bölümü, tarihin en eski devirlerinden itibaren insanoğlunun yerleşme alanlarından biri olmuştur. İnceleme alanındaki mağaralar ve tarihi meskenler, yörede kır yerleşmelerinin çok eskilere kadar gittiğini göstermektedir. Ancak Gercüş ilçesine çok yakın olan Hasankeyf’ te arkeolojik çalışmalar uzun zamandır yapılmasına karşın; burada böyle bir çalışmanın olmadığını görmekteyiz. Yapılacak arkeolojik çalışmalar yörenin yerleşim tarihiyle ilgili daha sağlıklı bilgiler sunacaktır.

Foto 3: Tarihi Yerleşmelerden Yemişli Köyünden Bir Görünüm. Yerleşme Kayalık Bir Yamaçta Kurulmuştur.

1990 yılına kadar Gercüş ilçesine bağlı olan Hasankeyf yerleşim yerinde yapılan araştırmalara göre yerleşim tarihini 10.000 yıl öncesine kadar götürmek mümkündür.

Ayrıca Gercüş İlçesi mücavir alan sınırları içerisinde yer alan ve bugün harabe olan Gre Tilhabate ile Boğazköy köyüne bağlı Akça (Şerşe, Şeriş) mezrasında tarih öncesi devirlere ait yerleşim izlerine rastlanmaktadır. Ayrıca Kantar köyündeki kaya resimleri ile Kırkat köyü Konak mezrasındaki Kralkızı Mağaraları yine araştırma alanımızdaki tarih öncesi yerleşim yeri arasında sayılabilecek yerlerdir.

Fakat araştırma sahasında yeterli derecede tarihi ve arkeolojik çalışma yapılmadığından yörenin gerçek anlamda yerleşme tarihi yansıtılamamaktadır. Çünkü araştırma sahasındaki gözlemlerimize göre birçok kırsal yerleşmede tarihi mağara, cami, kilise, sarnıç vb. eserlere rastlamaktayız. Arıca, Yamanlar, Nurlu, Akyar gibi kırsal yerleşmeler buna örnektir. İnaniyoruz ki yanı başında Hasankeyf, Midyat ve birçok höyüğün yer aldığı Dicle Vadisi gibi tarihin ilk yerleşim yerleri olan Gercüş ve çevresinde de yerleşim tarihi oralarla paraleldir. Anadolu ve Mezopotamya'nın birleşme yerinde yer alan araştırma sahasının Dicle Nehri'ne yakın olması, içerisinden Dicle Nehri kollarının geçmesi, çevresine göre nispeten serin bir iklime sahip olması ve tarım potansiyeli ile büyük bir nüfusu tarih boyunca içerisinde barındırmıştır.

Batman ilinde eskiden beri Üniversite ve müze müdürlüğünün olmaması Gercüş ve çevresinin yeterince araştırılamamasında bir etken olmuştur. Ancak; 2007 yılına Batman Üniversitesi'nin, 2010 yılında ise müze müdürlüğünün kurulması hem yeni araştırmaların yapılması hem de buralardan çıkarılan tarihi eserlerin Mardin ve Diyarbakır yerine Batman Müzesinde sergilenmesini sağlayacaktır.

Bugün olduğu gibi geçmişte de iklim, su, toprak, ulaşım, savunma durumu yerleşim alanlarının seçiminde birinci dereceden etkili olmuştur.(Özçağlar, 1994, 220).

Araştırma sahasında da yerleşme ünitelerinin yer seçiminde ve dağılmasında önce doğal faktörlerin daha sonra ise beşeri faktörlerin etkili olduğunu görmekteyiz. Araştırma sahasındaki yerleşim birimlerinin kurulması, dağılımı ve gelişmesinde doğal faktörlerin belirgin bir ağırlığı göze çarpmaktadır. Bunlar da topoğrafya, arazi yapısı, hidroğrafya, iklim, bitki örtüsü olarak sıralanabilir.

1926 yılına kadar Mardin Vilayeti'nin Midyat Kazasına bağlı bir köy statüsünde olan Gercüş ilçesinin tarihsel nüfus gelişimini 1927 genel nüfus sayımından itibaren takip edebilmekteyiz. 1926 yılı öncesine ait nüfus sayımlarında sadece Gercüş merkez nüfusuna ulaşabilmekteyiz. XVI. yy Osmanlı kaynaklarında “Keferceviz” ismiyle adı geçen Gercüş merkez nüfusu yer almaktadır.

Gercüş isminin menşei hususunda çeşitli rivayetler vardır. Bu konu ile ilgili ulaşılabilen yazılı kaynaklardan en eskisi tarihte “Şügrin”, “Selha” olarak geçen, bugün

Midyat' a bağı bir köy olan Barıştepe' de bulunan “Yakup Manastırı Tarihi” dir. Yakup Manastırı tarihine göre M.S. 400 yıllarında Şügrin yöneticisi olan “Kefergevson”un bazı insanları öldürmek istemesiyle halkta oluşan tepki sonucu Şügrin' i terk etmek zorunda kalıp, bugünkü Gercüş' ün bulunduğu yere gelip yerleşmesidir. Gercüş isminin Kefergevson' dan geldiği diğer rivayetlere göre daha ağır basmaktadır (Ekinci, 2010, 47).

16. asrın ilk çeyreğinde Gercüş'ün içinde bulunduğu bölgeye sahip olan Osmanlılar, buradaki meskun yerleri mufassal defterlerine kaydetmişlerdir. 1530 tarihini taşıyan defterde 40 vergi mükellefi “Keferceviz Kabile-i Mahalmi” ismine rastlamaktayız. Bu isim Gercüş ilçesine ait olduğu açıktır. 1881 yılında bölgeyi gezen Dr. Eduard Sachau, o yıllarda buranın hala “Keferceviz” ismiyle anıldığını ifade eder. 19. asrın son çeyreğindeki Osmanlı kayıtlarında da “Kercevs” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün yerel halk arasında “Kercevs” veya “Kercos” isimleriyle anılmaktadır. İlçenin bu günkü isminin Süryanice asıllı Kefercevs' ten geldiği söylenebilir. Süryanice'de “kefer” köy manasına gelmektedir. Süryanilerin geçmişte yoğun olarak yaşadığı Midyat ve civarında “kefer”le başlayan bir çok köy ismine rastlanmaktadır. Kefercevs'in zamanla telaffuzu değişerek Kercevs; daha sonra da Gercüş'e dönüştüğü söylenebilir (Zengin, 2005,58).

Bununla beraber ilçe merkezi, bir yerleşim yeri olarak çok geç diyebileceğimiz 15.asır ve sonrasında kurulmuş olmalıdır. 1333 yılında Hasankeyf Eyyubileri ile Mardin Artukluları arasında çıkan bir anlaşmazlığın anlatıldığı kaynakta Gercüş'e yakın Mervani (Akyar), Derdil (Gönüllü) ve bu gün Hasankeyf'e bağı Difne (Üçyol) köylerinden bahsedilmesine karşılık Gercüş'ten hiç bahsedilmemesi yukarıdaki tahminimizi kuvvetlendirmektedir. Osmanlı'nın ilk yıllarında (1540) karşımıza küçük bir köy olarak karşımıza çıkması, akla bu fikri getiriyor.

Yalnız ilçenin “Keferceviz Kabile-i Mahalmi” olarak ilk kayıtlara geçmesi bir ihtimali daha akla getiriyor. Abbasiler döneminde bölgeye yerleştirildiği söylenen ve “Mahalmi” olarak adlandırılan Araplar buraya yerleştikleri için bu ismi aldıysa kuruluşunu M.S. 9. asra götürmek gerekir. Henüz bunu doğrulayacak veya geçersiz kılacak başka bilgilere veya bulgulara sahip değiliz. Gercüş'ün sınırları içinde yer alan arkeolojik alanlarda yapılacak çalışmalar ilçenin ne zaman kurulduğu konusuna büyük oranda açıklık getirecektir (Zengin, 2005,59).

1530 yılına ait Osmanlının ulaşabilen ilk kayıtlarında halen birer köy olan bir çok yerleşim yerine rastlanmaktadır. Burada “Gebran” ve “Eramine” tabir edilen köylerde Süryani nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır.

Gercüş ile ilgili bu bilgiler, Hasankeyf defterlerinde bulunmaktadır. Çünkü Osmanlının ilk kayıtlarında Kefercevs, diğer yerleşim yerleri ile birlikte Hasankeyf’e; bazı köyleri de (Arıca, Yolağzı ve Kayapınar) Tur Nahiyesi (Midyat)’ne bağlıydı.

Gercüş’ün bir parçası olduğu yukarı Mezopotamya’ya sırası ile Sümerler (M.Ö. 3200-2350), Akadlar (M.Ö.2350-2050), Eski Assurlar (1800-1375), Eski Bâbilliler (M.Ö.1895-1595), Kassitler (M.Ö.1595-1174), Hurri Mitaniler (M.Ö. 15. ve 14. yüzyıllar), Orta Assurlar (1375-1047), Yeni Assurlar (M.Ö.883-612) Keldaniler veya Bâbilliler (M.Ö.624-539), Medler (M.Ö. 612-550), Pers İmparatorluğu (M.Ö.539-331), İskender İmparatorluğu (M.Ö.331-304), Sleukos Krallığı (M.Ö.304-64), Romalılar (M.Ö.64-M.S.395) ve Bizanslar (M.S.395-637) hakim olmuşlardır. İyad b. Ganem komutasındaki İslam orduları M.S. 637 yılında o zaman Hısn Luğub adıyla bilinen Hasankeyf’i fethettiler. Sonraki yıllarda bölgenin diğer şehirleri de fethedildi. Bu tarihte Gercüş ve civarı da Müslümanların eline geçmiş olmalıdır (Zengin,2005,59).

Daha sonraları Emevi, Abbasi egemenliğinde kalan bölge Mervanilerin eline geçti (489-1096). Bu tarihten sonra Artuklular, Eyyubiler ve Akkoyunlular Devri başlar. Osmanlılar döneminde şehir 1516 tarihinde Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferi öncesi Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir.

Bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesiyle idari yapıyla ilgili daha sağlıklı verilere ulaşabilmekteyiz. İdari statü bu tarihten sonra belirlenmiştir. O dönemde Diyarbekir Eyaleti Hasankeyf Kazasına bağlı bir köy durumundadır. Gercüş’ün 19.yy sonlarına kadarki gelişmesi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen önemli bir idari statüye sahip olamamıştır. 1861 yılında bölgeyi gezen Taylor Kefercevs Ovasını saran pamuk tarlalarından ve Gire Tılhabate harabelerindeki süslü taşlardan ve duvar kalıntılarından bahseder. Bir rivayete göre Gercüş ilçesinin ilk kurulduğu yer burasıdır.

1869 yılı Diyarbekir Salnamesine göre Kercevs olarak ismi geçen Gercüş Midyat Kazası, Zaz (İzbrak Köyü) müdürlüğüne bağlı nahiye olarak yer alır. O yıllarda Kercevs nahiyesine bağlı 9 köy bulunmaktaydı. 1900 lü yılların başın ise Gercüş nahiye özelliğini kaybetmiş Hasankeyf nahiyesine bağlanmıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte 1926 yılında ilçe merkezi haline getirilerek, Hasankeyf nahiyesi de bağlanarak Mardin vilayetine bağlanmıştır. 16 Mayıs 1990 yılına kadar Mardin vilayetine bağlı bulunan

Gercüş ilçesi bu tarihte Batman' ın il statüsüne geçmesiyle beraber Batman iline bağlı bir ilçe durumuna getirilmiştir. Aynı tarihte Hasankeyf nahiyesi de ilçe statüsü kazanarak yine Batman iline bağlanmıştır.

2.1.2.Yerleşmeleri Etkileyen Coğrafi Faktörler

Araştırma sahasındaki yerleşmelerin tamamına yakını hafif yüksek sırtlar üzerinde kurulurken, az bir kısmı etek ve ovada kurulmuştur. Ayrıca geniş bir alana yayılan çalışma sahasında farklı fiziki faktörler karşımıza çıkmaktadır. Yükseltinin fazlalığı, eğim, karasallık, toprak, bitki örtüsü ve iklim elemanları gibi fiziki faktörlerin yanında nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetler yerleşmeler üzerinde büyük etkiler yapmaktadırlar.

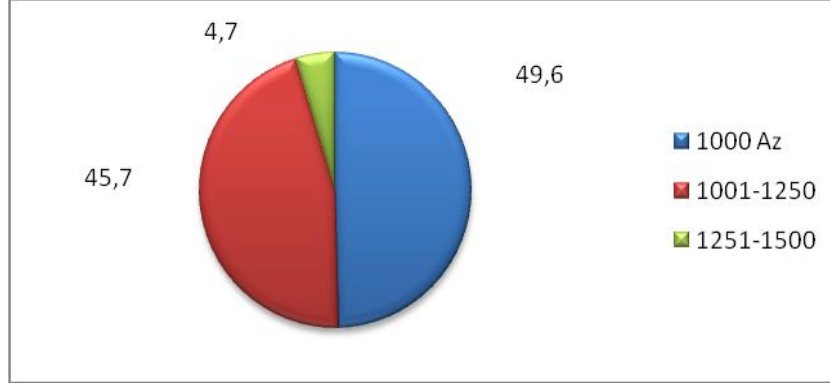
Yerleşmelerin kuruluşunda etkili olan doğal faktörler arasında en önemlileri yükselti ve yüzey şekilleridir. Gercüş ilçesi 600-800 metrelerde ova tabanı ve kenar düzlüklere, 800-1000 metreleri etek ve sırtlara 1000-1200 metrelerde yamaç ve tepelikleri, 1200 metreden fazla olan yerlerde ise dağlık kesimlere sahiptir. Araştırma sahasında 630 metre altında hiçbir yerleşme bulunmamaktadır. Gercüş İlçesinin en alçak kesimleri Gercüş Ovası' dır. Burada Gercüş ilçe merkezi ile Kırkat, Başova, Başarköy, Yüceköy köyleri ile Hisar Beldesi yer alır. Gercüş Ovası'nda yükseltinin azaldığı görülürken çevresinde bu yükseltilerin giderek yükseldiği görülür. 700-1000 metre arasında 26 yerleşme bulunmaktadır. Tarımsal ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı bu yerleşme ünitelerinde görülmektedir 1001-1250 metreler arasında etek ve sırtlar üzerinde kurulmuş 29 yerleşme bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin bulunduğu sahalarda tarla tarımının azalmaya başladığı ve hayvancılık faaliyetinin arttığı görülmektedir. 1250 metrenin üzerindeki yerleşmeler de Karakaş ve Şifir dağlarının yamaçlarına kurulmuşlardır. Bu yerleşmelerin arazilerinin dağlık alanlardan meydana gelmesi tarla tarımını son derece kısıtlamaktadır.

Tablo 17: Gercüş İlçesinde Yerleşmelerin Yükselti Kademelerine Göre Yüzölçümleri ve Nüfus Durumu (2010)

Yükselti (m.)	Köy Sayısı	%	Km ²	%	Nüfus	%	Yoğunluk
1000 m.den Az	26	44,8	438,505	48,8	9159	49,6	20,8
1001- 1250	29	50	436,619	48,6	8438	45,7	19,3
1251-1500	3	5,2	21,793	2,6	864	4,7	39,6
Toplam	58	100	896,917	100	18461	100	20,6

Kaynak: Köy Hizmetleri Envanter Etüdü, TÜİK

Şekil 13: Gercüş İlçesinde Yerleşmelerin Yükselti Kademelerine Göre Yüzölçümleri ve Nüfus Durumu (2010)

Tablo 18: Gercüş İlçesi Yerleşim Birimlerinin Yükselti Kademelerine Göre Dağılımı

Yerleşme	Yükselti (m.)	Yerleşme	Yükselti (m.)	Yerleşme	Yükselti (m.)
Kantar	615	Başova	1010	Serinköy	1250
Aydınlı	740	Kesiksu	1010	Tepecik	1250
Akyar	820	Dereiçi	1015	Ulaş	1280
Kayalar	800	Çiçekli	1050		
Eymir	800	Düzmeşe	1050		
Boğazköy	850	Geçit	1050		
Yemişli	850	Nurlu	1050		
Başarköy	900	Poyraz	1050		
Hisar	900	Sargın	1050		
Gürbüz	910	Vergili	1055		
Kışlak	920	Ardıçlı	1060		
Dereli	950	Doruk	1160		
Gönüllü	950	Gökçe	1060		
Koyunlu	950	Seki	1060		
Kömürcü	950	Yenice	1060		
Rüzgarlı	950	Kozlu	1070		
Yayladüzü	950	Yakıtlı	1090		
Arıca	970	Aydınca	1100		
Çukuryurt	980	Taşçı	1110		
Kırkat	980	Bağlıca	1120		
Karalan	990	Yamanlar	1120		
Yüceköy	990	Kayapınar	1130		
Çalışkan	1000	Akburç	1140		
Özler	1000	Güzelöz	1150		
Yassıca	1000	Kutlu	1160		
Yolağzı	1000	Bağözü	1200		
		Koçak	1200		
		Ardıç	1220		
		Gökçepınar	1230		

Kaynak: Köy Envanter Etüdü Anketleri, 1981

Araştırma sahasında yükseltiye bağlı olan yerleşmeler 630 metreden başlamaktadır. Yükselti kademelerine göre gruplandığımızda yerleşme ünitelerini 4 gruba ayırabiliriz 600 metreden az yükseltiye sahip hiçbir yerleşmemiz bulunmamaktadır. 600-1000 metre arasında 26 yerleşme bulunmakta olup tüm yerleşmelerin % 44,8 ini oluşturmakla birlikte araştırma sahasının % 48,8 ine denk gelmekte olup, nüfusun % 49,6 sı yaşamaktadır. Bu yerleşmelerde nüfus yoğunluğu, araştırma sahasının üzerinde olup 20,8 kişidir. 1001-1250 metre arasındaki yükseltiye sahip 29 yerleşme tüm yerleşmelerin % 50 sine sahiptir. Bu yerleşmeler araştırma sahasının yüzölçümünün % 48,6 sına ve yerleşme nüfuslarının % 45,7 sine sahiptirler. Nüfus yoğunluğu bu yerleşmelerde 19,3 kişidir. 1250 metreden fazla 3 yerleşme mevcut olup tüm yerleşmelerin % 5,2 ini oluşturmaktadır. Araştırma sahasının % 2,6 sına ve nüfusun % 4,7 sine sahiptir.

Araştırma sahası içerisinde yerleşmeye en uygun sahalara 600-800 arasında yükseltiye sahip ova tabanı ve yakın çevresine karşılık gelmektedir. Bu araziler aynı zamanda tarımsal arazilerin yoğun olarak görüldüğü yerlerin başında gelmektedir.

Gercüş İlçesinde fiziki ve beşeri faktörler yalnız yerleşmelerin dağılışı üzerinde etkili olmayıp yerleşmelerin hane sayıları üzerinde de etkili olmuştur. 1981 yılında hane sayısı 0-30 arasında 8 köy, 30-60 arasında 17 köy, hane sayısı 60-90 arasında 16, hane sayısı 90-120 arasında 4 ve hane sayısı 120 den fazla olan 10 köy bulunmaktadır. Araştırma sahasını oluşturan sınırlar çerçevesindeki yerleşmelerin hane sayısı 0-30 arasında yer alan köyler genellikle toprağı verimsiz ya da sınırları dar olan ve dağlık kesimlerde yer alan Kışlak, Karalan, Kayalar, Aydınca, Koyunlu, Kutlu ve Serinköy yerleşmeleridir. Bu yerleşmelerde doğal olarak hane sayıları azdır.

2010 yılında hane sayısı 0-30 arasında 29, 31-60 arasında 13, 61-90 arasında 6, 90-120 arasında 4, 120 den fazla ise 3 yerleşme bulunmaktadır. Hane sayısı 90-120 olan yerleşmeler yollara yakın olması sonucu, az sayıda göç veren yerleşim yeridir. Hane sayısı 120 dan fazla olan yerleşmelerden Hisar, Yolağzı, Kayapınar ve Gercüş ilçe merkezi yol üzerinde bulunmaları, idari üniteye sahip olmaları ve merkezi bir konumda bulunmaları sonucu hane sayısı bakımından fazla olmasına sebep olmuştur. Sonuçta Gercüş ilçesinde başlangıçta yerleşme yerinin seçimi ve devamlılığında doğal faktörler (jeolojik özellikler, yüzey şekilleri, yükselti, bitki örtüsü, hidrografik özellikler, toprak özellikleri, iklim şartları vb.) önemli rol oynamışken yerleşmelerin kuruluş aşamasında ise beşeri faktörlerin etkisi büyüktür. Doğal çevre unsurlarından toprak özellikleri de temel geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetler açısından kırsal yerleşmeler için büyük

önem taşımaktadır. Araştırma sahasının büyük bölümünde görülen kahverengi orman topraklarının çokluğu kırsal yerleşmelerin tarım faaliyetleri için önemli olması bu alanların toprak özellikleri açısından tercih edilmesini sağlamıştır. İklim elemanları da yerleşmelerin yeri ve şekli üzerinde etkilidir. Kuzeyden gelen soğuk havadan etkilenmemek için yerleşmeler daha çok doğu ve güneye bakmaktadırlar. Meskenlerde kuzeye bakan cephe duvara karşılık gelmekte, pencere hiç konulmamakta veya küçük tutulmaktadır. Meskenlerin bir cephesinin yamaca doğru yaslanarak soğuğa, rüzgara ve aşırı sıcağa karşı koruma oluşturulmuştur. Araştırma sahasının kuzeydoğu yönündeki yerleşmelerde bu özellikler görülmektedir.

Tablo 19: Gercüş İlçesi Kırsal Yerleşmelerinin Hane Sayılarına Göre Dağılımı (1980)

1980	Yerleşme Adı	0-50 Hane	Yerleşme Adı	50-100 Hane	Yerleşme Adı	100-150 Hane	Yerleşme Adı	150 + Hane
	Başarköy	8	Aydınlı	52	Çalışkan	104	Yolağzı	200
	Kışlak	16	Yenice	52	Arıca	110	Yemişli	250
	Başova	20	Ardıç	55	Kırkat	120	Gökçepınar	270
	Eymir	22	Vergili	55	Ulaş	120	Hisar	287
	Karalan	23	Dereiçi	60	Ardıçlı	131	Kayapınar	346
	Kayalar	23	Düzmeşe	60	Seki	135		
	Sargın	23	Yamanlar	60	Koçak	140		
	Gürbüz	25	Bağlıca	65	Kömürcü	150		
	Rüzgarlı	30	Akyar	70	Yakıtlı	150		
	Aydınca	32	Geçit	70				
	Koyunlu	35	Güzelöz	70				
	Kutlu	35	Çiçekli	71				
	Yüceköy	35	Bağözü	75				
	Taşçı	37	Çukuryurt	75				
	Gökçe	40	Dereli	80				
	Kantar	40	Gönüllü	80				
	Özler	40	Kesiksu	80				
	Akburç	41	Poyraz	85				
	Yassıca	43	Tepecik	85				
	Doruk	45	Yayladüzü	85				
	Serinköy	50	Boğazköy	95				
			Kozlu	100				

Kaynak: Köy Envanter Etüdü Anketleri, 1981

Bu aşamaya kadar yapılan değerlendirmelerden edinilen sonuçlara göre yerleşmelerin coğrafi dağılışında yerşekilleri faktörünün etkisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yerşekilleri faktörü yalnızca yerleşmelerin coğrafi dağılışında değil, aynı zamanda bunların büyüklüğü üzerinde de etkilidir. Bu durum araştırma sahasındaki büyük yerleşmelerin daha alçak alanlarda toplandığını yüksek alanlarda ise küçük yerleşmelerin görülmesine neden olmaktadır.

Tablo 20: Gercüş İlçesi Kırsal Yerleşmelerinin Hane Sayılarına Göre Dağılımı (2011)

Yerleşme Adı	0-50 Hane	Yerleşme Adı	0-50 Hane	Yerleşme Adı	50-100 Hane	Yerleşme Adı	100-150 Hane	Yerleşme Adı	150 + Hane
Ardıç	2	Yassıca	20	Akyar	52	Kırkat	108	Hisar	226
Kışlak	2	Eymir	23	Yenice	52	Koçak	108	Yolağzı	331
Serinköy	3	Gökçe	24	Ardıçlı	56	G.Pınar	113	Kayapınar	349
Dereli	4	Karalan	24	Nurlu	59	Yemişli	113		
Kutlu	6	Kayalar	24	Seki	60				
Başarköy	6	Yamanlar	25	Tepecik	64				
Dereiçi	7	Geçit	26	Arıca	65				
Çalışkan	8	Çiçekli	27	Boğazköy	70				
Poyraz	8	Kesiksu	28	Gönüllü	73				
Aydınca	9	Rüzgarlı	31	Çukuryurt	88				
Düzmeşe	9	Vergili	32	Kozlu	88				
Koyunlu	9	Bağlıca	37						
Bağözü	10	Akburç	38						
Başova	10	Doruk	38						
Sargın	10	Yüceköy	38						
Yayladüzü	15	Güzelöz	41						
Gürbüz	16	Kömürcü	43						
Kantar	19	Ulaş	45						
Özler	20	Yakıtlı	45						
Taşçı	20	Aydınlı	47						

Araştırma sahasından Diyarbakır-Batman-Midyat-Habur karayolu ile Gercüş-Kayapınar-Mardin ve Gercüş-Yemişli-Siirt karayolları geçmektedir. Ayrıca güvenlik yolu kapsamında yapımına başlanan Batman-Kantar-Kayapınar yolu da bittiğinde Batman' dan daha kısa mesafeden Mardin' e ulaşma imkanı elde edilecektir. Bu konudaki çalışmalar sürmektedir. Araştırma sahasındaki bu yolların mevcudiyeti sonucu bu çevredeki köylerin kurulmasında, gelişmesinde, büyümesinde ve bugünkü devamlılığında etkisi büyüktür. Özellikle Batman-Midyat-Habur karayolu, Kuzey ve

Doğu Anadolu'yu Habur'a ve komşu ülkeler Suriye'yle Irak' a bağlayan tali bir karayolu olarak değerlendirilebilir.

Araştırma sahasında yerleşmelerin kuruluşuna etki eden beşeri faktörlerden birisi de sosyal (güvenlik, ağalık, sürgün, kan davası vb.) faktörlerdir. Sosyal olayların neticesinde araştırma sahasındaki yerleşmelerden Çiçekli , Kışlak ve Ardıçlı köyüne bağlı mezralar sosyal olayların neticesinde kurulmuştur. Sosyal nedenlerden kurulan bu yerleşmelere fiziki ve beşeri faktörler ilk kuruluş aşamasında etki etmemiştir.

Sonuç olarak, Gercüş ilçesinde başlangıçta yerleşme yerinin seçimi ve devamlılığında doğal faktörler (jeolojik özellikler, yüzey şekilleri, yükselti, bitki örtüsü, hidrografik özellikler, toprak özellikleri, iklim şartları vb.) etkin rol oynamışken bazı yerleşmelerin kuruluş aşamasında ise beşeri faktörlerin etkisi görülmektedir.

2.1.3. Kır Yerleşme Tipleri

Araştırma sahasındaki yerleşmeleri geçici yerleşme tipleri ve sürekli yerleşme tipleri olarak iki ana gruba ayırabiliriz.

Köy-altı iskan şekillerinin kompleks tipi mahalle ve benzerleri ile başlar ve köye kadar devam eder. Bu grup içinde daimi, muvakkat, ifak, büyük, toplu, gevşek, dağınık olmak üzere onların sosyo-ekonomik faaliyetlerine göre oldukça çeşitli iskan şekilleri bulunur. Bu tiplerin en önemlisi olarak kom, mezraa, çiftlik, ova, yaylak, kışla, ağıl, oba vs. adlarla bir takım köy-altı iskan şekilleri yer alır (Tunçdilek, 1967, 98).

Gercüş ilçesinde mesken ve meskenlerin bir araya gelmesiyle oluşan köy, belde ve daimi mezra yerleşmeleri bulunmaktadır. Bununla birlikte kırsal kesimde ekonomik faaliyetin gereği olarak yılın belli bir bölümünde kalınan ve daha sonra terk edilen ağıl, kom ve kireç ocağı geçici yerleşmeleri görülmektedir.

Araştırma sahasındaki geçici yerleşme tipi olarak daha çok bağ evleri yaygındır. Halk arasında “Holik” veya “Kokel” olarak adlandırılan bu yerleşmeler daha çok üzüm bağları içerisine yapılmaktadır. Bahçe içlerinde de yapılmakta olan bağ evleri evinden uzakta bulunan bağ veya bahçesine basit bir şekilde inşa edilmişlerdir. Çoğunlukla taştan yapılmış tek veya iki odalı bu evlerin üstü toprakla örtülmüştür.

Foto 4: Yamanlar Köyünde yapı malzemesi yörede çokça bulunan taştan yapılmış bir Holik (Bağevi)

İlkbahardan eylül ekim ayına kadarki süre içerisinde kullanılan bu evlerde kısa dönemler halinde çok az sayıda kişi kalmaktadır. Bağ bahçe işleri yapmanın yanında yaban hayvanlarına karşı arazisini koruma amaçlı olarak inşa edilmişlerdir. Bu meskenler sürekli kullanım yerine, ana mesken ile gidiş-geliş suretinde kullanılmaktadır.

Araştırma sahasındaki diğer geçici yerleşim tipi ise komdur. Sonbaharda yaylalardan dönen göçerler kış mevsimi boyunca bu komları kullanıp hayvanlarını beslerler. İlkbaharla birlikte tekrar yaylalar doğru yola çıkarak bu yerleşmeleri terk ederler. Kışlak, Eymir, Koyunlu ve Kantar köyleri ile Dereli, Otlı, Akarca mezralarında bu tip yerleşmelere rastlanılmaktadır. Buraların Dicle vadisine yakın olmaları, su kaynaklarına yakınlığı ve korunaklı ve sıcak olmalarından dolayı tercih edilmektedirler.

Araştırma sahasındaki 2 taş ocağı (Arıca Köyü ile Yakıtlı Köyü Kaniyadelava mezrasında) ile 1 kireç ocağı (Kırkat köyü Konak mezrasında), Gercüş İlçe Merkezine 3 km uzaklıkta 1 petrol istasyonu, Yolağzı Köyü Midyat istikametinde D-370 karayolu 4. km’de 1 dinlenme tesisi diğer geçici yerleşim birimlerinden sayılabilir. Sabah mesai saatiyle başlayan çalışma akşam mesai bitimiyle biter. Dolayısıyla gününbirlik gidiş-geliş şeklinde değerlendirilmektedir.

2.1.3.1. Mezralar

Mezra, tarım ve hayvancılığın birlikte yapıldığı basit bir yerleşme şeklidir. Daha çok hayvancılık yapmak amacıyla köyden ayrılan ailelerin daha sonraları tarım faaliyeti de yaptıkları bir yerleşme biçimidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde sık rastlanan bu yerleşmeler daha sonraları büyüyerek köy hatta şehir olabilmektedirler.

Mezraların kuruluşuna etki eden en önemli faktör tarım ve hayvancılık faaliyetleridir. Araştırma sahasında mezraların kuruluşuna etki eden başlıca faktör hayvancılık faaliyetidir. Kendilerine ait meralarda hayvancılık faaliyeti yapmak isteyen nüfus köyden ayrılarak yeni bir yerleşim birimi kurmaktadır. Ardıçlı Köyüne bağlı Akarca, Akbaş, Düzalan ve Haydarpaşa mezraları hayvancılık ve odunculuk faaliyetine bağlı kurulmuşlardır. Bir diğer sebep de beşeri faktörlerden sosyal ilişkilerdir. Arazi anlaşmazlığı, kan davası gibi sebeplerle köyden ayrılan bireyler, köyle arada bir coğrafi ünite yer alacak şekilde yerleşmişlerdir. Ardıçlı köyüne bağlı Muratlı, Dilekli, Seyrantepe ile Doruk köyüne bağlı Otlı mezraları beşeri faktörlere bağlı olarak kurulmuş mezralara örnek gösterilebilir.

Tablo 21: Gercüş İlçesinde Yer Alan Köyler ve Bağlı Oldukları Köyler

Köy Adı	Mezraları
Ardıçlı	1.Akarca, 2. Akbaş, 3. Dilekli, 4. Düzalan, 5. Haydarpaşa, 6. Kelan, 7.Muratlı, 8. Seyrantepe
Aydınlı	Mağaralı
Bağözü	Arık
Boğazköy	Akça
Çukuryurt	Tutumlu
Doruk	Otlı
Geçit	Gökdere
Güzelöz	Kaynarca
Karalan	Esentepe
Kırkat	Konak, Öteyaka
Yakıtlı	Kaniyadelava
Yayladüzü	Dereli
Hisar	Ekinli
Toplam	21 Mezra

Kaynak: Köy Envanter Etüdü Anketleri, 1981

Araştırma sahasındaki mezraların konumları ile büyüklükleri arasında doğrudan bir ilişki vardır. Ardıçlı köyüne bağlı Muratlı, Seyrantepe, Düzalan ve Akarca

mezralarının arazisinin dar veya verimsiz, tarımsal çeşitlenmeye uygun olmaması sonucu yüksek kesimlere kurulmuş olan bu mezralarda yaşayan nüfus ve hane sayıları azdır. Bununla birlikte çevresinde tarımsal kullanmaya elverişli toprağı olan ve tarımsal çeşitlenmeye uygun kesimlerde yer alan Yayladüzü, Doruk ve Eymir gibi yerleşme ünitelerine bağlı mezralardaki nüfus ve hane sayılarında ise önemli artışlar meydana gelmektedir.

Mezraların kuruluşuna etki eden beşeri faktörlerden birisi ulaşım şartlarıdır. Araştırma sahasındaki mezraların önemli bir kısmı geçmiş veya günümüzdeki yollar üzerinde kurulmuşlardır. Karalan köyüne bağlı Esentepe mezarası, Boğazköy köyüne bağlı Akça mezarası, Hisar beldesine bağlı Ekinli mezarası geçmişteki ticari yollar üzerinde kurulmuşlardır. Fakat bu yollar günümüzde önemini kaybetmişlerdir. Yukarıda adı geçen mezralarda hakim ekonomik faaliyet kolu arazi varlığına bağlı olarak tarımdır. Ardıçlı köyüne bağlı 8 mezra ile Doruk köyüne bağlı Otlı mezarası, Bağözü köyüne bağlı Arık, Aydınli köyüne bağlı Mağaralı mezraları ise ulaşım şartlarının kötü olmasından dolayı fazla gelişememişlerdir. Bu nedenle hayvancılık ekonomik faaliyet kolu olarak ön plana çıkmaktadır.

2.1.3.2. Köyler

Köy ve mezralar araştırma sahasındaki daimi yerleşmeleri oluşturmaktadır. Köy Türkiye' nin idari bölünüşünde en alt kademedede yer alan en küçük idari birimdir. Ülkemizde 1924 yılında çıkarılan köy kanununa göre; cami, otlak, yayla, orman gibi ortak malları bulunan, toplu veya dağınık biçimdeki evlerde oturan insanların bağ, bahçe ve tarlaları ile birlikte oluşturdukları yerleşme olarak tanımlanan köyler aslında adları, konumları, gerçekleştirilen iktisadi faaliyet türleri, yerleşim alanı çevresindeki hayat sahası ve fonksiyonları ile birbirinden farklı özelliklere sahip, karmaşık yerleşme üniteleridir.

Köy: "Ziraatin ağırlığını hissettirdiğı ve bu sebeple oturak bir hayatın hüküm sürdüğü köyler ister toplu, ister dağınık meskenlerden müteşekkil olsun, sınırları belli bir faaliyet sahasının idari merkezleri, yurdumuzun en küçük idari üniteleridir. (Yücel, 1988, 69). Başka bir tanımda köy: belirli bir idari sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan devamlı ve geçici kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, nüfusu 2000' den az veya 2000' den fazla, tarımsal faaliyetlerin egemen olduğu ve

seçimle iş başına gelen bir muhtarın yönettiği tüzel kişilik kazanmış en küçük idari ünitelerdir. (Özçağlar, 1996, 8) olarak da tanımlanmışlardır.

Kırsal alanın en büyük yerleşim birimi olmasına karşılık ülkemizde en küçük yönetim birimi olan köyler yoğun şekilde bulunmasına karşılık köy tanımının yapılmasında, köyün belirli kriterlerle ayrılmasında çeşitli zorluklara rastlanılmaktadır. Sonuçta yapılan köy tanımları hem karmaşık, hem de köyü açıklayıcı olmaktan öteye gidememiştir. Tanımda en çok tutarlı olabilecek kriter köyün idari sınırlarının bürokratik yollarla belirlenmiş olmasıdır. Bu bize yapılacak ayrımlarda yardımcı olabilir (Akdemir, 1997, 60).

Bir köyün idari sınırları içerisinde bulunan ayrı ayrı yerleşim üniteleri ve ekonomik geçim alanları köyü meydana getiren öğelerdir. Bir idari ünite olan köyün alanı içerisinde bir yerleşim ünitesi var ise, “tek mahalleli” veya “tek yerleşmeli köy”, birden fazla sayıda devamlı oturan yerleşim üniteleri veya ekonomik faaliyet gereği geçici oturan yerleşim üniteleri var ise bu tip köylere de “çok yerleşmeli köy” denir (Özçağlar, 1996, 9).

Tablo 22: Gercüş İlçesinde Tek Yerleşmeli Köyler (2011)

Köy Adı	Eski Adı	Hane Sayısı	Köy Adı	Eski Adı	Hane Sayısı
Akburç	Kelehi	38	Koyunlu	Bakolin	9
Akyar	Mervani	52	Kozlu	Cümeysin	88
Ardıç	Hırbemerci	2	Kömürcü	Silebin	43
Arıca	Kefre	65	Kutlu	Batargiz	6
Aydınca	Seyyare	9	Nurlu	Derikfan	59
Bağlıca	Mıdelib	37	Özler	İloz	20
Başarköy	Edava	6	Poyraz	Berdahol	8
Başova	Gülükan	10	Rüzgarlı	Baglet	31
Çalışkan	Heştuvan	8	Sargın	Pipar	10
Çiçekli	Şüferi	27	Seki	Harabebena	60
Dereiçi	Bılakşı	7	Serinköy	Merci	3
Dereli	Ezdara	4	Taşçı	Basyat	20
Düzmeşe	Havre	9	Tepecik	Hoskan	64
Gökçe	Malamihe	24	Ulaş	Zeli	45
Gökçepınar	Ese	113	Vergili	Becirman	32
Gönüllü	Derdil	73	Yamanlar	Erde	25
Gürbüz	Hırbeta	16	Yassıca	Ermune	20
Kantar	Kentar	19	Yemişli	Botikan	113
Kayalar	Barlat	24	Yenice	Nunip	52
Kesiksu	Narkatin	28	Yolağzı	Derindip	331
Kışlak	Zıvıng	2	Yüceköy	Balan	38
Koçak	Kerkin	108			

Buna göre araştırma sahasında, özellikle su kaynaklarının varlığına ve tarım alanlarının parçalı olmasına bağlı olarak çok yerleşmeli köyleri görmekteyiz. Gercüş ilçesinde hem tek yerleşmeli hem de çok yerleşmeli köyler mevcuttur. Genellikle tek mahalleden oluşan köyler araştırma sahasının genel yerleşme tipini oluşturmaktadır. Tek mahalleli köylerde köyün merkezini oluşturan ve çoğunlukla köyün adı ile anılan yerleşme, köy olarak kabul edilir. Köy olarak kabul edilen tek mahalleli yerleşmelerde muhtar bulunmaktadır. Muhtarın olmadığı ve idari yönden bir köye bağlı olan yerleşmeler ise mezralardır. Araştırma sahasında 12 köyün mezarası bulunmaktadır. Bunlar Ardıçlı, Aydınlı, Bağözü, Boğazköy, Çukuryurt, Doruk, Geçit, Güzelöz, Karalan, Kırkat, Yakıtlı ve Yayladüzü köyleridir. Bu köylere mezralı köy diyebiliriz.

Tek bir yerleşim ünitesi olan ve araştırma sahasındaki köylerin %79' unu (46 köy) oluşturan köyler ise mezasız köyler olarak adlandırabiliriz. Bu köyler Akburç, Akyar, Ardıç, Arıca, Aydınca, Bağlıca, Başarköy, Başova, Çalışkan, Çiçekli, Dereiçi, Dereli, Düzmeşe, Eymir, Gökçe, Gökçepınar, Gönüllü, Gürbüz, Kantar, Kayalar, Kesiksu, Kışlak, Koçak, Koyunlu, Kozlu, Kömürcü, Kutlu, Nurlu, Özler, Poyraz, Rüzgarlı, Sargın, Seki, Serinköy, Taşçı, Tepecik, Ulaş, Vergili, Yamanlar, Yassıca, Yemişli, Yenice, Yolağzı ve Yüceköy köyleri ile Hisar ve Kayapınar beldeleridir. Tek ve çok yerleşmeli köylerin araştırma sahasına dağılışı fiziki ve beşeri faktörler etkili olmuştur.

2.1.3.2.1. Adlarına Göre Köyler

Türkiye' de yer adlarının değiştirilmesi işlemleri cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılmaya başlanmıştır. Fakat yer adlarının değiştirme işlemleri İçişleri Bakanlığı' nın 1940 yılı sonlarında hazırladığı 8589 sayılı genelge ile resmileşmiş ve böylece *“yabancı dil ve köklerden gelen ve kullanılmasında büyük karışıklığa yol açan yerleşme yerleri ile tabii yer adlarının Türkçe adlarla değiştirilmesi”* başlatılmıştır. (Tuncel, 2000, 27). Bu uygulama araştırma sahasında 1960 yılında faaliyete geçmiştir. 1960-1980 yılları arasında yerleşim ve coğrafi yer adlarının eski ve yeni adları beraber kullanılmış; 1980 yılından sonra ise yalnız yeni isimleri kullanılmaya başlanmıştır. Fakat yöre halkı hala eski adlarıyla yerleşim birimlerini tanımaktadır ve kullanmaktadır. Araştırma sahasındaki yerleşme ünitelerinden 2 köy ve bir belde (Bunlar Kantar ve Kırkat köyleri ile Hisar kasabası) hariç tümünün adları değiştirilmiştir.

Yerleşim birimlerine verilen adlar genellikle sahanın karakterine uygun doğal veya beşeri çevre ile ilgili isimlerdir. Tarihi coğrafya, yerleşme coğrafyası için önemli bir kaynak durumundadır.

İnsanlar yaşadıkları mekânları adlandırırken bazı özelliklerden etkilendikleri dikkati çeker. Bu etkilenme doğal çevrenin bir niteliğinden olabileceği gibi sosyal bir sebepten de kaynaklanabilir. Bunun yanı sıra insanlar bulundukları, yaşadıkları mekândaki yer adlarını zaman içerisinde değişikliklere de uğratmışlardır. Bu değiştirme doğal ve kendiliğinden bir süreç şeklinde olduğu için genellikle eskiye ait bir takım izleri de bünyesinde barındırır. Bu özelliği sayesinde de bulunduğu mekânın tarih ve coğrafyası ile ilgili önemli ipuçları durumundadırlar. Her yer adının bir anlamı bulunmaktadır. Bu bir bakıma gizli olan nitelikler ve özellikler, etimoloji çalışmaları ile yeniden belirlenebilmektedir. (Tuncel, Türkiyede İsmi Değiştirilen Köyler).

Ortak yaşamın beraberinde getirdiği kültür ve uygarlığın en önemli unsurlarından biri de insanların yaratmış oldukları dildir. Bu dil adlandırma yoluyla birçok tarihi, kültürel, efsanevi, inançsal, felsefi, sosyal ve ekonomik hayatın simgelandığı öğeleri içinde barındırmaktadır. (Altunışık, 2009, 6).

Bir yerin, coğrafi, tarihi ve genel karakterini tanıma ve tanıtmada rol oynayan yer adlarının önemi büyüktür. (Alagöz, 1984, 11). Yer adları genel olarak dil biliminin bir kolunu oluşturmuşsa da coğrafi olaylarla yakından ilgilidir. Dolayısıyla yer adlarına dayanarak bir bölgenin tarihi, coğrafi ve diğer bazı özelliklerini tanıma ve tanıtmaya, yerleşim yerlerinin tarihi gelişim, iskan safhaları ve etnik yapısı gibi özelliklere ulaşmak mümkün olmaktadır.

Fiziki coğrafya açısından Gercüş ilçesi yer adları, Jeomorfolojiden, hidrografyadan, bitki, hayvan ve kayaçlardan, klimatoloji ve toprak yapısından etkilenen yer adları yer almaktadır. Bunlar, Telhasan (Hasan tepe), Zıving (Serin mağara), Aynbalut (Meşe pınarı, Birik (Küçükkuşu), Aynkaf, Kaniyadelava (Yemlik çeşmesi,pınarı), Bedar (Ağaçsız), Ezdara, Gülkan (Gül bahçesi), Bagas (Rüzgartepe), Heştuvan (Sekiz dut)'dır.

Beşeri coğrafya açısından yerleşme şekillerinden, nüfustan, kişi, aile ve aşiret adlarından, din varlığından ve etnik yapıdan etkilenen yer adları yer almaktadır. Bunlar, Berhadirej (Uzun mağara), Gündük (Küçük köy), Hesar (Hisar, Kale), Kelhaaladdin (Aladdin Kalesi), Kasre (Kasır), Kasırk (Küçük Saray), Kefri (Köy), Kelah (Kale), Mezrik (Küçük mezra), Seyyare (Seyirlik), Botikan (Botanlılar), Hamidi (Hamidiler), Malamihe (Mihe Ailesi), Deraf (Su Kilisesi), Derdil (Gönüllü), Derikfan, Derindip (Der

ile başlayan isimler kilise ile ilgili olmaktadır). Ermuni (Ermeni adından gelmekte), Mervani (Mervanilerle ilgili)'dir.

Ekonomik coğrafya açısından tarım, hayvancılık, maden, ticaret, ulaşım, sanayi, yaylacılık ve avcılıktan etkilenen yer adları yer almaktadır. Bunlar, Harabebena (Seki harabesi), Hoska (Hayvan barınağı), Becirman (Vergisiz kalmak), Hırbemerci, Hırbeta (Harabe)

Ayrıca matematik ve tarihi coğrafya ile diğer yer adları bulunmaktadır: Şırş (tarihi bir ören yeri).

Yerleşim birimlerinin yeni isimlerinin doğal ve beşeri coğrafya açısından ne kadar uygun olduğu tartışılabilir. Kanaatimizce yeni isimler verilirken coğrafi veya tarihi bir hassasiyet gözetilmemiştir. Köy isimlerine kabaca baktığımızda alfabetik bir düzen izlenmiş gibi bir durum göze çarpmaktadır. Yerleşim birimlerinin coğrafi özelliklerine uygun isimler olabildiği gibi, hiç ilgisi olmayan isimlerle de karşılaşabilmekteyiz.

Akburç Köyü, eski isim anlamı olan “Kale” ile uyumlu iken, Güzelöz Köyü, eski isim anlamı olan “Bidar” (Ağaçsız) ile uyumlu olmamıştır. Vergili Köyü ise, eski ismiyle zıtlık teşkil etmiştir. Eski ismi olan “Becirman” vergisiz anlamına gelmektedir. Özler, Düzmeşe, Seki, Gökçepinar, Dereli, Dereiçi, Kayalar, Rüzgarlı ve Poyraz köyleri fiziki coğrafya ile ilgili isimlere sahip yerleşim birimleri iken; Bağlıca, Kışlak, Koyunlu, Kömürcü, Ulaş, Yemişli ve Yolağzı köyleri ekonomik coğrafya ile ilgili isimlere sahip yerleşim birimleridir.

Genellikle eski isimlerinin eş anlamına, doğal, beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerine veya tarihi olaylara göre belirlenmiş yerleşim birimleri yeni isimlerinden Akyar, Arıca, Çalışkan, Koçak, Kozlu ve Yamanlar isimlerinin hangi sebepten verildiği yönünde bir bilgiye ulaşılamamıştır. Tahminimizce o zaman görevli devlet memurlarının kanaati yönünde adlandırılmışlardır.

2.1.3.2.2. Konumlarına Göre Köyler

Araştırma sahasında yer alan köyler, kabaca D-955 (Batman-Mardin) karayolunun doğusuna ve batısına dengeli dağılmışlardır. Adı geçen karayoluna 0-5 km arasında mesafeli olan köyler Yolağzı, Başova, Başarköy, Özler, Düzmeşe, Akyar, Kesiksu, Yassıca ve Akburç köyleridir. Gercüş-Siirt karayolu boyunca yaklaşık 20 köy bulunmaktadır. Bu yol tamamlandığında buradaki köylerin sosyo-ekonomik hayatında

canlanma görülecektir. Araştırma sahasının kuzeybatı kısmında yer alan 15 köy ve 11 mezra, Batman il merkezine kuş uçuşu uzaklığı 5-15 km arasında değişmesine rağmen arada Dicle Nehrinin geçmesi ve üzerinde köprü bulunmaması nedeniyle bu mesafe yaklaşık 100 km'ye kadar çıkmaktadır. Halen yapılmakta olan Kantar Köprüsü bittiğinde buradaki köylerin konumlarından kaynaklanan dezavantajları olumlu yöne doğru dönecektir.

Yolağzı Köyü, Gercüş İlçe Merkezinin 5 km güneyinde ve D-955 karayolu üzerinde yer almakta, bu konumdan dolayı idari ve ticari faaliyetlerini rahatlıkla yapabilmektedir. Bu nedenle Gercüş İlçesine bağlı olup istikrarlı bir biçimde gelişen ve büyüyen tek köy özelliğine sahiptir. Akburç, Başova ve Başarköy köyleri Gercüş ilçe merkezine yakın olmalarına rağmen aynı gelişmeyi gösterememişlerdir.

Yemişli, Dereli, Dereiçi, Gönüllü, Seki, Ulaş, Kozlu, Aydınli, Dereiçi köyleri araştırma sahasındaki yüksek kesimlerden kaynağını alan çoğu mevsimlik dere ve çayların oluşturduğu vadilere ya da vadilerin kenarındaki sırt, etek gibi topoğrafik birimlere yerleşmişlerdir. Su temininin kolay olması, arazinin tarımsal aktivite için uygun olması neticesinde köy yerleşmeleri zaman içerisinde bugünkü duruma gelmişlerdir.

Hisar ve Kayapınar beldeleri ile Başova, Başarköy, Kırkat, Karalan, Taşçı ve Yüceköy köyleri Gercüş Ovası sınırları içerisinde yerleşmişlerdir. Tarımsal faaliyetler için uygun toprağın olması, tarımsal çeşitliliğin artmasına sebep olmuştur. Bu köylerde Nüfusun fazla olması bu yüzden dikkat çekmektedir. Taşçı, Yenice, Tepecik, ve Doruk köyleri Kayapınar beldesinin; Kömürcü, Sapanlı köyleri ise Hisar beldesinin; Başova, Başarköy, Akburç, Yüceköy ve Yassıca köyleri ise Gercüş ilçe Merkezinin etki alanına girdiklerinden ovada kurulmalarına rağmen fazla gelişememişlerdir. Aydınli, Kayalar, Kantar, Koyunlu, Eymir, Kışlak, Kutlu, Dereli, Dereiçi, Poyraz köyleri ise yollardan uzak oldukları için fazla gelişememişlerdir.

Kayapınar beldesi ile Yenice ve Yolağzı köyleri idari işler hariç diğer işlerini çoğunlukla Mardin' in Midyat ilçesi ile yapmaktadırlar. Diğer köylerimiz ise sağlık, eğitim ve ulaşım fonksiyonları bakımından Gercüş ve Batman ile ilişkilidirler. Araştırma sahasının kuzeybatı kesiminde yer alan ve Kayapınar kasabası ile Kantar arasında yer alan köylerin Batman il merkezi ile olan ulaşimleri zor şartlar altında yapılmaktadır. Kantar köyü Dicle Nehri kıyısında bulunan bir köydür. Nehrin karşı yakası Batman merkez ilçe sınırı olup, Batman şehir merkezine olan uzaklık 10-15 km civarındadır. Yapılacak Kantar köprüsü ile bu ulaşım büyük ölçüde rahatlayacaktır.

2010 yılında güvenlik yolu kapsamında yapılmasına karar verilen Kantar köprüsü ve yolu idari yönden bağlı bulunan Batman il merkezi olan ilişkilere farklı bir boyut getirecek, belki de Gercüş ilçesinden daha yakın olacaktır. Bugün bu köyler Gercüş üzerinde Batman il merkezine gitmekte yaklaşık olarak 90-120 km arasında yol kat etmektedirler. Aynı şekilde Gercüş ilçesinin doğu kesiminde yer alan Yemişli köy grup yolu yapım çalışmaları devam etmekte olup yol 1B standardında sathi asfalt kaplama ile yapılmaktadır. Bu yoldan Gercüş ilçesinin doğusunda yer alan hemen hemen tüm köyler faydalanacaktır. Bu yol ayrıca Yemişli köyünden sonra Dicle Nehri üzerine yapılacak bir köprü ile Siirt İline bağlantıyı sağlayan karşı taraftaki karayoluyla birleştirilecek yeni bir ana güzergah olacaktır. İlçeyi kuzey güney istikametinde geçen Batman-Midyat karayolu da 1A standardında genişletilmekte olup yapımı tamamlandığında İlçenin kırsal kesiminin canlanmasına, gelişmesine belki de yaşanan göçün azalmasına neden olacaktır. Zira önemli yol güzergahında yer alan yerleşim birimleri canlı olmakta, büyümekte ve gelişmektedirler.

Ülkemizde Bakanlar Kurulunun aldığı bir kararla köy yerleşmeleri içerisinde belli sayıdaki köyler merkez köy olarak belirlenmiştir. Bu köylere hizmet açısından bazı öncelikler verilmiş, çevredeki daha küçük köylere hizmet bu köyler aracılığıyla gönderilmiştir. Araştırma sahasında Yolağzı köyü merkez köy kapsamına alınmıştır. İlk etapta su, elektrik, sağlık, eğitim, ulaşım gibi hizmetlerle ilgili problemlerin halledilmesi planlanmıştır. İkinci etapta ise, köylere tarıma dayalı teknik yardım, küçük sanayi ve imalathaneler, kooperatif, banka şubeleri gibi küçük ölçekli yatırımlar yapılması amaçlanmıştır. Ülkemizde 2005 yılından itibaren KÖYDES projesi ve 2008 yılından itibaren BELDES projeleri de bu amaçla bugün de uygulamada olan projelerdir. Bu projeler tüm köy ve beldelere uygulanmaktadır.

2.1.3.2.3. Alan Büyüklüğüne Göre Köyler

Köyleri sadece yerleşmelerin bulundukları mekanla sınırlı düşünmek eksik bir değerlendirmedir. Bilindiği gibi her yerleşme ekonomik bir çevre ile birlikte ele alınması gerekir. (Tanoğlu, 1969, 212-213). Kırsal yerleşmelerin ekonomik yapıları, ekonomik çevrelerinin yani alanlarının büyüklüğüne ve bunların doğal ve beşeri imkanlarına bağlılık göstermektedir.

Tablo 23: Gercüş İlçesinde Alanlarına Göre Köyler

Yerleşme	7000 dekardan az	Yerleşme	7000- 14000 dekar	Yerleşme	14000- 21000 dekar	Yerleşme	21000 + dekar
Ardıç	2819	Düzmeşe	7000	Boğazköy	14918	Yamanlar	22312
Serinköy	2219	Dereiçi	7212	Yemişli	15125	Arıca	23275
Aydınca	4406	Gökçe	7744	Çiçekli	15450	Yayladüzü	24524
Kutlu	4962	Çukuryurt	8500	Akyar	15531	Kışlak	26000
Başarköy	5131	Eymir	8700	Yüceköy	15656	Gönüllü	27959
Gürbüz	5244	Koyunlu	8753	Doruk	16087	Yolağzı	29137
Poyraz	5612	Başova	8776	Karalan	17900	Hisar	29350
Taşçı	5912	Kantar	10049	Çalışkan	20000	Kayapınar	30619
Sargın	6462	Koçak	10062	Yenice	20675	Kırkat	37505
Yassıca	6569	Seki	10494			Kömürcü	41405
Rüzgarlı	6587	Kesiksu	10669			Ardıçlı	41500
Ulaş	6606	Özler	10762			Geçit	42162
Kayalar	6694	Kozlu	11506			Bağözü	50681
		Dereli	11631				
		Yakıtlı	11662				
		Gökçepınar	11850				
		Tepecik	12968				
		Nurlu	13009				
		Aydınlı	13481				
		Bağlıca	13500				
		Akburç	13596				
		Güzelöz	13843				
TOPLAM	69223		235767		151848		441960

Araştırma sahasındaki yerleşmelerin alan büyüklüğüne bakıldığında birbirinden farklı alanlara sahip yerleşmeler olduğunu görmekteyiz. En küçük yerleşme alanı ile en büyük yerleşme alanı arasında çok fark olmasına rağmen araştırma sahasındaki köylerin birbirine yakın oranda alana sahip olduğu göze çarpmaktadır.

Alanı çok büyük olan yerleşmelerin mezra ya da mezralara sahip olduğunu veya ovalarda kurulduğunu anlıyoruz. Buna göre en ufak yerleşme Serinköy (2219 da) ve Ardıç (2819 da), en fazla alana sahip yerleşme ise Geçit (42162 da) ve Ardıçlı (41500 da) köyleridir. Dağlık alanda kurulu yerleşmelerde alanın daha küçük olduğunu, buna karşın ovada kurulan yerleşmelerde alanların büyüdüğünü müşahade etmekteyiz. Dağlık alanda olup büyük alana sahip yerleşmeler mezra veya mezralara sahip olduklarından mezra yerleşmelerinin alanları da köy alanının içerisinde sayılmaktadır. Bu durum köy yerleşim alanının daha büyük olmasına sebep olmaktadır.

Geçit ve Ardıçlı köylerinden sonra Kayapınar (30619) ve Hisar (29350) beldeleri ile Kömürcü (41405), Kırkat (37505) ve Yolağzı (29137) köyleri de büyük yüzölçümlü köylerdir. Kayapınar, Hisar, Kırkat ve Yolağzı köyleri düz ve ovalık alanda kurulmuş köyler olup, Kömürcü köyü ise etekte kurulmuş yerleşmedir.

Araştırma sahası toplam 898.798 dekadır. 2011 yılı itibariyle araştırma sahası 56 köy, 2 belde ve 1 ilçe merkezinden olmak üzere toplam 59 yerleşme ünitesinden oluşmaktadır. Dolayısıyla her kır yerleşme ünitesine ortalama 15.497 dekar düşmektedir. Köylerin alanları ele alındığında araştırma sahasında 36 köy ortalamanın altında, 22 köy ise, ortalama köy büyüklüğünün üstünde araziye sahiptir.

2.1.3.2.4. Nüfus Büyüklüğüne Göre Köyler

Nüfus kısmında değinildiği üzere araştırma alanımızdaki köylerin nüfusları, zaman zaman dalgalı bir seyir izlemiş olsa da genelde düzenli bir artış göstermiştir. 2010 yılı nüfus sayımına göre ilçeye bağlı köylerin toplam nüfusları 18461 dir. Buna göre araştırma alanımızdaki ortalama köy nüfus büyüklüğü 318 dir. Ancak köy nüfuslarına ayrı ayrı bakacak olursak, köylerden 42 tanesinin (% 72) nüfusunun bu değerin altında, 16 tanesinin (% 28) nüfusunun ise bu değerin üstünde yer aldığını görmekteyiz. Buna bakarak köylerin büyük çoğunluğunun az nüfuslu köyler olduğunu söyleyebiliriz. Köylerden yalnız 3 tanesinin (Kayapınar, Hisar ve Yolağzı) nüfusunun binin üzerinde olduğu, diğerlerinin nüfuslarının ise binin altında olduğu görülür. Nüfusu iki binin üzerinde olan tek kırsal yerleşme ise, Kayapınar kasabasıdır.

Köylerin yukarıdaki nüfus gruplarına dengesiz dağıldığı görülür. Nüfusu 300 den az olan 39 köy vardır ve toplam nüfusun % 28 sı bu köylerde yaşamaktadır. Bu köyler, daha ziyade ilçenin doğu yarısında yer alan ve topraklarının önemli bir kısmı dağlık olan köylerdir. Nüfusu 300-700 arasında olan köylerin sayısı 12' dir ve toplam nüfusun % 27' si bu köylerde yaşamaktadır. Aynı şekilde bu köyler ise ilçenin batı ve doğu kesimine dağılmaktadırlar. Dolayısıyla nüfusu 700 den az olan yerleşmeler ilçe arazisinin doğu ve batı kısmının yüksek ve dağlık alanlarında, engebeli araziye sahip, sulama imkanlarının çok kısıtlı olduğu köylerdir. Doğanay' a göre; köy yerleşmelerine verilmesi gereken fiziki planlama hizmetlerinin (sulama, elektirifikasyon, temiz içme ve sulama suyu, yol, telefon, okul, sağlık ocağı vb.) rantabl olabilmesi bakımından, hem köylerin toplu dokulu ve hem de nüfusunun 500' den fazla olması gerekir (Doğanay, 1997, 256). Tablo 10'a bakıldığı zaman köylerimizin 49' unun nüfusunun 500' den az olduğu görülecektir. Ayrıca yerleşmelerin genellikle dağınık olduğu da düşünülecek olursa, bu köylere hizmet getirmek güçleşmekte ve verimli olamamaktadır.

Nüfusu 500-750 arasında olan 4 köyde toplam nüfusun % 11' i yaşamaktadır. Nüfusu 750-2000 arasında olan köylerin sayısı ise 4' tür ve bu köylerde yaşayan nüfus

ise toplam nüfusun % 20' sini oluşturmaktadır. Nüfusu 500 ile 2000 arasında olan köyler genellikle ilçenin merkezi ve batı kesimlerinde yer alan ve hem arazi şartları bakımından, hem de nispeten sulama imkanları bakımından tarım yapmaya elverişli koşullara sahip olan köylerdir.

Nüfusu 2000' in üzerinde olan 1 köyde ise (Kayapınar Beldesi) nüfusun % 9 u yaşamaktadır. Arazi şartları ve sulama imkanlarının gelişmiş olması yanı sıra, belediye teşkilatının varlığı ve dolayısıyla bir takım hizmetlerden daha kolay yararlanabilme imkanlarının daha fazla oluşu, bu yerleşmedeki nüfus miktarının diğerlerine göre büyük oranda artmasına neden olmuştur. Ayrıca bu yerleşmeden Gercüş-Savur-Mardin yolunun geçmesi ulaşım imkanlarını arttırmıştır. Hatta Kayapınar kasabasının idari işler haricinde diğer işlerini ve ihtiyaçlarını Gercüş ilçe merkezi ile aynı uzaklıkta bulunan Mardin' in Midyat ilçesi' nde karşıladığı bilinmektedir.

Sonuç olarak köylerin nüfus büyüklükleri üzerinde arazi yapısının, hidrografik özelliklerin, ulaşım ve idari yapının önemli rolü olduğu söylenebilir.

2.1.3.2.5. Hakim Ekonomik Faaliyetlerine Göre Köyler

Araştırma alanımızdaki 58 köyün tamamında, hakim ekonomik faaliyet türü tarla ve bağ-bahçe tarımı şeklindeki tarım faaliyetleridir. Tarım faaliyetleri içerisinde meyvecilik çok önemli bir yer tutarken, bunu tarla tarımı ve sebzeciliğin izlediği söylenebilir. Hayvancılık faaliyeti ise neredeyse tamamen geçime yönelik olarak yapılmaktadır.

İlçe genelinde, bugün yağış yetersizliğinden dolayı kurumaya yüz tutmuş olsalar bile, çok sayıda küçük büyüklü dere ve nehirlerin olması, bağ-bahçe tarımını yaygınlaştırmış, sebze (domates, biber, patlıcan, taze fasulye, kabak, karpuz, kavun) üretimini arttırmıştır. Araştırma sahasında en yaygın üretilen meyve çeşidi üzümdür. Hafif engebeli arazinin toprak yapısının da üzüm yetiştirmeye uygun olması ilçede üzüm yetiştiriciliğinin yerleşmesini sağlamıştır. Bugün üzüm yetiştirilmeyen köy bulunmamaktadır. Sulama imkanlarının az, arazinin düzgün olduğu küçük alanlarda tahıl (buğday, arpa) tarımının yaygın olduğunu görmekteyiz. Araştırma sahasında özellikle Gercüş Ovasında bakliyat üretiminde, özellikle kırmızı mercimek ve nohut dikkate değer tarımsal ürünlerdir.

İlçe genelinde, özellikle dağlık ve yüksek kesimlerde, tarımsal faaliyetler için uygun arazilerin az olması hayvancılık faaliyetini ön plana çıkarken, son yıllardaki terör

olayları hayvancılığı neredeyse bitme noktasına getirmiştir. Bugün daha ziyade, ev ihtiyaçlarını (süt, peynir, yağ, yoğurt vb.) karşılamak amacıyla yapılan bir faaliyet durumundadır. Buna karşılık pek gelişmemiş bir ekonomik faaliyet olmamakla birlikte yer yer kurulan kooperatifler sayesinde birkaç köyde besi hayvancılığı yapılmaya başlanmıştır. Fakat araştırma sahasında geniş mera alanları mevcuttur. Yapılacak teşvik ve gayretlerle hayvancılığın daha iyi noktalara gelmemesi için herhangi bir engel bulunmamaktadır. Öncelikle göçün durdurulması, daha sonra ise geriye göçün teşvik edilmesi bunu sağlayacaktır.

Tablo 24: Gercüş İlçesi Kırsal Nüfusun Geçim Kaynakları Tablosu (1980-2010)

	1.DERECE		2.DERECE		3.DERECE		4.DERECE	
Geçim Türü	1980	2010	1980	2010	1980	2010	1980	2010
Tarla Ziraati	11	16	17	17	13	14	9	11
Hayvancılık	13	8	9	15	13	14	16	15
Meyvecilik	16	17	22	11	8	9	9	9
Sebzecilik	8	5	9	6	9	7	-	-
İşçilik	10	12	1	9	15	14	24	23
Toplam	58	58	58	58	58	58	58	58

İlçe yüzölçümünün büyük bölümü kuru tarım ile geçimini sağlarken özellikle Gercüş Ovasının hemen hemen tamamı su imkanları olmaması nedeniyle kuru tarım yapılmaktadır. Sadece Kırkat Göleti ve çok yakın çevresinde sulu tarım yapılmaktadır. Derelerin orta ve aşağı çığırları da sulu tarım yapılabilen alandandır. Dicle Nehri kıyıları ile Nehir, Gürbüz, Aş ve Derdil dere yatakları bunlara birer örnektir.

Bağlar, özellikle ilçenin doğu kesiminde dağınık halde ve daha çok IV. ve VI. Arazi verimlilik sınıfındaki topraklarda yapılmaktadır.

Köylerde az da olsa toprağı olmayan veya oldukça az olan ve geçimini gündelik veya mevsimlik işçi olarak sağlayan bazı aileler de mevcuttur. Bunlar ya gündelik işçi olarak yakında yer alan büyük yerleşim birimlerine veya mevsimlik işçi olarak büyük şehirlerde çalışmaktadırlar. Geçimini bu şekilde sağlayan aileler araştırma sahamın her tarafına dengeli denebilecek şekilde dağılmışlardır.

2.1.3.2.6. Yerleşme Dokularına Göre Köyler

Araştırma alanımızda büyük ölçüde toplu yerleşme hakimken çok az da olsa gevşek dokulu yerleşmelerden bahsetmek mümkündür. Ancak yerleşme dokusunu daha iyi açıklayabilmek için, yerleşme kümeleri yani mezralar ile yerleşme çekirdekleri yani ev ve eklentileri arasındaki mesafeleri ayrı ayrı değerlendirmek uygun olacaktır.

Yerleşme kümeleri açısından araştırma sahasındaki köylerin çoğunun tek yerleşmeli, daha az bir kısmının ise birden çok yerleşmeli köyler olduğu görülür. Örneğin, Ardıçlı köyü toplam 8 mezradan oluşmaktadır. Yine Kırkat köyü 2 mezradan oluşmaktadır. Bu mezralara ayrı ayrı baktığımızda ise genellikle toplu, yer yer gevşek dokulu olduklarını görmekteyiz. Yani bu yerleşmeler dağınık (özellikle Ardıçlı Köyü) mezra yerleşmelerinden meydana gelmiş olup, mezralar ise kendi aralarında genellikle toplu bir yerleşme özelliği göstermektedir. Eymir ve Doruk köyleri ile Yayladüzü Köyü Dereli Mezrası ve gevşek dokulu yerleşmelerdir. Aslında araştırma sahasında gevşek ve dağınık yerleşme tipi neredeyse yok gibidir. Yukarıda ifade edilen gevşek doku ifadesi, araştırma sahasındaki diğer yerleşmelerle yapılan kıyasa göre söylenmiştir. Zira, evlerin bitişik olduğu, neredeyse tek parça görünümünde olan yerleşmelerden bazılarında evler arasında mesafe biraz arttığı için gevşek doku ifadesi kullanılmıştır. Fakat son yıllarda yavaş da olsa ekonomik durumun iyileşmesi, ulaşım imkanlarının artması gibi nedenlerle yerleşim birimlerine belli mesafelerde yapılmaya başlanan meskenlere rastlamaktayız. Bu nedenle önümüzdeki süreç içerisinde yerleşme dokularında saçılma ve dağılma olayıyla karşılaşılacaktır.

Araştırma sahasının hemen her tarafında toplu yerleşme dokusu görülmektedir. Arazinin 2/3' ünün engebeli olduğu ilçemizde, yerleşim dokusu üzerindeki en önemli faktör su varlığıdır. Dere kenarı veya su kaynaklarının bulunduğu yerlerde sık ve toplu dokulu yerleşme kendini göstermiştir.

Foto 5: Araştırma Sahasının Karakteristik Yerleşme Tipi Olan Toplu Yerleşme Örneği (Arıca Köyü)

Bunun yanında çok eski yerleşim tarihi olan araştırma sahasında güvenlik ve korunma amacıyla da yerleşmelerin toplu olarak kurulduğunu söylemek mümkündür.

Foto 6: Gevşek Dokulu Yerleşme Tipi (Doruk Köyü)

Sonuç olarak ilçede genellikle toplu bir yerleşme dokusu hakimdir. 1980 yılına kadar geleneksel yaşam ve tarım metotları ile hayatlarını devam ettiren kırsal nüfus, bu yıllardan sonra ülkemizde iyice hızlanan ekonomik gelişme ve modernleşmeden yavaş yavaş faydalanmaya başlayacağı vakitte başlayan terör olayları nedeniyle köyler hızlı

göç vermeye başlamış, adeta kaderine terk edilmiştir. Bu durumun bugüne kadar devam etmesi yerleşme dokusunda herhangi bir gelişmenin olmasını engellemiştir. 2007 yılı sonundan itibaren kırsal yerleşmelerde hafif de olsa bir kıpırdanma söz konusu olmuş tek tük de olsa eski evler onarılmış, yeni betonarme binalar yapılmıştır. GAP projesi'nin 2012' de biteceği varsayıldığında bölgedeki tarımsal faaliyetlerin artmasına bağlı olarak araştırma sahasında da bunun etkilerinin görüleceği kırsal kesimlerin canlanacağı muhakkaktır.

2.1.4. Kır Meskenleri

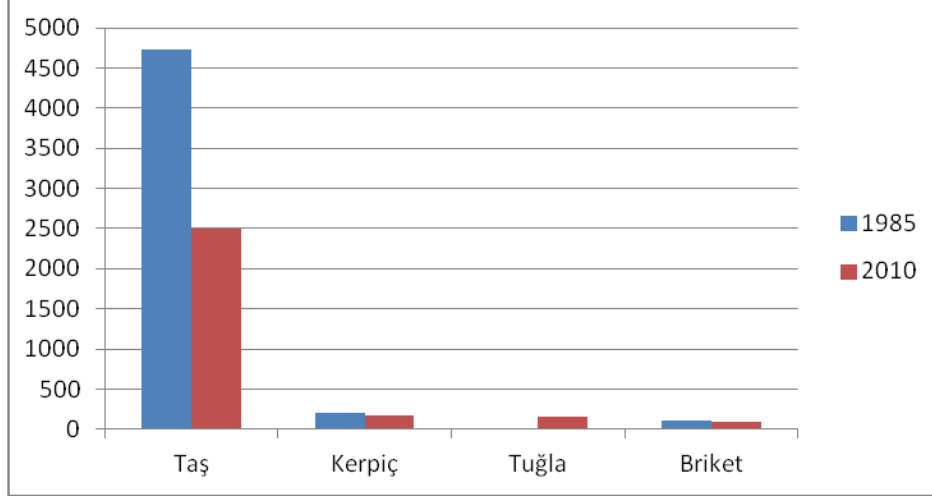
Köy meskenleri, kullanılan inşa malzemeleri, fonksiyonları ve fizyonomileri ile içerisinde yer aldıkları coğrafi mekanın doğal şartlarının yanında, meskenleri kullanan kişilerin ekonomik faaliyet türleri ve soysa-ekonomik düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Nitekim, meskenler, sadece içerisinde yer aldıkları doğal çevre şartlarıyla değil, kendini meydana getiren insanların faaliyetlerine, kültürüne, sosyo-ekonomik şartlarına bağlı olarak da çeşitli şekil ve özellikler kazanmaktadırlar. Bu nedenle meskenler, herşeyden önce doğal çevre şartları ile insan faaliyetlerinin bir eseri olarak kabul edilmektedirler. (Tunçdilek, 1967, 51). Meskenlerin inşasında kullanılan malzemeler, meskenlerin görünümü, plan tipleri ve büyüklükleri üzerinde çevredeki yapı malzemelerinin etkisi vardır. Bu durum aynı zamanda insanların ekonomik faaliyetlerine, sosyal ilişkilerine ve kültürel yapılarına da yansır. (Tuncel, 1994, 79).

Tablo 25: Gercüş İlçesinde Mesken Yapım Malzemeleri (1980-2010)

Mesken Yapım Malzemesi	1980	%	2010	%
Taş	4729	94	2502	85
Kerpiç	203	4	176	6
Briket	104	2	92	4
Tuğla	-	-	154	5
Toplam	5036	100	2924	100

Kaynak: Köy Envanter Etütleri, Arazi Anketleri

Şekil 14: Gercüş İlçesinde Mesken Yapım Malzemeleri (1980-2010)

Araştırma sahasındaki köy meskenlerinde en çok kullanılan yapı malzemesi taş iken ikinci sırada tuğla kerpiç yer alır. Briket ise yok denecek kadar az kullanılmışlardır. (Foto:7-8)

Foto 7: Ulaş Köyünde Taş Mesken Tipleri. İlçe Geneline En Yaygın Kullanılan Yapı Malzemesi Taştır. Daha çok tek katlı olarak inşa edilen meskenler iki katlı olarak da inşa edilebilmektedir.

Foto 8: Gercüş ilçe merkezindeki yöreye has katori taşından yapılan konaklar

1997 yılında yapılan köy envanterinde, Gercüş ilçesi köylerinde toplam 2361 adet konut amaçlı bina, 499 adet ise konut dışı bina tespit edilmiştir. Bu binaların 2299'unda (% 80) yapı malzemesi olarak taş kullanılırken, 280' inde kerpiç (%9,7), 186' sında tuğla (% 6,5) kullanılmıştır. Binaların 95' inde (% 3,8) ise briket ve diğer malzeme kullanılmıştır.

Arazi çalışmaları neticesinde yalnızca konut amaçlı toplam 2924 hane tespit edilmiştir. Bu konutlardan 2502 tanesinde (% 85) taş, 154 tanesinde (% 5)tuğla, 176 tanesinde (% 6) kerpiç, 92 tanesinde briket (% 4) malzeme kullanmıştır.

Araştırma sahasında killi kalkerli arazi mevcut olduğundan dolayı en çok temin edilebilen taş yapı malzemesi olarak tercih edilmiştir. Yakın çevrede bulunan ve benzer arazi yapısına sahip Mardin, Midyat, Hasankeyf' te olduğu gibi Gercüş ve köylerinde de taş yapılar inşa edilmiştir. Bu çevrenin süslü taş evleri dünyaca meşhurdur. Ancak günümüzde hem ulaşım şartlarının iyileşmesi hem de gelir seviyesinin iyileşmesine bağlı olarak tuğla kullanımı artmaya başlamıştır.

Foto 9: Son Yıllarda Sıkça Karşılaşılan Betonarme Evlerden Bir Görünüm. (Yolağzı Köyünden)

İnşa tarzı açısından ise büyük oranda yığma inşa tekniği kullanılmıştır. Yine 1997 köy envanterine göre binaların 1848' i (% 65) yığma, 887' si (% 31) betonarme, 125 tanesi ise (% 4) ahşap kagir ve diğer teknikle inşa edilmişlerdir.

Çatı örtü malzemesi ve çatı şekli bakımından baktığımızda, araştırma sahasındaki köylerin neredeyse tamamında düz dam şekli görülürken, örtü malzemesi olarak da toprak ve beton kullanılmıştır. Beşik çatı sistemi ve kiremit örtü malzemesi sadece okul vb. resmi binalarda kullanılmıştır. Yaz mevsiminin çok sıcak geçtiği araştırma sahasında, düz dam tercih edilmesinin başlıca nedeni, yaz mevsiminde damda uyuma geleneği ile ilgilidir. Çatı örtü malzemesi olarak toprağın kullanılmasının nedeni doğal malzeme olması yanında yazın serin, kışın sıcak tutma özelliğindendir. 1980 yılına kadar toprak örtülü haneler çoğunlukta iken günümüzde neredeyse evlerin tamamı beton örtü ile kaplanmıştır. Toprak örtünün özellikle kışın fazla bakım gerektirmesi, erken deforme olması yanında ekonomik seviyenin artması bunda etkili olmuştur.

Tablo 26: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Çatı Şekli (1980-2010)

Mesken Çatı Şekli	1980	%	2010	%
Düz	4108	81,5	2534	86,6
Beşik	83	1,7	69	2,5
Kubbe	845	16,8	321	10,9
Diğer	-	-	-	-
Toplam	5036	100	2924	100

Kaynak : Köy Envanter Etütleri, Arazi Anketleri

Şekil 15: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Çatı Şekli (1980-2010)

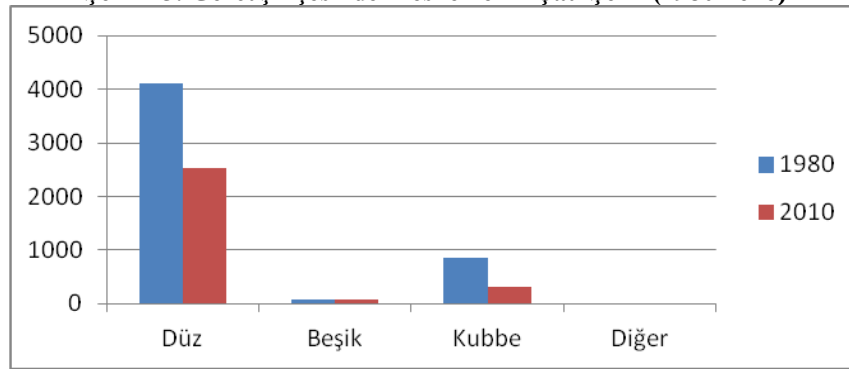
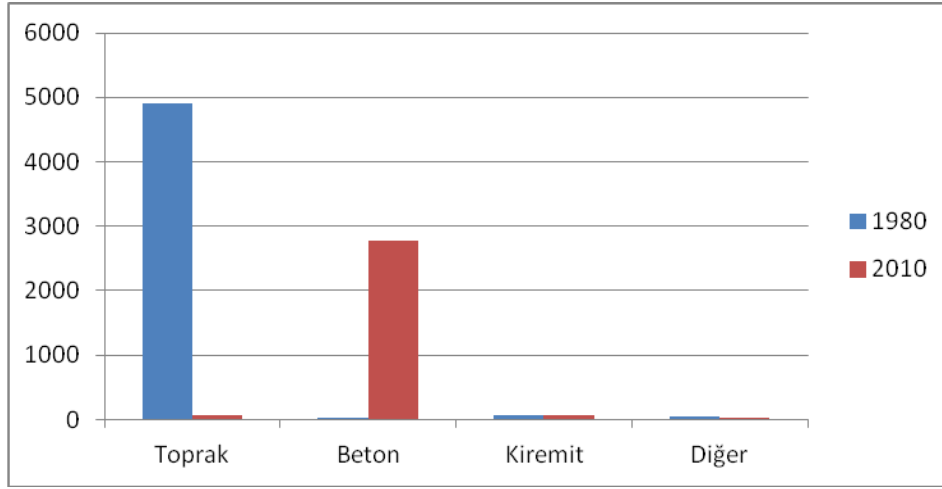

Foto : 10 Araştırma sahasının güneydoğu kesiminde daha çok karşılaşılan kubbe tipi çatı örneği (Kutlu Köyü)

Tablo 27: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Örtü Malzemeleri (1980-2010)

Mesken Örtü Malzemesi	1980	%	2010	%
Toprak	4911	97,5	58	2
Beton	7	0,1	2776	95
Kiremit	73	1,5	69	2,3
Diğer	45	0,9	21	0,7
Toplam	5036	100	2924	100

Kaynak : Köy Envanter Etütleri, Arazi Anketleri

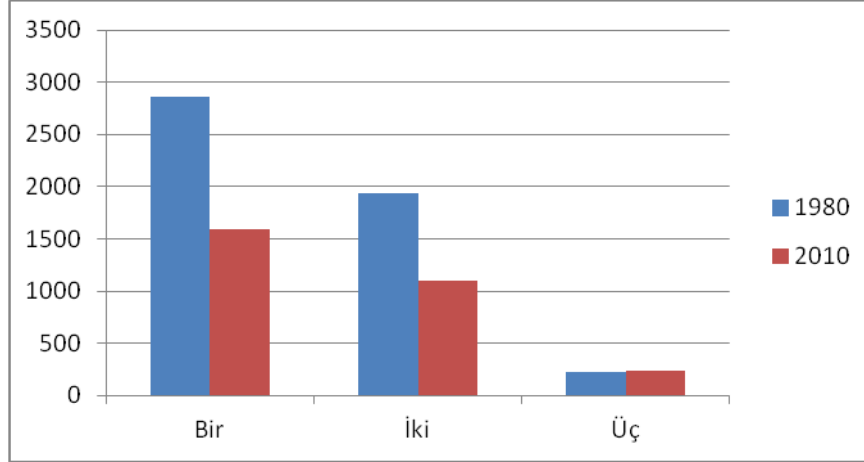
Şekil 16: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Örtü Malzemeleri (1980-2010)

Araştırma sahasındaki köylerde ekonomik faaliyetlerin de etkisi ile geleneksel yapı tarzı halen korunmaktadır. Ancak son dönemlerde yapılan meskenler hem kullanılan yapı malzemesi hem de konut planları açısından geleneksel yapıdan farklı biçimde yapılmaktadırlar. Geleneksel yapı tarzında tek katlı meskenler oldukça sade yapıda olup ahır, samanlık, odunluk, ambar gibi eklentiler eve bitişik veya evin çok yakınında bulunmaktadır. İki katlı evlerde ise alt kat eklenti olarak üst kat ise ikamet etmek amacıyla kullanılmaktadır. Araştırma sahasındaki köylerde hakim ekonomik faaliyet tarım olmasına rağmen hemen her evde ahır ve samanlık gibi hayvancılıkla ilgili eklentilerin bulunması köylülerin ticari amaçla olmasa bile ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde hayvan beslemesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 28: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Oda Sayıları (1980-2010)

Mesken Oda Sayısı	1980	%	2010	%
Bir	2866	57,3	1592	54
İki	1941	38,5	1095	37
Üç	229	4,2	237	9
Toplam	5036	100	2924	100

Kaynak : Köy Envanter Etütleri, Arazi Anketleri

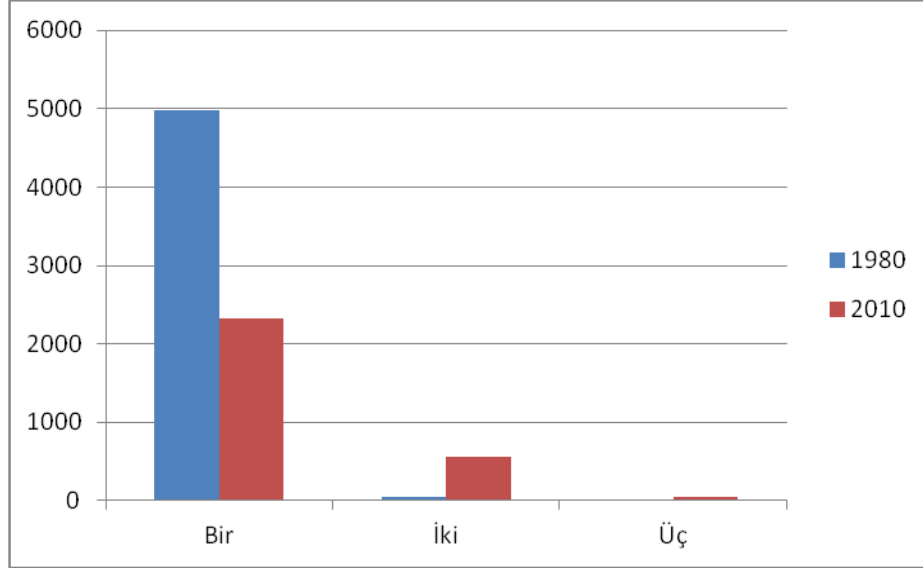
Şekil 17: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Oda Sayıları (1980-2010)

Köylerde ev ve eklentilerin bitişik yapılması hem yapı malzemelerinden tasarruf edilmesi hem de kış aylarında ısı kaybının önlenmesi gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Yani bir çeşit ısı yalıtımı uygulaması yapılmaktadır.

Tablo 29: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Kat Sayıları (1980-2010)

Mesken Kat Sayısı	1980	%	2010	%
Bir	4981	98,9	2318	79,5
İki	50	1	561	19
Üç	5	0,1	45	1,5
Toplam	5036	100	2924	100

Şekil 18: Gercüş İlçesinde Meskenlerin Kat Sayıları (1980-2010)

Çift katlı meskenlerde genellikle alt katın damı üst katın balkon veya terası olarak kullanılmaktadır. Bahçeden merdivenle önce terasa, sonra yine dışarıdan bir merdivenle dama çıkılmaktadır. İçeri girildiğinde biraz geniş bir antre, etrafında ise odalar yer alır. Banyo genellikle evin sofa denilen bölümünde, tuvalet ise neredeyse tamamen avlu içerisinde yer alır. Arazi kıt olduğundan dolayı hem avlu alanı hem de mesken alanı dar ölçekli olmaktadır. Araziden azami yararlanma göz ardı edilmemiştir.

Meskenlerin kat sayısına baktığımızda çoğunlukla tek katlı oldukları görülür. 1997 yılı köy envanterlerinde toplam 2361 adet konut amaçlı meskenin 1570' inin (% 66) tek katlı, 790 (% 34) tanesinin iki katlı ve 1 tanesinin 3 katlı olduğu belirtilmiştir. Bu duruma göre araştırma alanımızda evlerin kat sayısı bakımından ana karakterinin tek katlı olduğu anlaşılmaktadır. İki katlı evler ise azımsanmayacak bir değerdedir. Bunların çoğunun alt kısımları ahır ve eklenti amaçlı kullanılmaktadır. Arazinin kısıtlı olması, ısınmada yardımcı olması gibi nedenlerle bu yapılar iki katlı yapılmışlardır.

2.2. Kasaba Yerleşmeleri

Araştırma sahasında iki adet kasaba yerleşmesi bulunmaktadır. Bunlar, Kayapınar ve Hisar kasabalarıdır.

Gerçekten de belediye teşkilatlarının kurulması ile ulaşım, kanalizasyon, yol, su, eğitim ile ilgili problemler çözen yerleşmeler cazibe merkezi olma özelliklerini nispeten sürdürmektedirler (Özçağlar, 1997, 15). Bu durum göç üzerinde etkili olmakta ve göçü durdurmaktadır.

Belediye teşkilatı bulunan köylerden biri Kayapınar'dır. Kayapınar'da 14 personelli bir sağlık ocağı, Jandarma Karakolu, 2 ekmek fırını, 2 sıhhi tesisatçı, 4 sobacı, 3 semerci, 1 halıcılık kooperatifi, 3 değirmen, 2 saat tamircisi, 1 zahire ve uncu, 3 nalbant, 5 kasap, 2 berber, 1 manav, 1 oto tamircisi, 4 demir doğrama atölyesi, 5 elektrik malzemeleri satıcısı ve tamircisi, 5 tüpçü, 2 lokanta, 12 marangoz, 2 kahvehane, 5 bakkal; ayrıca 2 ilköğretim okulu ve 1 lise yer alır. Haftada bir gün (Cumartesi) pazar kurulur. Kayapınar' ın nüfusu 2010 sayımına göre 2229'dur. Kasabada tarım dışı faaliyet kolları ile geçimini sağlayan aileler, tarımdan tamamiyle kopmamışlardır ve tarımsal faaliyetler ikincil geçim kaynağı olarak sürdürülmektedir.

Foto11: Kayapınar Kasabası ve doğusunda Gercüş Ovası

Yukarda bazı özelliklerine değindiğimiz Kayapınar yerleşmesi çevresindeki bazı köylere merkezlik hizmeti verebilecek potansiyele sahiptir. Gercüş-Savur-Mardin

karayolu üzerinde yer alır. Hizmet sektöründe görülen gelişme, sanayi sektöründe kendini gösterememiştir. Bu yüzden nüfusun yaklaşık % 75'i geçimini yalnızca tarımsal faaliyetlerden temin etmektedir. Ayrıca 24 km güneydoğusunda Midyat gibi köklü bir şehir yerleşmesi yer almakta ve ulaşım kolay sağlanmaktadır.

Bütün bunlar dikkate alındığında ve coğrafi anlamda yorumlandığında Kayapınar'ı bir kasaba yerleşmesi olarak ifade etmek mümkündür.

Hisar Kasabası ise 1999 yılından itibaren belediye teşkilatına sahiptir. İlçeye bağlı Kömürcü ve Sapanlı köyleri ile Hisar köyünün birleşmesi ile oluşmuştur. Sağlık evi (1 personelli), fırın, sıhhi tesisatçı, 1 marangoz, 1 demir doğrama atölyesi, 1 manav, 1 kasap, 2 zahireci ve uncu, , 2 kahvehane, 3 bakkal vardır. Ayrıca 1 okul (ilköğretim okulu) mevcuttur. Bütün bunlara baktığımızda Hisar'da sanayi sektörünün hiç olmadığı, hizmet sektörünün ise oldukça zayıf olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak Hisar Kasabasında coğrafi açıdan tarım faaliyetleri oldukça etkili görünmektedir. Yerleşme idari, eğitim, sağlık, ticaret fonksiyonları bakımından yakın çevresindeki sadece 3 köye merkezi yer olarak hizmet sunmaktadır. Merkezilik özelliğini etkileyebilecek çekim kuvvetine sahip en yakın merkez (Kayapınar) 10 km, Midyat 25 km, Gercüş 15 km güneydoğusundadır. Yöredeki yüzey şekillerinin arızalı yapısı ulaşım açısından çevre köylerin Hisar'ı tercih etmesini zorunlu kılmaktadır. Gercüş-Kayapınar- Savur karayolu Hisar kasabasının hemen yakınından geçmektedir.

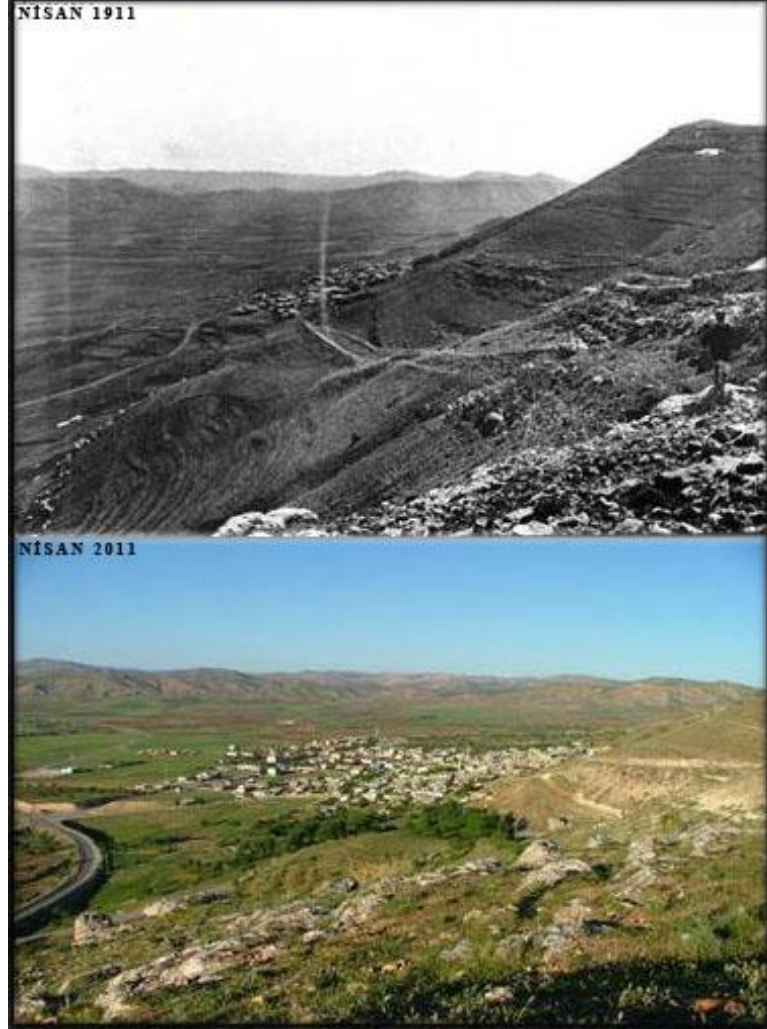
Buna bağlı olarak daha önce kasaba olduğuna değindiğimiz Kayapınar ile karşılaştırıldığında Hisar; idari, eğitim ve sağlık fonksiyonu dışındaki özellikleri ile Kayapınar'ın gerisinde olmasının nedeni, özellikle beşeri şartların etkisiyle çevresindeki kırsal kesime daha fazla hizmet sunamamaktadır. Kayapınar ise halen Midyat ve Gercüş şehirlerinin etkisi altında olmasına rağmen birçok fonksiyonu barındırmaktadır. İşte bu nedenlerle coğrafi kriterleri dikkate aldığımızda Hisar bir köydür. Coğrafi görünümüyle ve halkın deyişiyle Hisar günümüzde bir suni kasabadır.

2.3. Gercüş İlçe Merkezi

2.3.1. Gercüş'ün Kuruluş ve Gelişmesi

1926 yılına kadar Mardin Vilayeti'nin Midyat Kazasına bağlı bir köy statüsünde olan Gercüş ilçesinin tarihsel nüfus gelişimini, 1927 genel nüfus sayımından itibaren takip edebilmekteyiz. 1926 yılı öncesine ait nüfus sayımlarında sadece Gercüş merkez nüfusuna ulaşabilmekteyiz. XVI. yy Osmanlı kaynaklarında “Keferceviz” ismiyle adı geçen Gercüş merkez nüfusu yer almaktadır.

Foto 12: İngiliz gezgin Gertrude Bell tarafından 1911 yılında çekilmiş Gercüş fotoğrafının 2011 yılında çekilmiş haliyle karşılaştırılması. 1911’de şehrin ovaya fazla yayılmadığı güneybatıdaki bahçelerin olmadığı görülmektedir.

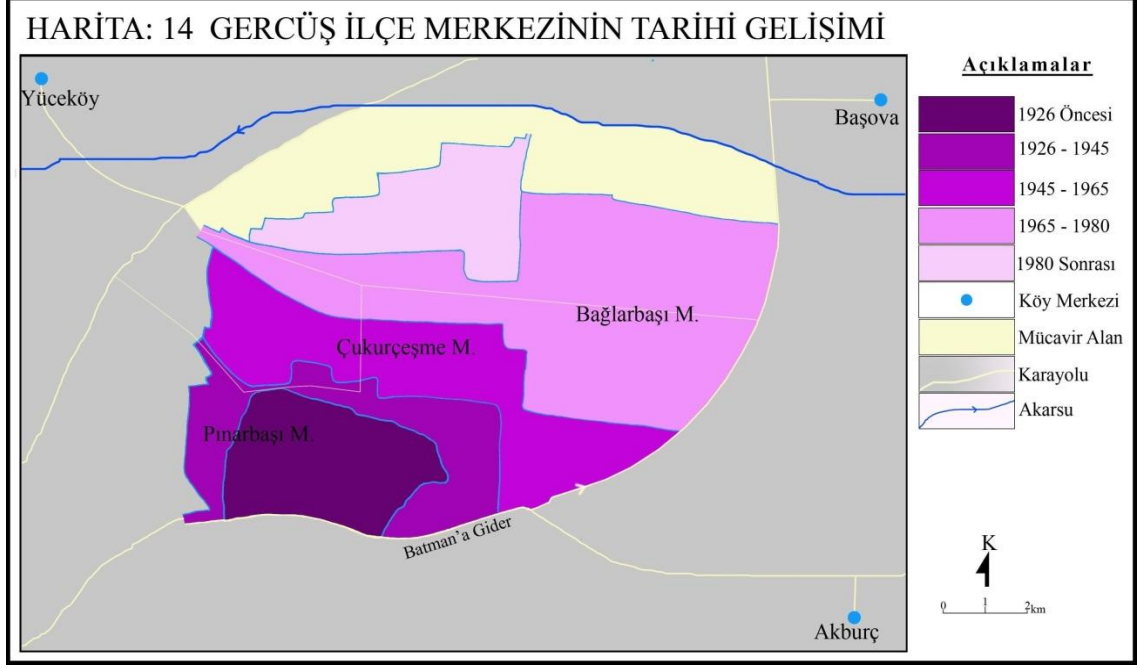
16. asrın ilk çeyreğinde Gercüş'ün içinde bulunduğu bölgeye sahip olan Osmanlılar, buradaki meskun yerleri muhasebe defterlerine kaydetmişlerdir. 1530 tarihini taşıyan defterde 40 vergi mükellefi “Kefercevez Kabile-i Mahalmi” ismine rastlamaktayız. Bu isim Gercüş ilçesine ait olduğu açıktır. 1881 yılında bölgeyi gezen Dr. Eduard Sachau, o yıllarda buranın hala Kefercevez ismiyle anıldığını ifade eder. 19. asrın son çeyreğindeki Osmanlı kayıtlarında da Kercevez olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçenin bu günkü ismi Süryanice asıllı Kefercevs'ten geldiği söylenebilir. Süryanice’de “kefer” köy manasına gelmektedir. Süryanilerin geçmişte yoğun olarak yaşadığı Midyat ve civarında “kefer”le başlayan bir çok köy ismine rastlanmaktadır. Kefercevs’in zamanla telaffuzu değişerek Kercevs; daha sonra da Gercüş’e dönüştüğü söylenebilir. (Zengin, 2005,58)

Bununla beraber ilçe merkezi, bir yerleşim yeri olarak çok geç diyebileceğimiz 15. asır ve sonrasında kurulmuş olmalıdır. 1333 yılında Hasankeyf Eyyubileri ile Mardin Artukluları arasında çıkan bir anlaşmazlığın anlatıldığı kaynakta Gercüş’e yakın Mervani (Akyar), Derdil (Gönüllü) ve bu gün Hasankeyf’e bağlı Difne (Üçyol) köylerinden bahsedilmesine karşılık Gercüş’ten hiç bahsedilmemesi yukarıdaki tahminimizi kuvvetlendirmektedir. Osmanlı’nın ilk yıllarında (1540) karşımıza küçük bir köy olarak karşımıza çıkması, akla bu fikri getiriyor.

İlçenin Kefercevez Kabile-i Mahalmi olarak ilk kayıtlara geçmesi bir ihtimali daha akla getiriyor. Abbasiler döneminde bölgeye yerleştirildiği söylenen ve “Mahalmi” olarak adlandırılan Araplar buraya yerleştikleri için bu ismi aldıysa kuruluşunu M.S. 9. asra götürmek gerekir. Henüz bunu doğrulayacak veya geçersiz kılacak başka bilgilere veya bulgulara sahip değiliz. Gercüş’ün sınırları içinde yer alan arkeolojik alanlarda yapılacak çalışmalar ilçenin ne zaman kurulduğu konusuna büyük oranda açıklık getirecektir (Zengin, 2005,59).

1530 yılına ait Osmanlının bu ulaşabildiğimiz ilk kayıtlarında halen birer köy olan birçok yerleşim yerine rastlanmaktadır. Burada “Gebran” ve “Eramine” tabir edilen köylerde Süryani nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır. Bugün Gercüş ilçesine bağlı, iki belde ve 56 köy yerleşmesi bulunurken, ilçe merkezinde toplam üç mahalle yer almaktadır. Gercüş İlçe merkezi yerleşim ünitesi olarak “Tal’a” mevkiinde kurulmuştur. Burada “Tal’a Pınarı”nın yer alması ve yamaçta kurulması araştırma sahası yerleşim birimlerinin genel karakteristirk özelliğidir. Genellikle su kaynaklarına yakın, tepe, sırt ve yamaçlarda kurulan yerleşmelerin tarım alanlarına kurulmadıkları açıkça göze çarpmaktadır. Gercüş yerleşmesinin çekirdek yerleşmesi olarak adlandıracağımız bu

devre Gercüş'ün Midyat İlçesi'ne bağlı bir köy olduğu devredir. 1926 yılında ilçe merkezi olması ile birlikte idari yönden gelişen Gercüş, güneyinde dik yamaçların bulunmasından dolayı kuzeye, yani Gercüş Ovası'na doğru gelişmeye ve yayılmaya başlamıştır. Pınarbaşı ve Çukurçeşme Mahallelerinin yukarı kesimlerinden aşağı kesimlerine oradan doğu yönünde Bağlarbaşı Mahallesi yönünde gelişme göstermiştir.

1945-1965 yılları arasında idari gelişmeye paralel olarak kırsal alanlardan gelen nüfusla birlikte gelişmesini sürdüren Gercüş, 1980 yılında bugünkü yerleşim alanına ulaşmıştır. 1980 sonrasında neredeyse yerinde sayan Gercüş İlçe Merkezinde son 5 yılda kısmen kırırdanma gözlemlenmektedir. İlçe merkezinden geçen karayolunun şehrin yukarısında yer alan yamaçtan geçmesi gelişmeyi kısıtlarken, yolun şehrin aşağısına, gelişmeye ve yayılmaya uygun alana kaydırılmasıyla gelişimin önü açılmış, ilçe o yönde yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. İlçede ilk defa çok katlı (5-10 kat) binaların yapılması, ilçe sakinlerinin yanında görevli memurların Batman ve Midyat yerine Gercüş'te ikamet etmelerine yol açmıştır. Bunun dışında ilçede yeni açılan resmi kurumlar şehir gelişmesini olumlu yönde etkilemekte, az da olsa büyümesine katkıda bulunmaktadır.

Gercüş ilçe merkezinin 2010 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 4869 tür. 18461 olan köy nüfusunu da ekleyecek olursak ilçenin toplam nüfusu 23330 kişidir. İlçe merkezinin nüfusunu geriye doğru inceleyecek olursak, 1935 yılından 2000 yılına kadar sürekli bir artış olduğunu görmekteyiz.

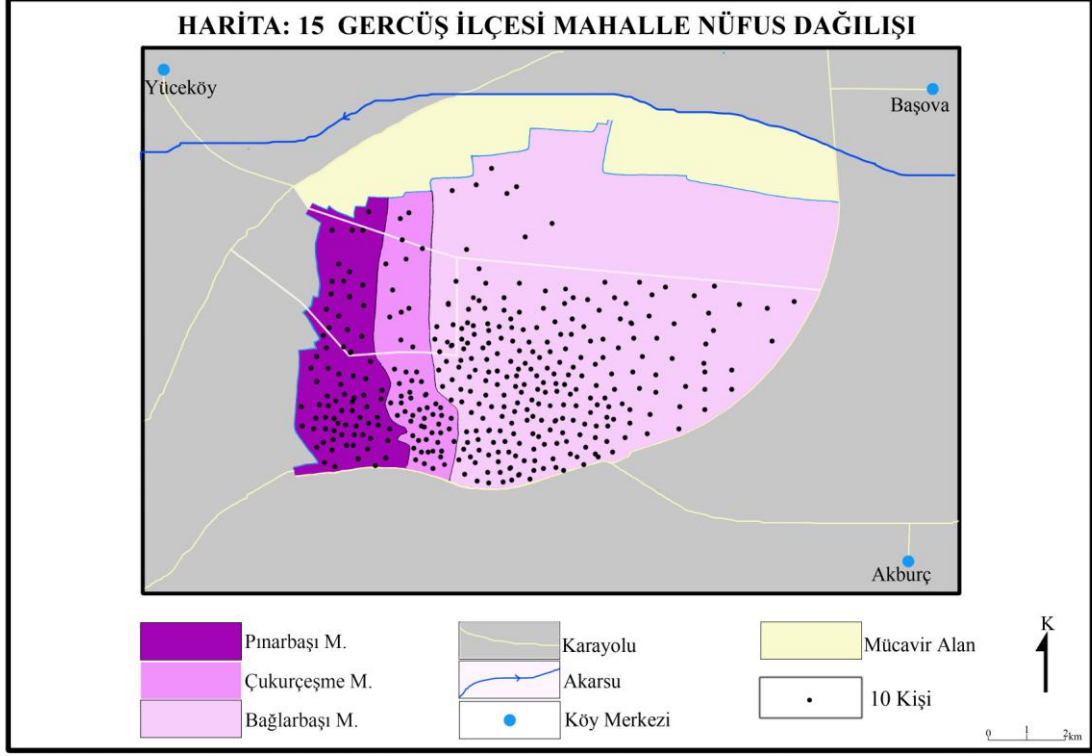
1935 yılında 2798 olan nüfus 1980 yılında 4649 kişi olmuştur. 1985-1990 yılları arasındaki dönem ise ilçe merkezindeki nüfusun en hızlı arttığı dönemdir. Bu dönemde nüfus neredeyse % 50 (% 48) oranında artarak 5491' den 8116' ya yükselmiştir. 2000 yılında ilçe merkezi nüfusu tarihindeki en yüksek noktaya ulaşmıştır. Bu dönemde nüfus 8451 kişi olarak tespit edilmiştir. Bugün Gercüş ilçe merkezi verdiği yüksek orandaki göç nedeniyle Batman' ın beş ilçesi içerisinde nüfus miktarı bakımından dördüncü sırada yer almaktadır.

Nüfusun yaş ve cins yapısı ilçe geneliyle benzerlik gösterir. Doğurganlık açısından kır nüfusundan çok farklı sayılmamaktadır. Nüfusun cins yapısının seyrinde 1935 yılı dikkat çekmektedir. Bu yıldaki nüfus sayımına göre nüfusun % 61' i erkek iken % 39 u kadın nüfustan oluşmuştur. Bu durumun en önemli nedeni doğumdaki cinsiyet oranıdır. Bilindiği gibi dışarıya göç veren bölgelerde kadın nüfusu erkek nüfustan daha fazla çıkmaktadır. Çünkü çalışıp para kazanmak için gurbete erkek nüfus gitmektedir. Göç alan bölgelerde ise erkek nüfus oranı daha fazla olmaktadır. Gercüş ilçesinde 1935, 1970, 1975, 1985 ve 1990 yılları nüfus sayım sonuçlarına göre erkek nüfus oranı kadın nüfus oranından belirgin bir şekilde yüksek çıkmıştır. Göç almayan aksine göç veren bir bölgede bu durum izah edilememiştir. 2009 yılı sağlık ocağı verilerine göre ilçe merkezindeki cins oranı 96 çıkmaktadır.

Nüfusun yaş gruplarına bölünüşünde 2010 yılı itibariyle 0-14 yaş grubunda bulunan 8541 kişi toplam nüfusun % 36,6 sını oluştururken, 15-64 yaş grubunda bulunan 12814 kişi nüfusun % 55 sini, 65 yaş ve üstü yaş grubunda yer alan 1975 kişi ise toplam nüfusun % 8,4 ünü oluşturmaktadır. Bu oranlar hemen hemen ilçe geneli ile aynı durumdadır. Yaş gruplarına göre cinsiyet dağılımına baktığımızda benzer bir tablo ile karşı karşıya kalmaktayız. 0-14 yaş grubunda yer alan 8541 kişilik nüfusun % 51 (4364 kişi) erkek, % 49 u (4177 kişi) kadın nüfustan oluşmaktadır. Bu oran 15-64 yaş grubunda yer alan 12814 kişinin % 48,3 ü erkek, % 51,7 si kadındır. 65 yaş ve üstü yaş grubunda ise toplam 1975 kişinin 931 i (% 47) erkek, % 53 ü kadın nüfustan oluşmaktadır. Ayrıca Gercüş ilçe merkezindeki bağımlı nüfus oranı % 64 tür. Bu oran ilçe genelinde % 94 tür.

Gercüş ilçe merkezi toplam 9 km² lik bir alana sahiptir. 2010 yılı nüfus sayımına göre ilçe merkezinin nüfusunun 4869 olduğu düşünülecek olursa, ilçe merkezindeki aritmetik nüfus yoğunluğu km²' ye yaklaşık 541 kişi düşmektedir. Bu oran km² ye 26 olan ilçe genelinin oldukça üzerindedir. Ancak elverişli tarım, ulaşım ve yerleşme imkanlarının yanı sıra idari merkez olma özelliğinden dolayı sosyo-ekonomik koşulların

daha iyi olması nedeni ile nüfus yoğunluğunun daha yüksek çıkması normal görülebilir. Yine de mevcut potansiyele göre nüfus yoğunluğunun daha fazla olması gerektiği kanaatindeyiz. İlçe merkezindeki tarım alanlarının toplamı ise 7,5 da'dır. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçe merkezinde tarımla uğraşan nüfus 58 kişidir. Buna göre tarımsal nüfus yoğunluğu ise yaklaşık 7,73 kişidir.

Gercüş ilçe merkezinde nüfusun, idari binalar ve ticarethanelerin yer aldığı merkezi iş ve ticaret sahasına karşılık gelen alanda yoğunlaştığı görülür. Gercüş ilçe merkezi Bağlarbaşı, Pınarbaşı ve Çukurçeşme mahallelerinden oluşmaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğu Bağlarbaşı mahallesinde toplanmıştır. Nüfusun % 65 i bu mahallede yaşamaktadır. Nüfusun % 20 si Pınarbaşı mahallesinde, % 15 i de Çukurçeşme mahallesinde yer alır.

Foto 13: Pınarbaşı ve Çukurçeşme mahallelerini doğu-batı yönlü kesen ve ilçe merkezinde ticari faaliyetlerin en fazla görüldüğü M.Nuri KAYA Caddesi

Tablo 30: Gercüş İlçe Merkezinde Nüfusun (12 ve üzeri yaş) Cinsiyete Göre İşgücü Durumu (2000)

	T	%	E	%	K	%
12 Yaş Üstü	6087	72	3350	55	2736	45
İşgücü/İstihdam	915	11	846	92	69	8
İstihdam Dışı	4431	52	2525	57	1906	43
İşsiz	740	8	598	81	142	19

Kaynak :TÜİK, Ekonomik Nitelikler İstatistiği, 2000

Tablo 31: Gercüş İlçe Merkezinde Faal Olmayan Nüfusun Faal Olmama Nedenleri (2000)

Faal Olmayan Nüfus	E	%	K	%	T	%
İş Arayanlar	351	84	67	16	418	9,5
Öğrenci	1039	72,4	395	27,6	1434	32,4
Ev Kadını	-	-	2024	100	2024	45,6
Emekli	303	93,8	20	6,8	323	7,3
İrad Sahibi	148	89,7	17	10,3	165	3,7
Diğerleri	65	97	2	3	67	1,5
Toplam	1906	43	2525	57	4431	100

Kaynak :TÜİK, Ekonomik Nitelikler İstatistiği, 2000

2000 yılı nüfus sayımına göre ilçe merkezinde 12 ve daha yukarı yaşta olan 6087 (3350 erkek, 2736 kadın) kişinin 915 i iktisaden faal olan nüfusu, 740 iş gücünde olup işsiz olan nüfusu, 4431 ise istihdam dışı olan nüfusu meydana getirmektedir. Buna göre 12 ve daha yukarı yaştaki nüfusun ancak % 8 i iktisaden faal durumdadır ve bu nüfusun da yaklaşık % 92 ini (846 kişi)

erkek, % 8 ini kadın nüfus oluşturmaktadır. İktisaden faal olmayan nüfusun ise % 57 sını (2525 kişi) erkek, % 43 ünü (1906 kişi) kadın nüfus oluşturmaktadır. (TÜİK, 2002).

Foto 14: Resmi Kurum Binalarının Üzerinde Yer Aldığı Hükümet Caddesi

Tablo 32: Gercüş İlçesinde Çalışan Nüfusun Sektörel Bölünüşü (2000)

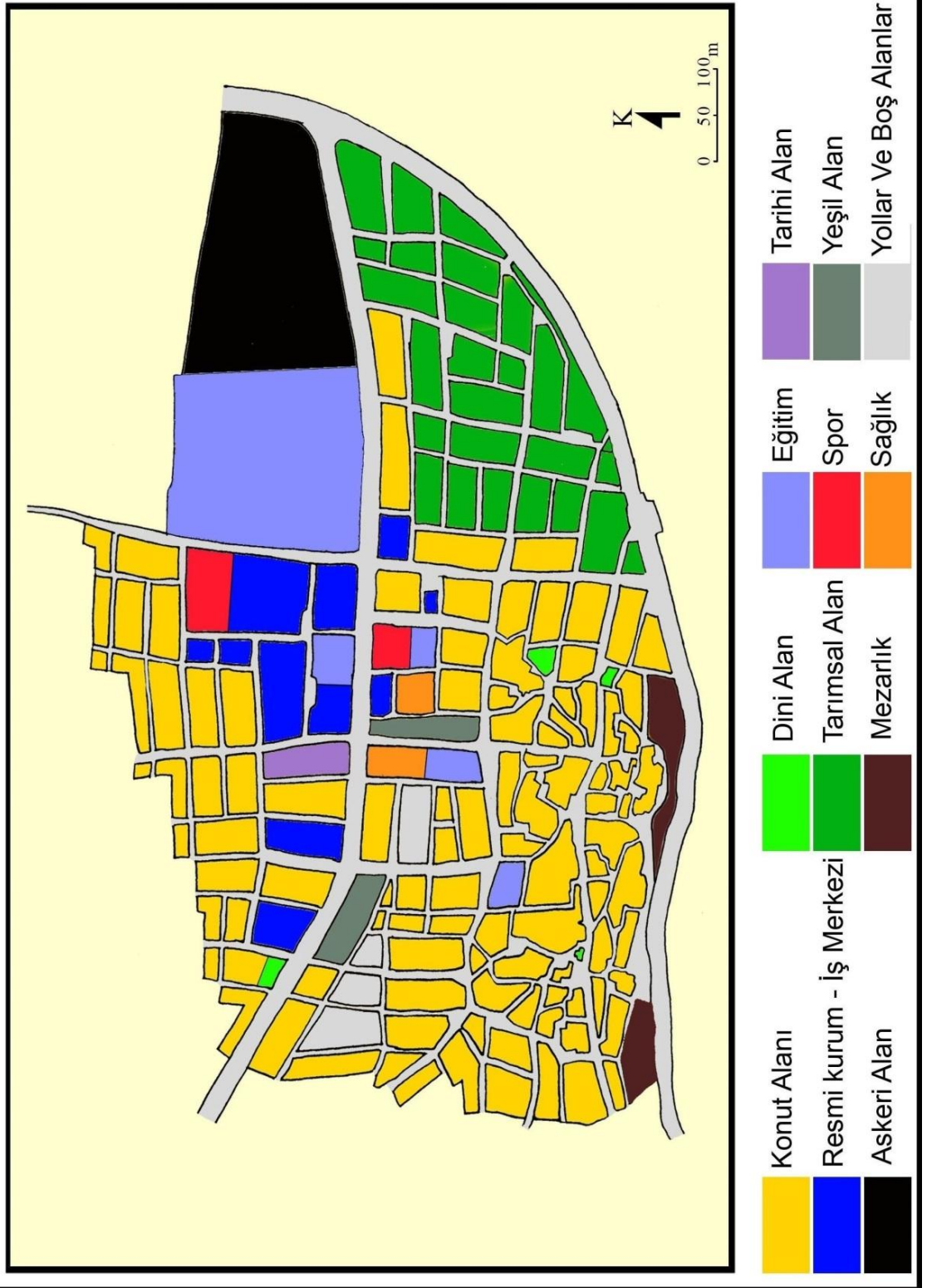
Sektör	Faaliyet Kolu	Cinsiyet	Nüfus Miktarı	Toplam	Genel Toplam	İkt.Faal. Kolu %	Sektörel %
TARIM	Ziraat, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	E	57	58	58	6,3	6,3
		%	98				
		K	1				
		%	2				
SANAYİ	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	E	5	5	44	0,54	4,8
		%	100				
		K	-				
		%	-				
	İmalat Sanayi	E	34	39		4,26	
		%	87				
		K	5				
		%	13				
HİZMET	Elektrik, Gaz ve Su	E	9	9	807	1	88,2
		%	100				
		K	-				
		%	-				
	İnşaat	E	43	43		4,7	
		%	100				
		K	-				
		%	-				
	Toptan ve Perakende Ticaret	E	74	76		8,3	
		%	97				
		K	2				
		%	3				
	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	E	46	47		5,1	
		%	97				
		K	1				
		%	2				
	Mali Kurumlar, Sigorta	E	26	30		3,3	
		%	86				
		K	4				
		%	14				
	Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	E	547	602		65,8	
		%	91				
		K	55				
		%	9				
	İyi Tanımlanmamış	E	5	6	6	-	0,7
		%	83				
		K	1				
		%	17				
	Genel Toplam	E	846	915	915	100	100
		K	69				

Gercüş ilçesindeki iktisaden faal olan nüfusun % 6,3 ü tarım, % 4,8 i sanayi, %88,2 si de hizmet sektöründe çalışmaktadır. Buna göre ilçenin ekonomisinde hizmet sektörü ağırlıklı olarak öne çıkmaktadır. Hizmet sektöründe çalışan 807 kişinin 9 kişisi Elektrik, Gaz ve Su işlerinde, 43 kişisi inşaat işlerinde, 76 kişisi toptan perakende ticaret, lokanta ve otel işletmelerinde, 47 kişisi ulaştırma, haberleşme ve depolama işlerinde, 30 kişisi mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları ile yardımcı iş hizmetlerinde, 602 kişisi toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetlerde çalışmaktadır. Bunlar içerisinde özellikle toplum hizmetleri % 65,8 lık bir payla dikkat çekmektedir. Nüfusuna oranla resmi kurum sayısının iyi seviyede bulunması ve bu kurumlarda görev yapan resmi memur sayısının o oranda artması etkili olurken, ilçede bulunan askeri birlik, ilçe jandarma karakolu, Devlet Hastanesi ve Emniyet Müdürlüğünün varlığı önemli rol oynamaktadır. Hizmet sektöründeki ticari müesseselerde çalışan nüfus buna paralel artış göstermekte, Anadolu Öğretmen Lisesi ve Yatılı İlköğretim Bölge Okulu gibi okullara ilçe dışından gelip okumakta olan öğrencilerin sayısının artması da hizmet sektörünün bu kadar fazla ön plana çıkma sebebini ortaya koymaktadır. Mevcut durum hizmet sektörünün gelecekte daha fazla ön plana çıkacağını göstermektedir. Zira nüfusun azalmasına karşın yeni sağlık kurumları, eğitim kurumları ve özellikle öğrenci yurtlarının yapımının devam ediyor olması bu iddiamızı güçlendirmektedir.

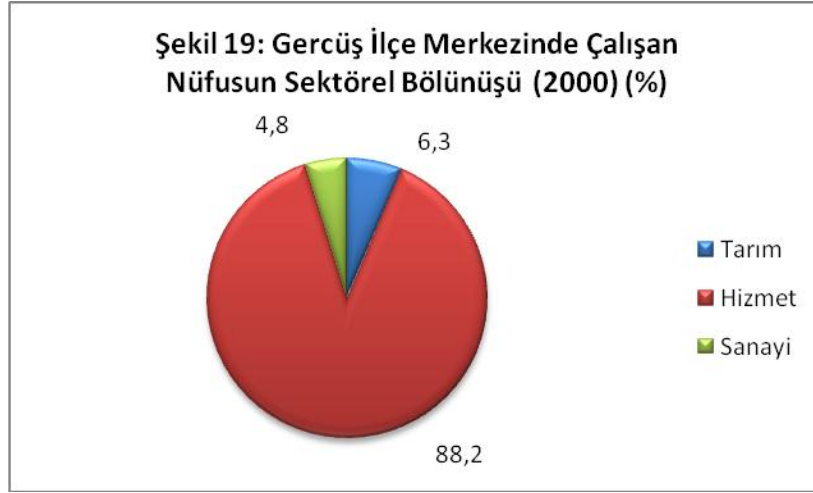
İlçede tarım sektöründe çalışan nüfus toplam 58 kişi olarak görülmektedir. Bu iktisaden faal nüfusun % 6,3 ünü oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi bu oran oldukça düşük bir rakamdır. Bu nedenle Gercüş ilçe merkezinin ekonomisinde tarımın son derece ağırlıklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Yine de Gercüş ilçe merkezinde iktisaden faal nüfus içerisinde tarımın gerçek payının daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, herhangi bir işle uğraşıp tarlasını, bağını işlettiiren nüfusun varlığını bilmekteyiz.

HARİTA 16. GERCÜŞ'ÜN ŞEHİR İÇİ ARAZİ KULLANIMI

Sanayi sektöründe çalışan toplam 44 kişi iktisaden faal nüfusun % 4,8 teşkil etmektedir. İlçe merkezinde bulunan bir adet pekmez fabrikası, 1 adet orman ürünleri imalathanesi sanayi sektöründe çalışan nüfusun geçimini sağladığı tesislerdir.

Gercüş’ te yapılan iş ve cinsiyete göre istihdam edilen nüfusa bakacak olursak; 2000 yılı verilerine göre iktisaden faal nüfusun % 172 kişi ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri ve ilgili mesleklerde çalışanlardır. Bu grupta yer alan toplam 172 kişinin 140 ı (% 81) erkek, 32 si (% 19) kadındır. Müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticiler iktisaden faal nüfusun % 1,5 ini oluşturmaktadırlar. Bu gruptaki 14 kişinin 13 ü erkek 1 i kadındır. İktisaden faal nüfusun % 15 sını oluşturan idari personel ve benzeri işlerde çalışanların toplam 137 kişidir.

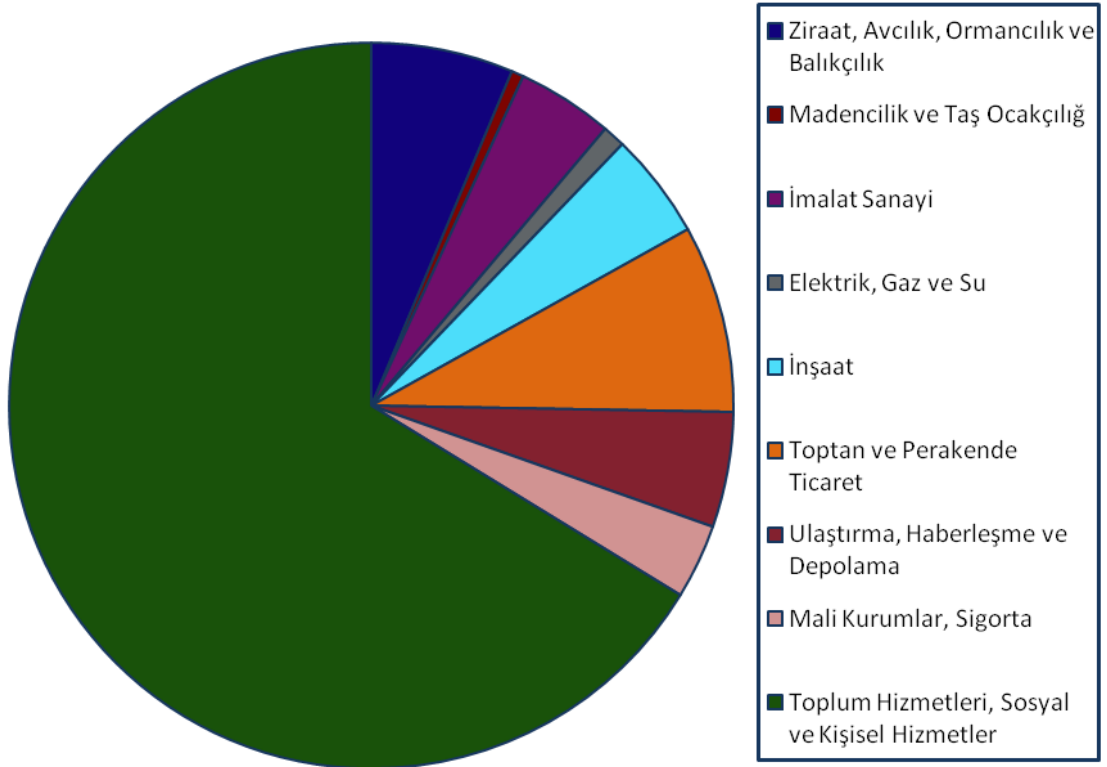

Kaynak: TÜİK, Ekonomik Nitelikler İstatistikleri, 2000

Foto 15: Hükümet Caddesinden Gercüş'ün Eski Yerleşim Alanı Olan Pınarbaşı Mahallesi'ne Bakış

Şekil 20: Gercüş İlçe Merkezinde Çalışan Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü (2000)

Kaynak: TÜİK, Ekonomik Nitelikler İstatistikleri, 2000

Bunların 118 kişisi (% 86) erkek, 19 kişisi (% 14) kadındır. Ticaret ve satış personelinin toplamı 51 kişidir ve bu % 6 lık bir orana karşılık gelir. Bunların tümü erkektir. Hizmet işlerinde çalışanların oranı % 36 dır ve 316 sı (% 97) erkek, 11 i (% 3) kadın olmak üzere toplam 327 kişi çalışmaktadır. Ziraat, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık, avcılık la uğraşan 61 kişinin 60 ı (% 98) erkek, 1 i (% 2) kadındır ve bu grubun toplam içerisindeki payı % 6 dır. En büyük grubu oluşturan, tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makineleri kullananların sayısı 149 kişidir ve toplam içerisindeki payları ise % 16 dır. Bunlardan 145 i (% 97) erkek, 4 ü (% 3) kadındır. (Tablo: 33)

Tablo 33: Gercüş' te Yapılan İş ve Cinsiyete Göre İstihdam Edilen Nüfus (2000)

Ekonomik Faaliyet Kolu	E	%	K	%	T	%
İlmi ve Teknik Elemanlar, Serbest Meslek Sahipleri ve Bunlarla İlgili Diğer Meslekler	140	81	32	19	172	19
Müteşebbisler, Direktörler ve Üst Kademe Yöneticileri	13	93	1	7	14	1,5
İdari personel ve benzeri çalışanlar	118	86	19	14	137	15
Ticari ve satış personeli	51	100	-	-	51	6
Hizmet İşlerinde Çalışanlar	316	97	11	3	327	36
Tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve avcılık işlerinde çalışanlar	60	98	1	2	61	6
Tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makinaları kullananlar	145	97	4	3	149	16
Bilinmeyen	3	75	1	25	4	0,5
TOPLAM	846	92	69	8	915	100

Gercüş ilçe merkezinde 6 yaş ve üzerindeki nüfus 2010 yılı TÜİK verilerine göre toplam 4249 kişidir. Bu nüfusun % 9,7 (413 kişi) okuma-yazma bilmemektedir. Okuma-yazma bilmeyenlerin % 16 (66 kişi) erkek, % 84 (347 kişi) kadındır. Buna

karşılık okuma-yazma bilenlerin oranı % 90' dir. (3744 kişi) ve bunun % 53 ünü (1978 kişi) erkek nüfus, % 47 (1766 kişi) kadın nüfus oluşturmaktadır.

En son mezun olunan eğitim kurumlarının dağılışına baktığımızda 2010 yılı itibari ile en büyük grubu % 27,5 lik (1032 kişi) bir payla lise ve dengi okul mezunları oluşturmaktadır. Lise ve dengi okul mezunu olanların % 70 i (719 kişi) erkek iken %30 u (313 kişi) kadındır. Herhangi bir öğretim kurumlarından mezun olmayanların oranı ise % 24,8 dir. (931 kişi) ve bunların da % 45 i (421 kişi) erkek, % 55 i (510 kişi) kadındır. Bu iki grupta kadın ve erkek nüfus oranları birbirine çok yakındır. Ancak eğitim kademelerinin seviyesi yükseldikçe bu durum erkek nüfus lehine değişmektedir.

Ortaokul ve dengi okul mezunu olan 963 kişinin (% 49,4.) , % 50,6 sı kadın, ilköğretim ve ortaokul mezunu olan 501 kişinin (% 26,5) 133 kişi erkek, (% 73,5), 368 i kadın, yüksekokul mezunu olan 317 kişinin (229 kişi) 72 sı erkek, 88 sı (% 28) kadındır. Görüldüğü gibi eğitim kademelerinin seviyesi arttıkça hem bu eğitim kademelerinden mezun olanların sayısında hem de mezunlar arasındaki kadın nüfus oranında ciddi bir düşüş yaşanmaktadır. Bu da eğitim kademeleri arasındaki öğrenci akışı ve kız çocuklarının eğitimi konusunda hala sorunlarımızın olduğunu göstermektedir.

İlkokul eğitiminden sonra öğrenci akışında büyük bir azalma olduğu dikkat çekmektedir. Bu da zorunlu eğitimin uzun yıllar boyunca 5 yıl, 1998 yılından sonra ise 8 yıl olmasına bağlıdır. Zira zorunlu eğitimden sonra eğitime devam etme oranı azalmaktadır. Zorunlu eğitim seviyesi ilerledikçe eğitim kademeleri arasındaki öğrenci akışı büyük ölçüde artacaktır. Son yıllarda kız çocuklarının eğitim kademelerine devam etmesi konusunda ciddi artışlar meydana gelmiştir. Zorunlu eğitimin 8 yıla çıkması yanında ailelerin daha bilinçli hale gelmesi bunda etkili olmuştur. Yine de alınması gereken önemli mesafeler bulunmaktadır.

Gercüş ilçe merkezinde 1' i YİBO olmak üzere 4 ilköğretim, 1 lise ve 1 Anadolu Öğretmen Lisesi bulunmaktadır.

Gercüş ilçe merkezinde bulunan 4 ilköğretim okulunda öğrenim gören toplam 1261 öğrencinin 640 ı (% 50,7) erkek, 621 i (% 49,3) kız öğrencidir. Bu ilköğretim okullarında toplam 92 öğretmen görev yapmakta iken, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 14 dir. Bu rakam ilçe geneli ortalamasının (17) altındadır. Ancak ilçe merkezinde nüfusa göre öğretmen sayısının fazla olması öğretmen başına düşen öğrenci sayısının daha düşük olmasına neden olmaktadır.

Foto 16: Gercüş Anadolu Öğretmen Lisesi

İlçe merkezindeki 2 lisede toplam 487 öğrenci öğrenim görmektedir. Öğrencilerin 292 si (% 60) erkek, 195 i (% 40) kızdır. Bu iki lisede görev yapan öğretmen sayısı 51 dir. Buna göre ilçe merkezindeki liselerde görev yapan öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 10 dur. Ayrıca bu liselerde ders görülen toplam derslik sayısı 40 olduğu düşünüldüğünde derslik başına öğrenci sayısının ortalama 13 kişi olduğu görülür. Bu değer Batman ili ortalamasının oldukça altındadır. Nüfus yoğunluğunun az olması, derslik ve öğretmen ihtiyacının yeni binalarla ve öğretmen atamalarıyla giderilmesi bu sonucu doğurmuştur.

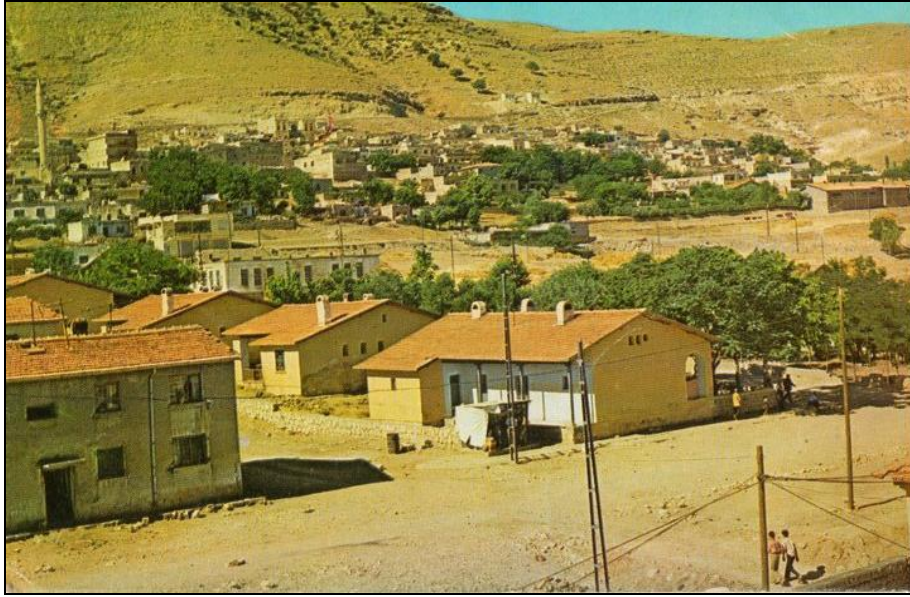
Gercüş ilçesinin sahip olduğu şehirselle fonksiyonlara bakacak olursak; idari fonksiyon bakımından Gercüş ilçe merkezi ikisi belde olmak üzere 58 köyün idari merkezliğini üstlenmiş durumdadır. İlçe merkezinde bulunan Hükümet Caddesi pek çok idari birimin yer aldığı merkez durumundadır. Caddenin kuzeyinde bulunan hükümet konağında; Kaymakamlık, Özel İdare Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü, Adliye, Tapu Sicil Müdürlüğü, Mal Müdürlüğü, Nüfus Müdürlüğü, Sivil Savunma Müdürlüğü ve İlçe Müftülüğü bulunmaktadır. Hükümet binasının hemen batısında Öğretmenevi ile Hükümet Caddesinin batı kesiminde Belediye Binası yer almaktadır. Hükümet Konağının doğusunda yine aynı cadde üzerinde İlçe Tarım Müdürlüğü, Gercüş Lisesi ile İlçe Jandarma Taburu yer almaktadır. Askerlik Şubesi, İlçe Kültür Merkezi, Halk Eğitim Merkezi, Sağlık Ocağı yine aynı cadde üzerinde yer almaktadır. Gercüş Devlet Hastanesi ile İlçe Emniyet Müdürlüğü binaları ise Hükümet Caddesi üzerinde bulunmamakla birlikte hemen arka kısmında yer almaktadırlar. Ziraat Bankası Şubesi ise Ana Caddesi üzerinde çarşı kesiminde yer almaktadır. İlçe merkezinde ayrıca PTT Merkez Müdürlüğü, DEDAŞ işletme şefliği, bir noter ile çeşitli oda ve siyasi parti merkezleri yer almaktadır.

Foto 17: Vergili Sağlık Ocağından Bir Görünüm

Sosyal fonksiyon olarak ilçe merkezinde bir adet Devlet Hastanesi ile aile sağlığı merkezi ile toplum sağlık merkezi bulunmaktadır. Bağlarbaşı mahallesinde hizmet veren Gercüş Devlet Hastanesinde toplam 5 uzman doktor, 5 pratisyen doktor, 18 hemşire, 5 ebe, 6 röntgen teknisyeni, 4 acil tıp teknisyeni, 3 anestezi teknisyeni, 2 laborant ve 4 sağlık memuru görev yapmaktadır. Çukurçeşme mahallesindeki binasında hizmet veren ilçe aile sağlığı merkezi ile toplum sağlığı merkezinde toplam 2 pratisyen doktor, 4 hemşire, 10 ebe, 1 çevre sağlık teknisyeni ve 4 sağlık memuru görev yapmaktadır. Bu sağlık kuruluşları ilçenin sağlık ihtiyaçlarını kısmen karşılamakta ise de Midyat Devlet ve Batman Bölge Hastaneleri de bu açığı kapatmaktadır. İlçe merkezinde ayrıca 1 diş teknisyeni ile 3 eczane bulunmaktadır.

Foto 18: Gercüş İlçe Merkezi Hükümet konağı önünün 1980 yılındaki hali. Önde belediye ve maliye lojmanları geride ise yamaçta Gercüş.

Kültürel fonksiyonlar açısından okullar, dini hizmetler, kütüphane, spor tesisler tiyatro ile müzik konserleri sayılabilir. Buna bağlı olarak ilçe merkezinde, 4 ilköğretim okulu, 1 lise, 1 Anadolu Öğretmen Lisesi bulunmaktadır. Ayrıca Halk Eğitim Merkezince de ilçe merkezi ve ilçeye bağlı köylerde çeşitli kurslar düzenlenmektedir.

Gercüş ilçe merkezinde kültür merkezi binasında hizmet veren bir adet ilçe halk kütüphanesi bulunmaktadır. Bu kütüphanenin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir.

İlçe merkezinde dini hizmet veren birçok sayıda cami bulunmakta ve bu camilerin bir tanesi tarihi eser olarak hizmet vermektedir.

Gercüş'te gerek tesis, gerekse organizasyon eksikliği nedeniyle bugüne kadar kongre, konferans ve festival gibi etkinliklerin yapılmadığı görülmüştür. Ancak ilçede kültür merkezindeki konferans salonu, bu konuda bir potansiyel teşkil etmektedir. Nitekim ilçede yapılan tüm toplantılar bu konferans salonunda yapılmaktadır.

Gercüş'te spor tesisleri açısından önemli eksiklikler göze çarpmaktadır. Hükümet Caddesi Kültür Merkezi bitişiğindeki halı saha ile YİBO karşısındaki toprak saha ilçenin futbol sahalarıdır. Bu alanda sentetik çim futbol sahası çalışması devam etmektedir.

İlçe merkezinde ayrıntılarına sonra değinilecek çok sayıda tarihi eser bulunmaktadır.

Ekonomik fonksiyon alanlarını oluşturan ticaret sahası ise genellikle Hükümet caddesi ile Ana caddesi üzerinde yoğunlaşmıştır. İlçede sanayi sitesi bulunmamaktadır. Daha çok ticarethaneler geniş yer tutmaktadır.

Gercüş ilçe merkezi, idari bir merkez olmasına rağmen sosyal, kültürel ve özellikle ekonomik açıdan Batman il merkezi ile Midyat ilçe merkezinin etki sahası içerisinde yer almaktadır. Bu yüzden sürekli küçülen bir merkez konumunda bulunmaktadır. Sosyal, kültürel ihtiyaçların yanında günlük, periyodik ve uzun vadeli ihtiyaçlar özellikle Batman il merkezi ile Midyat ilçe merkezinden karşılanmaktadır. Kısıtlı ve içe dönük bir ekonomik yapının mevcut olması nedeniyle ekonomik faaliyetler çeşitlenme ve gelişme imkanı bulamamıştır. Bu nedenle şehirselleşme fonksiyonların pek gelişmediği ancak çok yavaş da olsa gelişmekte olduğu gözlemlenebilmektedir.

2.4. Yerleşmelerle İlgili Başlıca Sorunlar

Araştırma sahasındaki yerleşmelerin sorunlarına önce siltlerinden kaynaklanan sorunlarla başlamak gerekmektedir. Zira esas sorunlar buna bağlı olarak meydana gelmektedirler. Yerleşmelerin büyük çoğunluğu yamaçta veya etekte kurulduğundan karşılaşılabilecek en büyük soru heyelan ve kaya düşmesi tehlikesi olmaktadır. Bu konuda büyük risk taşıyan yerleşme birimleriyle ilgili gerekli tedbirler alınmalıdır. 1984 yılında yamaçta kurulu bulunan Gercüş ilçe merkezinde daha önce ilçenin yukarisından geçen karayolundan yerleşme üzerine devrilen yakıt yüklü tanker yangına sebep olmuş birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Karayolu daha sonra ilçe merkezi aşağısına (kuzeyine) alınarak bu risk ortadan kaldırılmıştır.

Meskenlerle ilgili sorunların başında, mesken yapım tekniğinin zayıf kalması ve dayanıksız olmasıdır. Sosyo-ekonomik yönden güçlü olmayan nüfusun yaşadığı meskenlerin taşıyıcı unsurları gerek kullanılan malzeme itibariyle gerekse basit yapım teknikleri nedeniyle herhangi bir doğal afet durumunda hemen yıkılabilmektedirler.

Mesken planları ise, oldukça basit genellikle tek gözlü olarak inşa edilmişlerdir. Mesken girişinde boydan boya uzanan bir antre ve sağında solunda mesken bölümleri yer almaktadır.

Duvar izolasyonu olmaması özellikle kışın ısı kaybının fazla olmasına yakıt tüketiminin artmasına neden olmaktadır. Gerçi duvar kalınlıkları genellikle en az yarım metre olmakta ise de izolasyon açısından zayıf kalmaktadırlar.

Araştırma sahasında dar alanlı ve sıkışık yerleşmeden kaynaklı eklentilerin yeterli olmaması durumu sıkça karşılaşılan bir durumdur. Arazinin dağlık ve engebeli olması, su kaynaklarının belirli yerlerde toplanması gibi nedenlerden dolayı yerleşmeler oldukça dar ve sıkışık bir vaziyette bulunmaktadır. Hatta bir evden bir eve damdan dama atlanarak gidilebilmedir. Bu nedenle gerek mesken bölümler gerekse avlu ve diğer ev eklentileri yetersiz kalmaktadırlar. Ova yerleşmelerinde karşılaşılabildiğimiz alabildiğine geniş avlulara araştırma sahasında birkaç yerleşim yeri hariç rastlanmamaktadır.

Meskenlerde nem ve rutubet karşılaşılan diğer bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sahası killi ve kireçli kayalıklara sahip olduğundan genellikle yamaçlarda kurulan meskenler bu kayalardan nem ve rutubet almaktadırlar.

Sağlık koşulları açısından en başta gübrenin bahçeye açıkta saçılması ve kirli suların yerleşim birimlerin içerisinde akması sayılabilir. Bu etkenler bulaşıcı hastalıkların yayılması tifo, kolera vb bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neden olmaktadır.

Köy içi yolların kötü olması ve aydınlatmanın olmaması yerleşim yeri kalitesi açısından sorun teşkil etmektedir. Görünmez kazaların yanında güvenlik ile ilgili sıkıntılarla da karşılaşılabilir.

Mesken oda sayısı az olması, wc nin bahçede olması ve banyonun ayrı bölmede olmaması gibi etkenler günümüzde azalmakla birlikte karşılaşılan bir diğer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunları dışında altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık ve güvenlik sorunları gibi diğer yerleşme sorunları arasında sayılabilir. Görüldüğü gibi kırsal yerleşmelerde yerleşmelerle ilgili birçok sorun ve eksiklik bulunmakta bunların kırsal kalkınma ve diğer yatırımlarla giderilmesi acil çözüm beklemektedir.

Gercüş İlçe Merkezinde ise, kırsal yerleşmeler kadar olmasa da çeşitli sorunlar görülmektedir. Bunların başında altyapı ve sağlıklı konut ihtiyacı ile sağlık sorunlarını gösterebiliriz. Son yıllarda gerek altyapı gerek enerji altyapısı güçlenmesine karşın uzun vadeli çözüm halen yapılamamıştır. Eğitim ve sağlık alanlarında da son 10 yılda önemli gelişme kaydeden ilçe merkezi yüksekokulun yapılması ile daha ileri bir aşamaya taşınacaktır. Halihazırda sağlıklı konut ihtiyacı başta gelen sorunlardandır. Gercüş' ün eski evleri, zayıf teknikle yapılmış olan, wc ve banyo konusunda eksiklikleri bulunan ve ısı izolasyonu olmayan yapıya sahiptirler. Son 3 yılda yapılmaya başlanan 10 katlı apartmanlar bu ihtiyacı giderme noktasında önemli fonksiyon üstlenecektir.

Araştırma sahasındaki köylerin 48' inde telefon haberleşme hizmeti mevcuttur. Haberleşme hizmetleri Batman, Gercüş, ve Akburç, Gökçepınar, Kayapınar, Hisar, Yolağzı, Kozlu köylerinde bulunan santraller aracılığıyla sağlanmaktadır. Yamanlar ve Arıca köyleri Akburç'tan ; Ulaş, Vergili, Nurlu, Çukuryurt, Koçak ve Seki köyleri Gökçepınar' dan; Doruk, Gökçe, Yenice, Bağlıca ve Tepecik köyleri Kayapınar'dan; Geçit, Sapanlı ve Kömürcü köyleri Hisar' dan; Rüzgarlı, Kayalar, Yassıca ve Kesiksu köyleri ise Kozlu' dan santral hizmetini almaktadırlar.

Gercüş ilçesinde bulunan köylerin hepsinde cami, Kışlak, Başova, Başarköy, Sargın, Özler, Kutlu, Aydınca, Dereiçi, Dereli, Poyraz, Ardıç ve Serinköy dışında kalan köylerde okul bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EKONOMİK COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

3.1. Tarım

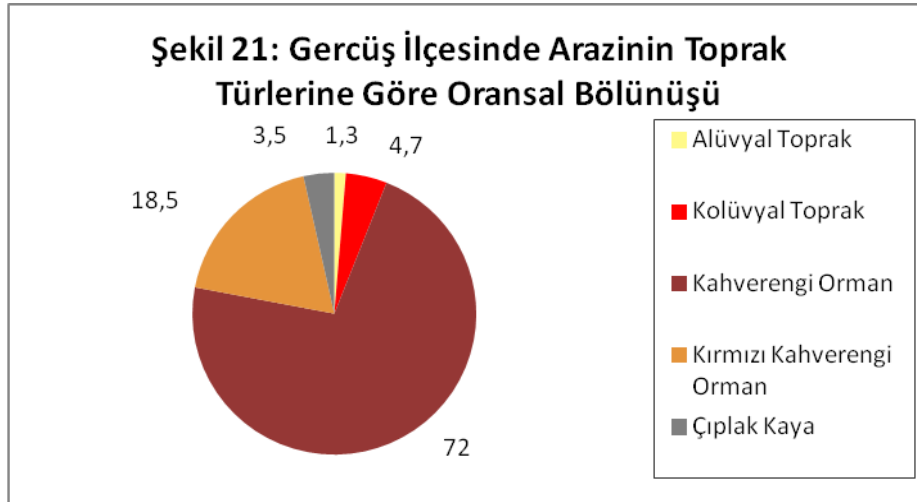
3.1.1. Genel Bakış

Gercüş ilçesindeki en önemli ekonomik faaliyet hiç şüphesiz tarımdır. Verimli tarım arazileri, uygun iklim ve su kaynakları sayesinde Gercüş ilçesi ve çevresi yüksek bir tarım potansiyeline sahiptir. Bu özelliğinden dolayı Gercüş ilçesi ve çevresindeki tarım hayatı tarihin çok eski devirlerine dayanmaktadır. Mardin Eşiği'nin kuzeydoğu ucunda yer alması ve çevresindeki alanlara göre hafif yüksekte bulunması iklimin daha serin geçmesini sağlamakta, birçok derenin kaynağını buradan alması nedeniyle çeşitli ve canlı bir tarım faaliyetine sahiptir.

Tablo : 34 Gercüş İlçesinde Arazinin Toprak Türlerine Göre Oransal Bölünüşü

Toprak Türü	Alan (da)	%' si
Alüvyal Topraklar	11765	1,3
Kolüvyal Topraklar	42535	4,7
Kahverengi Orman Toprakları	651600	72
Kırmızı Kahverengi Orman Toprakları	167425	18,5
Çıplak Kaya	31675	3,5
Toplam	905000	100

Şekil : 45 Gercüş İlçesinde Arazinin Toprak Türlerine Göre Oransal Bölünüşü

İnceleme alanında görülen başlıca toprak türleri, kahverengi orman toprakları, kırmızı kahverengi orman toprakları, kolüvyal ve alüvyal topraklar ile çıplak kayalıklardır.

Güneydoğu Torosların güneyinde yer alan inceleme alanı, jeolojik yapı özelliklerinden dolayı, eriyebilen kayaç türlerinden oluşmaktadır. Kretase'den Holosen dönemine kadar çeşitli orojenik fazların etkisinde kalan inceleme alanı; kırılma ve kıvrılmalarla yapılanmış, bunun yanı sıra dış kuvvetlerin devreye girmesiyle daha önce oluşan morfolojik birimler aşınma – taşınma ve biriktirme faaliyetleri ile bugünkü şeklini almıştır. Mardin – Midyat eşliğinin kuzey doğusunda yer alan Gercüş ve yakın çevresinde iklim, jeolojik yapı, bitki örtüsü ve topoğrafyaya bağlı olarak çeşitli toprak tipleri oluşmuştur (Yıldırım, 2004, s.219).

Kahverengi orman toprakları; % 72'lik oranla araştırma sahasında en fazla yer kaplayan toprak çeşididir. Genellikle dağlık, tepelik ve eğimli arazilerde, yapraklarını döken orman örtüsü altında kireçli ana materyal üzerinde gelişmekte olan genç topraklardır (Akalan, 1965, 119). Profilleri A (B) C şeklinde olup horizonlar birbirlerine düzenli olarak geçiş yapmaktadırlar. A horizonu çok gelişmiş ve çoğunlukla belirgin yapıdadır. Koyu kahverengi ve dağılgandırlar. Gözenekli yada granüler bir yapıya sahiptirler. Reaksiyonu çoğunlukla kalemli (hafif asit) bazen de nötrdür. B horizonun rengi açık kahverengi ile kırmızı arasında değişmektedir. Reaksiyonu A horizonundaki gibidir. Yapı granüler ve köşeli bloklardan oluşmaktadır. Az miktarda kil birikmesi olabilir. Yağışlı dönemlerde kimyasal çözülmenin sonucu olarak horizonun alt kısımlarında CaCO_3 birikmektedir. Çoğunlukla tarıma uygun işlemeli arazilerden oluşan bu topraklar, önemli sayılabilecek oranda meşe ormanı ile kaplıdır (Mardin İli Arazi Varlığı, 1990, 5).

Gercüş ilçesi ve yakın çevresinde bitki formasyonunun tahrip edilmesi sonucunda eğim koşullarının da elverişli olduğu alanlarda (Türbe tepesi, Kozlu tepesi, Eğri tepe, Kokelkarumi tepesi ve Gurt tepesi) erozyon hızla ilerlemekte ve toprak kaybı artmaktadır. Eğim oranının yüksek olduğu bu alanlarda toprağın tutunması son derece zor olmaktadır. Özellikle beşeri faaliyetlerin olumsuz etkisi sonucu bitki formasyonlarının tahrip edilmesi ile toprak kaybı hızlanmaktadır. İnceleme alanında aynı materyal ve iklim koşullarında düz ve düze yakın eğimlerde toprak profili kalınlığı eğimli yamaçlardaki toprak profili kalınlığından daha fazla bulunur. Özellikle Gercüş antiklinali tabanındaki subsekant depresyon başta olmak üzere, eğimin % 5' in altına

düştüğü orta ve alçak seviye aşınım yüzeylerinde, toprak kalınlığı iyi gelişmiştir. Çünkü çok eğimli olan yerlerde normal koşullar altında yüzeysel akışa geçen suların toprak örtüsünü süpürmesi ile çoğu kez sıg topraklar görülmektedir. İnceleme alanına kabaca bakıldığında doğu – batı doğrultulu kıvrımlı birimlerin birbirlerini takip ettiği görülmektedir. Bu yapılar aynı zamanda inceleme sahasının doğu ve kuzeydoğusundaki Jura tipi kıvrımlı yapının hazırlık kuşağını oluşturmaktadır. Ardışık şekilde sıralanan antiklinal ve senklinaller aşınım ve birikim alanları olarak da göze çarpmaktadırlar (Yıldırım, 2004, 220-221).

Gercüş Antiklinalinin içinin boşaltılmasıyla oluşan vadi tabanı ve çevresi fluvial etkinlikler yoluyla toprak derinliği açısından uygun bir durumda yer almaktadır. Araştırma sahasının güneydoğu kesimleri, Gercüş Ovası güney yamaçları, Nehir ve Aş dereleri akarsu yatakları ile Sifir, Kozlu ve Poyraz tepeleri hariç araştırma sahasının büyük bölümünde kahverengi orman toprakları yer almaktadır. Meşe formasyonu altında gelişen bu topraklar humus yönünden zengin olup, önemli tahıl ve bağ alanları yanında az da olsa sulu tarım alanlarını (Gülbüz Deresi Havzası) oluşturmaktadırlar. Fakat yöre halkı tarafından bitki örtüsünün tahrip edilmesi toprak örtüsünün zayıflamasına neden olmuştur.

Kırmızı kahverengi orman toprakları; %18,5 lik bir oranla sahada en fazla bulunan ikinci toprak türüdür. Araştırma sahasının güneydoğusunda Akburç, Arıca, Yamanlar, Nurlu, Yakıtlı köyleri civarında yer alan bu topraklar, bütün özellikleriyle kahverengi orman topraklarına benzemektedirler. Sadece renk yönünden bir ayırım göze çarpmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tipik toprakları olan kırmızımsı kahverengi topraklar, yarı kurak karasal iklim şartlarının etkili olduğu step vejetasyonu altında oluşmuştur. Sıcaklığın yüksek oluşu, demirin iyi oksitlenmesini sağladığı için topraklar kırmızı renk almaktadırlar. Bu toprakların en önemli özelliği alkali reaksiyon göstermeleri ile alt toprak katında aşırı bazların ve kirecin birikmesidir (Atalay, 1997, 241).

Gercüş, Çukuryurt ve Latadike tepesinin güneyinde kalan sahanın toprak örtüsünü oluşturan Kırmızımsı Kahverengi Topraklar çeşitli ana maddeler üzerinde oluşmaktadırlar. Doğal bitki örtüsü, çalılar, ot ve geniş yapraklı kurak formasyonların altında da gelişmektedir. Gercüş'ün güneydoğusunda ve Çukuryurt civarında yayılan bu toprakların doğal drenajları iyidir.

A horizonu tipik olarak kırmızımsı kahverengi veya kırmızıdır. Yumuşak kıvamda olan bu zonun altında yer alan B horizonu daha ağır bünyeli ve oldukça yoğundur. B horizonunun altında CaCO_3 birikme horizonu bulunur. Özellikle kalker ve türevleri olan sedimantasyonların birikme zonu olan bu horizon yumuşak ve çimentolaşmış bir durum alabilir (Yıldırım, 2004, 222)

Alüvyal ve kolüvyal topraklar sırasıyla % 1,3 ve % 4,7' lik bir orana sahiptirler. Araştırma sahasında alüvyal sahalar çok az yer kaplamaktadır. Dicle Nehri'nin menderesler çizdiği araştırma sahası kuzeybatısında Eymir ve Kantar köy sınırlarında nehir kenarında rastlanmaktadır. Nehir seviyesinin düşük olmasından dolayı kuru tarım yapılmaktadır. Son zamanlarda motopomla sulamaya da rastlamak mümkündür.

Alüvyal topraklarda olduğu gibi kolüvyal topraklarda da fiziksel ve kimyasal özelliklerini yamaçtan gelen malzemenin fiziksel ve kimyasal özellikleri tayin etmektedir (Atalay, 1997, 248).

Türbe tepesi ve Kozlu tepeleri civarından kaynağını alan Aşdere ve kolları aşınmanın ileri safhaya ulaşması nedeniyle vadi tabanı ile vadi yamacı arasındaki eğim derecesi artmış ve buna bağlı olarak da fiziksel çözümler, kolüvyal depoları meydana getirmiştir (Yıldırım, 2004, 225).

Araştırma sahasında Aş Dere, Nehir Deresi ve Gürbüz Deresi vadi yamaçları ile Sapanlı köyü kuzeydoğusu, Kırkat, Nurlu ve Arıca güneyindeki kıvrım yamaçlarında görülmektedir.

Çıplak kayalıklar toplam saha içerisinde % 3,5 oranına sahiptir. Özellikle Dicle Nehri kıyısına yakın Kantar köyü başta olmak üzere, Bağözü Arık Mezrası, Doruk Otlı Mezrası, Aydınli Mağaralı Mezrası ile Gercüş Ovası güney yamaçları çıplak kayalıkların görüldüğü alanlardır. Bitki örtüsünün oldukça zayıf eğimin fazla olduğu bu alanlarda toprak kaybı oldukça yüksektir. Bu nedenle bu alanlarda nüfus oldukça seyrek.

Eski tarihlerden beri buğday, arpa, nohut, mercimek gibi baklagiller ile üzüm, ceviz, badem gibi meyveler ile önemli bir tarım merkezi konumundadır.

Gercüş ilçesi çevresine göre özellikle üzüm yetiştiriciliği konusunda hakim durumdadır. Alan olarak en fazla meyvecilik, özellikle de üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır. İlçede yaklaşık 57000 da alanda üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır. Badem ağaçları daha çok üzüm bağları içerisinde yetiştirilmektedir.

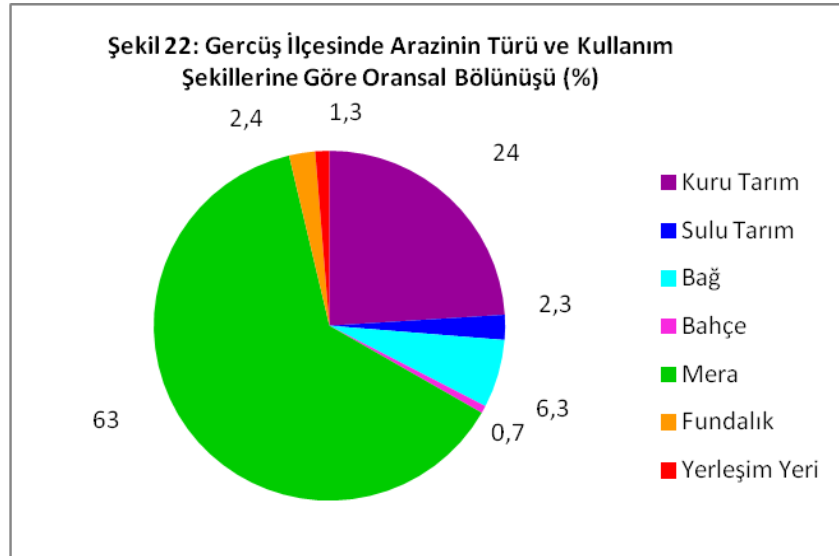
Foto 16: Gercüş yöresi üzüm bağlarından bir görünüm (Gökçepinar Köyü)

Arazinin parçalı ve engebeli olmasından dolayı tarla tarımı ikinci sırada yer alır. Toplam 242800 da. alanda tarla tarımı yapılmaktadır. Bu alanın 6800 da.lık kısmında sulu tarım yapılırken 236000 da. alanda kuru tarım yapılmaktadır. Bunların ardından ise 6200 da. alanla sebze üretimi gelmektedir.

Tablo 35: Gercüş İlçesinde Arazinin Türü Ve Kullanım Şekillerine Göre Oransal Bölünüşü (%)

Arazi Kullanım Türü	Alan (da)	% si
Kuru Tarım	217966	24
Sulu Tarım	20219	2,3
Bağ	57015	6,3
Bahçe	6200	0,7
Mera	570403	63
Fundalık	22333	2,4
Yerleşim Yeri	10864	1,3
Toplam	905000	100

Kaynak: İlçe Tarım Müdürlüğü Brifing Raporu,2010

Ekili-dikili alanlar içerisinde kapladığı alana göre ürün türleri ise sırasıyla; üzüm, buğday, mercimek ve arpadır. Sebze üretimi ise genelde dağınık ve küçük parsellerde özellikle dere yataklarında gerçekleştirilmektedir. Başta domates olmak üzere biber, patlıcan gibi sebzeler yetiştirilmektedir. Fakat son yıllarda yaşanan ciddi kuraklık sebze üretimini son derece azaltmış durumdadır.

Gercüş ilçesindeki tarım topraklarının büyük bölümü sulama imkanından yoksundur. Genelde kuru tarım yapılmaktadır. Sulu tarım daha çok derelerden ve Kırkat Göleti'nden sağlanan su ile yapılmaktadır.

Foto 17: Gercüş Ovası ve Kırkat Göleti

Kırkat göleti, Nehir deresinin depresyon içindeki doğu kolu olan Mişmiş deresi üzerine kurulan barajla oluşmuştur. Kırkat köyü yakınlarında tarımsal sulama ve taşkın önleme amaçlı olarak, yapımına 1979 yılında başlanmış ve 1985 yılında tamamlanarak 1986-1987 sulama sezonunda hizmete girmiştir. Bent tipi toprak dolgu biçiminde

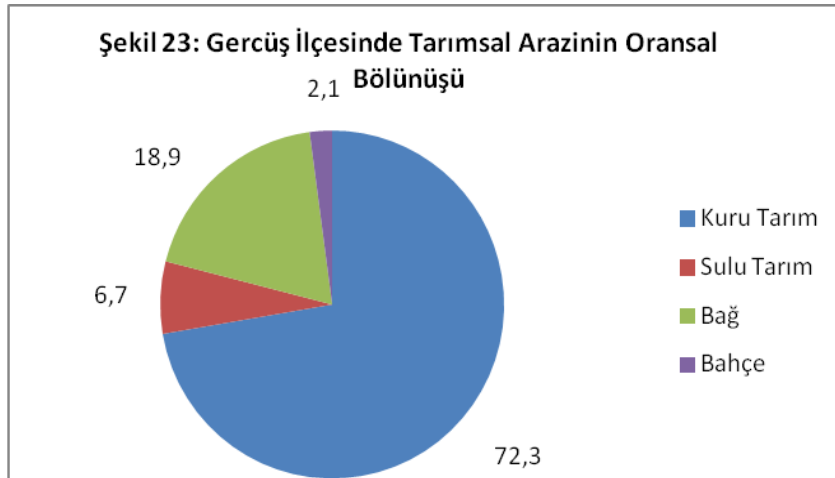
yapılmış olan göletin, talveg kotu 836 m, kret kotu 857 m, yani bent yüksekliği 21 m’dir. Gölet bendinin genişliği 7 m, uzunluğu ise 540 m’ dir (Foto 17).

Kırkat göletinin toplam su hacmi 3 155 210 m³, net sulama sahası ise 348 hektar’dır. Geçim kaynağı tarım olan yörenin, yer altı suları bakımından fakir ve yaz aylarının yağışsız-kurak olduğu düşünülürse bu sulama göletinin çevre köyler için, önemi daha iyi anlaşılacaktır. Gercüş antiklinali boşaltılmış tabanındaki arazilerde tarımsal faaliyetlerin biçimi sulama göleti tamamlandıktan sonra değişmiştir. Göletinin faaliyete geçmesinden sonra, Kırkat ve Yüceköy köyleri ile Öteyaka ve Konak mezralarında sulu tarım yapılmaya başlanmış bu da yörede ekonomik canlanmaya olanak tanımıştır. Gölet yapılmadan önce, bu köylerde sadece tahıl tarımı (arpa ve buğday) yapılyorken, göletin tamamlanmasından sonra başta fasulye olmak üzere baklagiller tarımı başlamıştır. Bu ürünler sadece kendi ihtiyaçları için kullanılmamakta, Batman ve Mardin’de satılmakta ve yöre ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır.

Araştırma alanımızda tarımsal üretimi desteklemek üzere hem suni hem de organik gübre kullanılmaktadır. Ürüne göre değişmekle birlikte bir dekar arazide ortalama 8 kg ile 15 kg arasında gübre kullanılmaktadır. Ülkemizde 1000 ha alana 36,5 traktör düşerken (TÜİK; 2002) ilçemizde bu rakam 11 dir.

Tablo 36: Gercüş İlçesinde Tarımsal Arazinin Oransal Bölünüşü

Tarım Alanı	Alan (da)	% si
Kuru Tarım	217966	72,3
Sulu Tarım	20219	6,7
Bağ	57015	18,9
Bahçe	6200	2,1
Toplam	301400	100

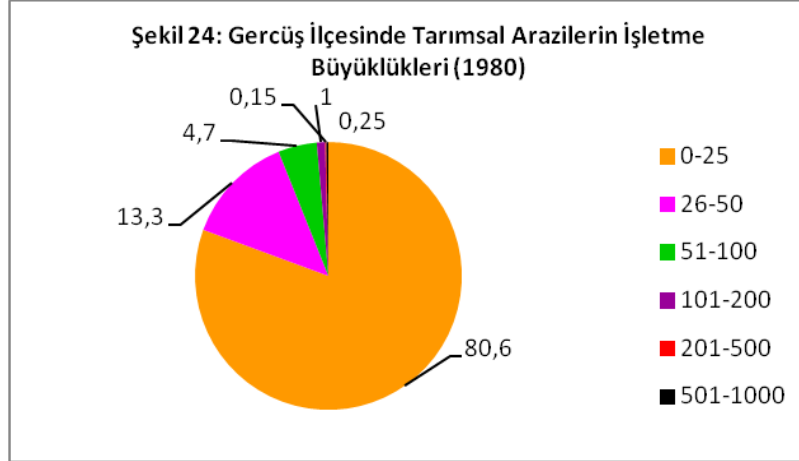

Arazi mülkiyet durumu açısından, arazide yaptığımız anket çalışmasına göre Gercüş ilçe merkezi ile Kayapınar beldesi hariç tutulacak olursa, ailelerin % 90 ı arazi sahibidir. Bu ailelerin % 94' ü 50 da. ın altında mülkiyete sahip iken 100 da. ın üzerinde arazi sahibi olanların oranı ise yaklaşık % 2 kadardır.

Tablo 37: Gercüş İlçesinde Tarımsal Arazilerin İşletme Büyüklükleri (1980)

İşl. Büyüklüğü (da)	Parça Sayısı	Oranı %	Alanı (da)	Oranı %	Aile Sayısı	Oranı %	Ort. Parsel Büyüklüğü (da)
0-25	21235	80,6	192896	64	3937	87	2,5
26-50	3518	13,3	57869	19,2	429	9,5	4,5
51-100	1225	4,7	29537	9,8	124	2,8	6,5
101-200	285	1	12056	4	22	0,6	11
201-500	43	0,15	5425	1,8	4	0,08	33
501-1000	70	0,25	3617	1,2	1	0,02	14
Toplam	26344	100	301400	100	4517	100	3

Tarımsal faaliyetleri etkileyen en önemli faktör arazi verimlilik sınıflandırılmasına göre arazinin bölünüşüdür. Bu tasnife göre arazi sekiz sınıfa ayrılmıştır. Bu ayırmda morfolojik özellikler, kayaların durumu, toprak yapısı, eğim değerleri, drenaj şartları ve su kaynakları kriter olarak alınmıştır. (Tunçdilek, 1986, 2).

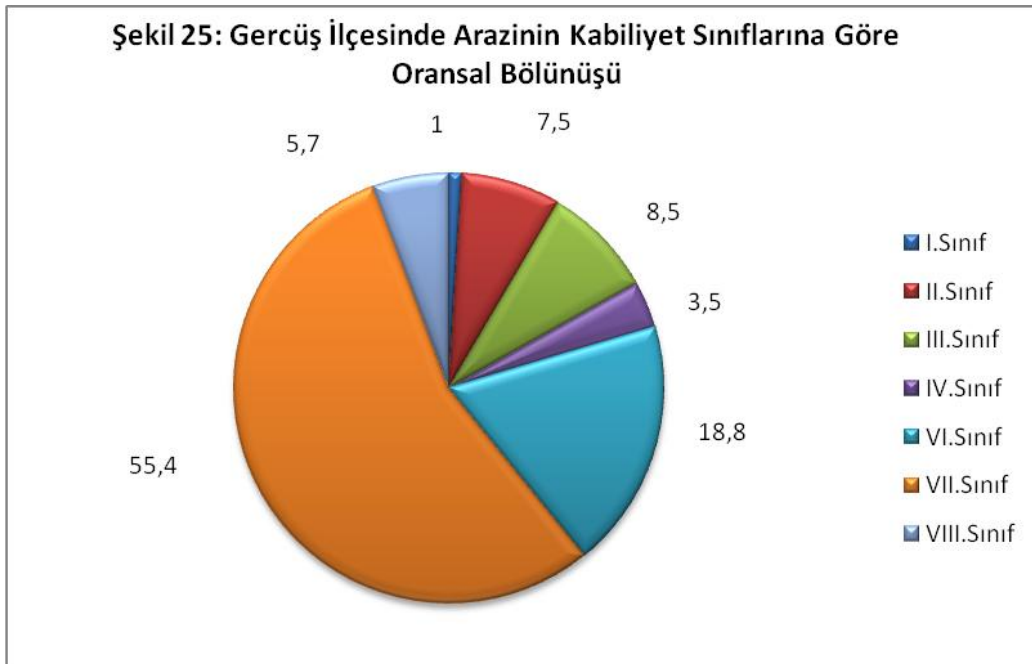

Bu sınıflandırmada ilk dört grup tarımsal üretim için elverişli olarak kabul edilirken, son dört gruptaki araziler tarımsal kullanımın dışında kalmaktadır.

Tablo 38:Gercüş İlçesinde Arazinin Kabiliyet Sınıflarına Göre Oransal Bölünüşü

Kabiliyet Sınıfı	Alan (da)	% si
I.Sınıf	9050	1
II.Sınıf	66065	7,3
III.Sınıf	75115	8,3
IV.Sınıf	31675	3,5
VI.Sınıf	170140	18,8
VII.Sınıf	501370	55,4
VIII.Sınıf	51585	5,7
Toplam	905000	100

Bu tasnife göre Gercüş ilçesi arazilerinin % 20' si çeşitli derecelerde tarıma uygun arazilerden oluşmaktadır.

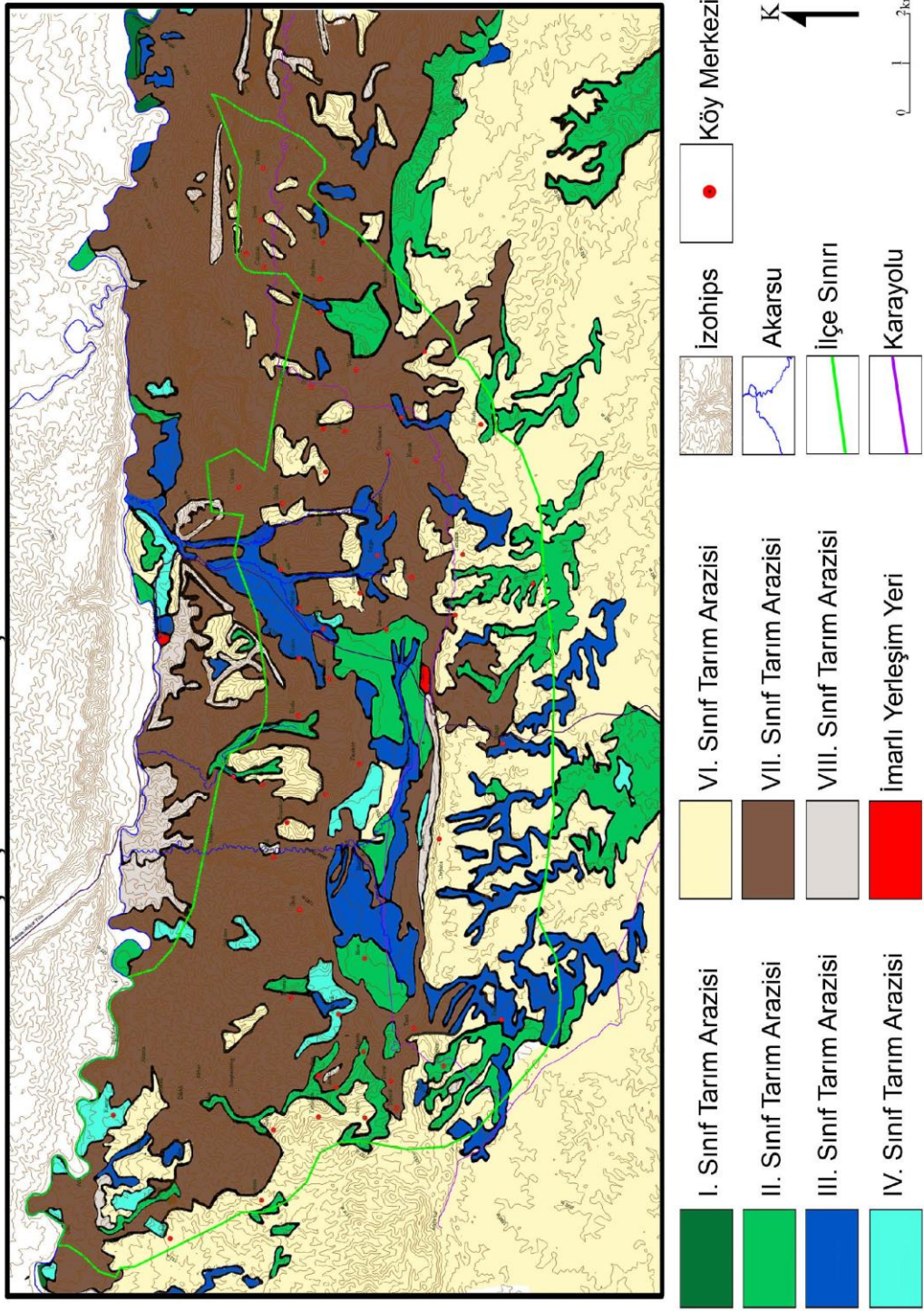

Arazi kabiliyet Haritası ile genel arazi kullanım haritasına baktığımızda genel olarak aşağıdaki hususlar göze çarpmaktadır.

- 1. Sınıf araziler yok denecek kadar olup sadece Eymir köyü Dicle Nehri kıyısında bulunmaktadır.
- 2.sınıf arazilerin bulunduğu ilçenin doğusundaki Hisar Beldesi çevresi, Gercüş ilçe merkezi kuzeyi ve batısındaki Vergili Havzası kesimlerinde tahıl tarımı yapılmakta iken, Yayladüzü vadisi ile Aş Deresi vadilerinde sulu bahçe tarımı yapılmaktadır.

Harita 17: Gercüş İlçesi Ve Yakın Çevresinin Arazi Verimlilik Sınıfları

- 3.sınıf arazilerin neredeyse tamamı üzüm bağlarının bulunduğu yerlere karşılık gelmektedir. Yalnızca Gürbüz Deresi vadisinde sulu bahçe tarımı yapılmaktadır.
- 4.sınıf araziler ise Gercüş Ovası kuzeyinde kuru tarım alanına, Sapanlı köyü kuzeydoğusunda bağ alanına, Kantar köyü çevresinde ise sulu tarım alanına karşılık gelmektedir.
- Araştırma sahasında 5. Sınıf arazi bulunmamaktadır.
- 6. Sınıf araziler ilçe güneyindeki ardışık antiklinallerde mera alanlarına karşılık gelirken, ilçenin orta ve doğusunda parçalar halinde dağılmış kesimlerinde ise bağ alanlarına denk gelmektedir.
- İlçe genelinde 7. Sınıf arazilerin fazla yer kapladığını, buraların mera ve meşeliklere karşılık geldiğini görmekteyiz. (Harita 20, Tablo 38, Şekil 25)

I.Sınıf araziler, alanımızda 9050 da lık alan kaplamaktadırlar. Bu alan toplam alanın % 1' ine karşılık gelir. En küçük paya sahip olan I. sınıf araziler, Eymir ve Kantar köyleri sınırları içerisinde Dicle Nehri'nin meydana getirdiği menderes düzlüklerindeki alüvyal alanlarda yer almakta ve buralarda sulu tarım yapılmaktadır. (Harita:20)

II. Sınıf araziler alanımızda 66065 da lık alan kaplamaktadırlar. Bu alan toplam alanın % 7,3 üne karşılık gelmektedir. Araştırma sahasında Gercüş Ovası doğu kesimi, Vergili Havzası, Kayapınar ve Arıca güneyi senklinalleri, Aş Deresi ve Yayladüzü Vadisi olmak üzere başlıca 5 kesiminde yer almaktadırlar. Kahverengi orman topraklarıyla kaplı bu alanlarda Yayladüzü ve Aş deresi vadilerinde sulu tarım yapılırken (sebze ve ceviz üretimi), diğer kesimlerde kuru tahıl tarımı yapılmaktadır.

III. Sınıf araziler alanımızda 75115 da lık alan kaplamaktadırlar. Bu alan toplam alanın % 8,3 üne karşılık gelmektedir. Gercüş Ovasının batı ve doğu uçlarından gelip Hisar Beldesi Ekinli mezasında birleşen Nehir Deresi kolları çevresi, Gürbüz ve Derdil Dereleri vadileri ile Kırkat ve Yenice köyleri güneyindeki senklinallerde toplanmaktadırlar. Dere kenarlarında sebze yetiştiriciliği yapılırken, Kırkat ve Yenice güneyindeki kıvrımlı arazilerde üzüm yetiştiriciliği ve tahıl tarımı yapılmaktadır.

IV. Sınıf araziler alanımızda 31675 da lık alan kaplamaktadırlar. Bu alan toplam alanın % 3,5 ine karşılık gelmektedir. Kantar, Eymir, Sapanlı ve Yüceköy köyleri civarında az da olsa bulunan bu arazilerde çeşitli tarımsal faaliyetler yapılmaktadır.

Kantar ve Eymir civarında sulu tarım yapılırken, Sapanlı civarında üzüm, Yüceköy’de ise tahıl tarımı yapılmaktadır.

VI. Sınıf araziler alanımızda 170140 da lık alan kaplamaktadırlar. Bu alan toplam alanın % 18,8 ine karşılık gelmektedir. 7. Sınıf arazilerden sonra en fazla bu arazi çeşidine rastlamaktayız. İlçenin batı ve güneyindeki antiklinallerde mera ve düşük yoğunluklu meşe alanlarına karşılık gelirken, İlçenin orta ve doğu kesimlerine dağınık olarak dağılmış küçük parçalarda ise üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır.

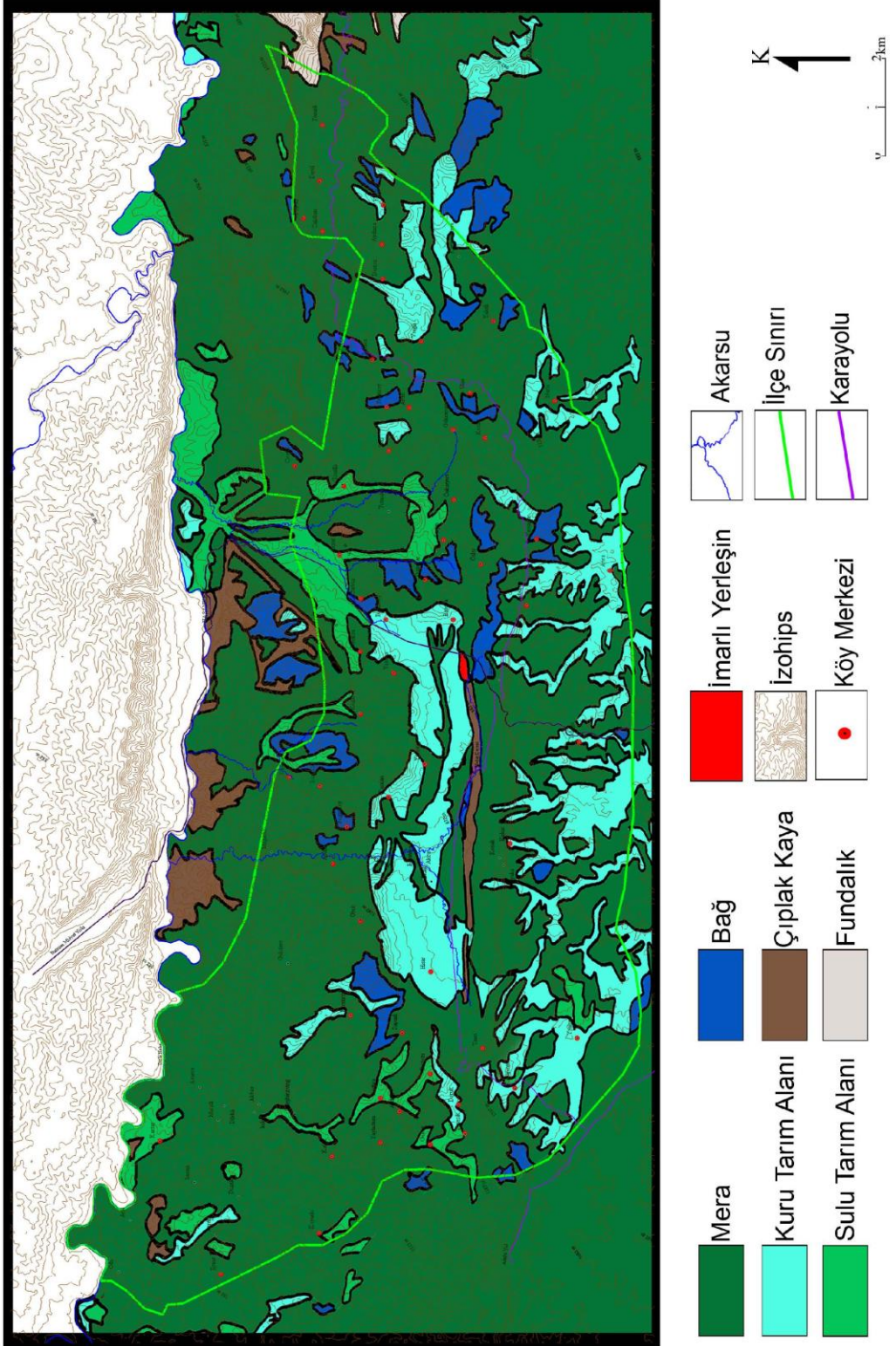
VII. Sınıf araziler alanımızda 501370 da lık alan kaplamaktadırlar. Bu alan toplam alanın % 55,4 üne karşılık gelmektedir. Havzadaki temel topografik ünitelerden Karakaş dağı, Kozlu Tepesi, Sifir Tepesi ve ilçenin kuzeybatı kesiminde yer alan engebeli arazinin çok büyük bir kısmı bu araziden oluşmaktadır (Şekil 28). Bu araziler çok fazla özen gösterilmek kaydıyla çayır veya orman olarak kullanılabilecek araziler olarak belirtilmektedir. Ancak bu araziler Vergili, Yaktlı, Gökçe, Doruk köyleri başta olmak üzere diğer köylerde de arazinin bir bölümü üzüm ve tahıl yetiştiriciliği yapılarak değerlendirilmekte, III. ve IV. sınıf arazi gibi kullanılmaktadır.

VIII. Sınıf araziler alanımızda 51585 da lık alan kaplamaktadırlar. Bu alan toplam alanın % 5,7 sine karşılık gelmektedir. Buralar çıplak kayalıklar olup herhangi tarım faaliyetinin yapılamadığı alanlardır. Araştırma sahasında bitki örtüsünün tahrip edildiği, eğimin fazla olduğu ve erozyonun kuvvetli olduğu özellikle yükseltilerin üst kesimlerinde karşılaşılmaktadır. Gercüş Ovası güneyi yamaçları, Kesiksü köyü kuzeyi, Poyraz Tepesi ile Eymir ve Kantar köyleri Dicle Nehri kıyılarında yer kaplarlar.

3.1.2. Genel Arazi Kullanılışı

Gercüş ilçesinde toplam 905000 da olarak belirlediğimiz araştırma sahasının çeşitli biçimlerdeki arazi kullanımına baktığımızda; % 70,3 lük bir oranla (636215 da) çayır mera arazilerinin büyük alan kapladığını görmekteyiz. Bunu % 17,8 lık oranla 161090 da) kuru tarım alanları izlemektedir. Daha sonra % 6,3 ile (57015 da) bağ alanları ve % 1,5 ile (13375 da) sulu tarım alanları izlemektedirler. Diğer arazi kullanım türleri ise oldukça küçük oranlara karşılık gelmektedirler. İlçe toplam arazisinin yaklaşık 1/3 lük bir kısmına sahip olan Gercüş ovasının olması, engebeli arazilerde ise bağcılık faaliyetlerinin yapılması tarım alanlarının yüksek olmasını sağlamıştır. Aynı zamanda meşe ağaçlarıyla kaplı engebeli alan mera alanlarının geniş yer kaplamasını sağlamıştır.

Harita 18:Gercüş İlçesinin Genel Arazi Kullanılışı

Tablo 39: Gercüş İlçesinde Kullanılan Tarımsal Araçlar ve Değişimi (1980-2010)

Tarımsal Araçlar	1981	2010	Tarımsal Araçlar	1981	2010
Batöz	19	56	Orak	4320	4435
Döğen	276	32	Römork	23	96
Karasaban	2750	44	Traktör	20	84
Kültivatör	-	6	Traktör Pulluğu	16	79
Hayvan Pulluğu	435	52	Harman Makinası	2	10
Çayır Bıçme Makinası	-	15			
El Traktörü	-	15			

Mevcut tarım arazilerine baktığımızda en büyük pay 161090 da alanla (% 17,8) kuru tarıma ait olduğu görülür. Bunu 57015 da alanla (% 6,3) bağcılık, daha sonra ise 13375 da alanla sebzelikler izlemektedirler.

Genel arazi kullanımına baktığımızda dikkatimizi çeken en önemli husus mera alanlarının fazla yer kaplamasıdır. Özellikle araştırma sahasının kuzeybatı kesiminde arazinin engebeli olması, tarımsal arazilerin az yer kaplaması, daha önceleri meşe ormanlarının olduğu alanların yoğun tahribat sonucu neredeyse ortadan kalkması bu alanların mera arazisi olmasında etkili olmuştur. Hayvancılık için çok önemli olan bu alanlar son yıllarda yer yer mera özelliklerini yitirmeye başlamışlardır. Mera arazileri içerisinde çok seyrek biçimde de olsa meşe ormanlarına rastlanmaktadır. Bu alanlar orman vasfını yitirmişlerdir. Ardıçlı, Yayladüzü, Koyunlu, Vergili, Kutlu ve Poyraz köyleri çevresinde bu tür alanlara rastlamak mümkündür.

Kuru tarım arazilerinin Gercüş Ovası ve güneyi ile Vergili Havzası çevresinde toplandığını söylemek mümkündür. Buralarda su kaynaklarının olmaması kuru tarımın yapılmasına neden olmuştur. Buralar önemli tahıl üretim alanlarına karşılık gelmektedir. Ancak Kırkat Göleti ve çevresinde sebze ve bakliyat üretimi yapılmakta, son yıllarda sayıları artmakta olan artezyen kuyuları ürün çeşitliliğini arttırmaktadır.

Sulu tarım arazileri araştırma sahasında oldukça az yer kaplamaktadır (Tablo:36). Kırkat Göleti çevresi ile Gürbüz, Derdil vadileri ,Yayladüzü Köyü çevresi ve Dicle Nehri kıyıları sulu alanlara karşılık gelmektedir. Buralarda Nohut, Fasulye ve çeşitli sebze ürünleri yetiştirilmektedir.

Bağlar, araştırma sahasında en dikkat çekici meyve alanlarıdır. Araştırma sahasının kuzeybatı kesimi hariç diğer alanlara dağınık bir şekilde bulunan bağ alanları hafif eğimli ve kireç tabakası üzerinde oluşmuş toprak üzerinde yetişmektedir. Üzümün çok fazla su istememesi, pazarlama şartlarının iyi olması bu durumun oluşmasında etkili olmuştur.

Fundalıklar Yemişli Köyü ve çevresinde rastlanmaktadır. Tahrip olmaktan kurtulmuş meşe orman örtüsü buralarda kendini göstermektedir. Orman örtüsünün tahrip olmasında beşeri faktörlerin yanında buraların devletçe koruma altına alınmaması, ağaçlandırma faaliyetlerinin yapılmaması ve kadaströ çalışmalarının 2009 yılında yapılmaya başlamasıdır. Bu süreç zarfında bu alanlar orman vasfını yitirmişlerdir. Erozyonun artmasına sebep olan bu durumu önlemek için halihazırda herhangi bir ağaçlandırma faaliyetine rastlanmamıştır.

Yerleşim birimleri genellikle tarım alanlarına çok yakın eğimli ve su kaynaklarına yakın alanlarda, etek ve sırtlarda kurulmuşlardır.

Araştırma sahasında tarımsal makineleşme oldukça zayıf olup daha çok kuvvete dayalı tarımsal aletler kullanılmaktadır (Tablo:39). Son yıllarda traktör ve pulluk olmak başta üzere çeşitli tarımsal araç ve makineleşmede bazı gelişmelere rastlanmakta olsa da bu tüm araştırma sahası için geçerli değildir. Tarımsal faaliyetlerin daha çok kuvvet ile yapılması kırsal hayat şartlarını zorlaştırmakta, kırsal alandan şehir merkezlerine olan göç için bir itici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda çeşitli teşviklerle belirli sayıda dağıtılan tarımsal araçlar birer deneme ve örnek olma özelliği taşımaktadır. Bu araçların yaygınlaştırılması belirli bir zaman alacağı benzetilmektedir. Bu sayede kırdan kente olan göçün önüne geçilebilmesi hatta uzun vadede geriye dönük göçlerin başlamasına neden olabileceği düşünülmelidir.

3.1.3. Tarımsal Arazi Kullanılışı ve Üretim Durumu

3.1.3.1. Tarla Tarımı

Türkiye'nin bütün bölgelerinin ve her bir bölgenin kıraç sahasının değişmez bir görüntüsünü tahıl tarlaları veya tahıla hasredilmiş tarım alanları çizer. Bu manzara Türkiye'nin topo-bio-klimatik tabiatını en iyi şekilde yansıtır. Bu görüntünün başlıca nedenleri olarak, Türkiye'nin iklim bakımından yarı-kurak bir ülke olması, geniş sahaların steplerden meydana gelmesi, birer step bitkisi olan buğdaygillerin ana vatanının burası olması gibi hususlar, bu ekonominin geçerliliğinde ağırlık faktörü olurlar. (Tunçdilek, 1978, 72-73).

Araştırma sahasında Gercüş İlçesinde 301.400 dekar tarım arazisi bulunmaktadır. Bu tarım arazisi içerisinde nadasa bırakılan arazi yaklaşık olarak 1/3 oranındadır. Nadasa bırakılan arazinin tespit edilmesi güç olduğundan böyle bir oran verilmiştir. İlçe topraklarının neredeyse tamamında kuru tarım yapıldığından dolayı nadasa bırakılan arazi miktarı toplam tarım arazisi içerisinde büyük bir paya sahiptir.

Foto 18: Kuru tarımın yaygın olarak uygulandığı Gercüş Ovası, İlçe merkezi, Başova Köyü ve Çiftlik Yerleşmeleri

İlçe tarım topraklarında yetiştirilen ürünlerden en büyük pay tahıllara ayrılmıştır (Tablo:36, Fotoğraf:19). Bu durum kuru ziraat şartlarında tahılların en önemli mahsulü olmasından ileri gelmektedir. Başta Gercüş Ovası olmak üzere araştırma sahası topraklarının sulı tarım imkanlarına kavuşturulması, nadas sahalarının verimli tarım alanlarına dönüştürülmesine neden olacaktır. Bu konuda Ilısu Barajı projesi kapsamında sulama kanalları inşa etmek en yakın olasılık durumundadır.

Foto 19: İlçede en fazla ekimi yapılan buğday tarlasından bir görünüm ve geride İlçe merkezi

Kuru tarım alanlarında toprağın verimini korumak ve daha iyi ürün almak amacıyla uygulanan bir yöntem ise münavebe sistemidir. Genellikle ikili münavebe sistemi görülen araştırma sahasında, az da olsa üçlü münavebe sistemi uygulanmaktadır. Buğday-mercimek, buğday-bostan, tahıl-nadas-mercimek şeklinde münavebe kombinasyonları yapılmaktadır.

Tahıl tarımı, hem ekiliş alanı hem de üretim miktarı açısından en büyük orana sahiptir. Araştırma sahasında ekilen tahıllar başta buğday, arpa olmak üzere az miktarda mısır ve pirinçtir. Doğal şartlar, buğday ve arpanın geniş bir yayılış göstermesine sebep olmuştur. Toprak koşulları bakımından hemen her toprak çeşidinde yetişmesi, iklim ve yükselti bakımından geniş bir alanda yetişmesi gibi doğal şartlar bunlardandır. Ayrıca hem kır hem de kentli nüfusa besin şeklinde çeşitli maddeler sunması, buğdayın bu geniş sahayı işgal etmesini sağlamıştır. Bunun yanında kentte ikamet edip köyde toprağını işleyen ailelerin daha az emek isteyen buğday ve arpaya yönelmeleri de beşeri ve ekonomik faktörlerin etkisini ortaya koymaktadır.

Eylül-Ekim aylarında başlayan buğday ekimi kar örtüsü, kış ve ilkbahar yağışlarından faydalanmak amacıyla yapılmaktadır. 161.090 dekar tahıl ekimi gerçekleştirilmektedir. Ekilen alanın % 82' si buğday (134.000 da.), % 18'i arpadır. (27.090 da.)

2010 yılında bütün köylerde buğday arpadan daha fazla ekilmiştir. Bunun sebebi daha önce de belirtildiği gibi buğdayın arpaya göre daha çeşitli besinler vermesi ile açıklanabilir. En fazla buğday Gercüş merkezde (20.000 da.), ikinci olarak Hisar kasabasında (15.480 da.) ekilmektedir. Buğday en az Serinköy köyünde (106 da.) ekilmektedir. En fazla buğday ekiminin yapıldığı Gercüş merkez, Hisar ve Kayapınar kasabalarının alan olarak tahıl yetiştirmeye uygun ve yeterli büyüklükte arazilerin

mevcut olmasından kaynaklanmaktadır. En az buğday ekimi yapılan Serinköy de köy arazisinin çok küçük olmasının yanında tahıl ekimi yapılacak yeterli arazilerin bulunmayışından kaynaklanmaktadır.

Kırkat (538 da.), Kömürcü (384 da.) ve Yayladüzü (377 da.) en fazla arpa üretimi yapılan yerleşim birimleridir. Gürbüz köyü ise, en az arpa ekimi yapılan köydür (2 da.)

Araştırma alanımızda ekimi yapılan baklagiller ise mercimek, nohut, mürdümük ve fiğ'dir. 30.000 da.'lık ekim ile kırmızı mercimek ilk sırada yer alırken, 25.000 da.'lık alanla nohut ikinci, mürdümük ve fiğ 10.000 da. ile üçüncü sırada gelmektedir. Fasulye ise, daha çok Kırkat Göleti çevresinde ailelerin kendi ihtiyaçları yanında çok az bir kısmı ticarete yönelik olabilmektedir. Yeşil ve kuru fasulye olarak tüketimi yapılmaktadır.

65.000 da. da ekimi yapılan baklagiller, toplam ekili dikili alanın % 21' ini oluşturmaktadırlar. Baklagiller, sulama imkanlarının azlığı yanında dayanıklı olmaları ve münavebeli olarak ekimi yapılmasından dolayı tercih edilmektedir. Toplam baklagil üretiminin % 46' sını kırmızı mercimek oluştururken, % 38'ini nohut, % 16'sını da fiğ oluşturmaktadır. Baklagiller ofise (TMO) verildiği gibi tüccarlara da satılabilmektedir. Araştırma sahasında baklagil üretimi yapmayan köy bulunmamaktadır. Az da olsa mercimek, nohut ve fiğ ekimi yapılmaktadır. En fazla mercimek üretimi yapılan köyler Hisar ve Yüceköy'dür. 2845 da. lık bir alanla Hisar Kasabası ilk sırada yer alırken, 2225 da.lık alanla Yüceköy ikinci sırada yer alır. Her iki köyün de Gercüş Ovasında yer alması, geniş tarım arazilerinin varlığı sebebiyle mercimek üretiminde ilk sıralarda yer almaktadırlar. En az mercimek ise Bağlıca ve Kayalar köylerinde gerçekleştirilir. Geniş tarım arazilerin azlığı yanında, engebeli ve dağlık bir araziye sahip olan bu yerleşmeler, tahıl tarımında olduğu gibi baklagil üretiminde de son sıralarda yer almaktadırlar.

3.1.3.2. Meyvecilik

Ülkemizdeki iklim ve doğal çevre şartları değişik birçok meyve türünün yetişmesine imkan tanımaktadır. Bu şekilde tropikal, subtropikal ve ılıman kuşağın neredeyse tüm meyve çeşitlerine ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum ülkemizdeki her yöre veya bölgenin birkaç çeşit meyveyi yetiştirecek bir özelliğe sahip olmasını sağlamaktadır.

Tablo 40: Gercüş İlçesinde Yetiştirilen Meyvelerin Alanı ve Verimi (2010)

Meyveler	Alan (da.)	Verim (kg)
Üzüm	52	450
Antep Fıstığı	8	600
Kavun	2	1000
Karpuz	5	1200
Badem	Bağ içlerinde dağınık	100
Muhtelif Meyve	2	600

Kaynak: Gercüş İlçe Tarım Müd. Verileri

Foto 20: Gercüş Üzüm Bağları

Araştırma sahasında meyve dikili alan miktarı toplam 69.000 dekadır. Bu alan toplam ekili dikili alanın % 23'üne karşılık gelmektedir. Bunun 52.000 dekarı bağ (üzüm), 7.000 dekarı bostan (kavun-karpuz), 10.000 dekarı bahçe (meyva) alanlarıdır. Bahçe meyveciliğinin 8.000 dekarı antep fıstığı, 2.000 dekarı ise muhtelif cins meyvelerdir (badem, ceviz, armut, elma, incir, nar, dut, kayısı ve kiraz). (Tablo:40)

Foto 21: Gercüş İlçesinde son yıllarda denenmekte olan yüksek telli bağ demanstrasyonu örneği (Yolağzı Köyü)

Gercüş ilçesi ve köylerinin ekonomik hayatında en fazla yer tutan meyve, üzümdür. Tarımsal arazinin % 18,9' unu bağ alanları oluşturmaktadır. Öyle ki Gercüş merkez ve köylerinde üzüm yetiştirilmeyen yerleşim birimi yok gibidir. Bu yüzden “üzüm diyarı” olarak anılan Gercüş ilçesi denince akla ilk önce üzüm, pekmez, pestil gibi ürünler gelmektedir.

Son yıllarda dikimi yaygınlaşan bir meyve olarak Antep fıstığı her geçen yıl daha fazla bir alana dikilmektedir. 8.000 dekarlık bir alanda yetiştirilen Antep fıstığı Eymir, Yayladüzü, Arıca, Yamanlar, Yolağzı ve Kayapınar köylerinde ön plana çıkmaktadır.

Araştırma sahasında yetiştirilen bir diğer meyve ise kavun ve karpuzdur. 7.000 dekara ekimi yapılan bostan ekimi daha çok Kırkat, Yüceköy ve Hisar köylerinde üretilmektedir. Bostanlarda ekimi yapılan bir diğer ürün ise acurdur. Acur daha çok aile ihtiyacı olarak yetiştirildiği gibi az da olsa yaş tüketim ve turşuluk olarak satışa sunulmaktadır.

Üzüm, Antep fıstığı, kavun ve karpuz dışında kalan meyveler köylü nüfus tarafından kendi ihtiyaçları için yetiştirilir. Meyve bahçeleri daha çok su kaynaklarının bulunduğu alanlarda küçük topluluklar oluşturmuşlardır. Daha çok yerleşim birimleriyle ya iç içe veya yakın alanlarda yer alan meyve bahçeleri dere suları tarafından sulanmaktadır.

Foto 22: Su Kaynaklarının Geçtiği Yerlerde Sebze ve Meyve Yetiştiriciliği Yapılmaktadır. Meyvacılığın En Fazla Yapıldığı Köylerin Başında Gönüllü Köyü Gelmektedir.

3.1.3.3. Sebzeçilik

Gercüş İlçesinde 2010 yılında 6.800 dekarlık bir alanda sebzeçilik yapılmaktadır. Bu alanda domates, biber, patlıcan, salatalık, kabak, maydanoz, soğan yetiştirilmektedir. Sebzeler daha çok sulanabilen alanlarda ve küçük parselli tarlalarda ekilmektedir. Özellikle Gürbüz, Derdil, Aş ve Nehir dereleri vadilerinde sebze üretimi yaygındır. Akyar, Gönüllü, Gürbüz, Kozlu, Aydınli, Seki, Kayapınar ve Sargın köyleri sebzeçilik alanında öne çıkan yerleşim birimleridir. Sık sık sulama yapma ve gidip gelme ihtiyacından dolayı yerleşim birimlerine en yakın ve su kaynakları civarında sebze üretimi yapılmaktadır. Yerleşmelerin de daha çok su kaynakları başında kurulması bu durumu kuvvetlendirmektedir.

2010 yılında yukarıda adı geçen köylerin dışında diğer köylerde de az da olsa sebze üretimi yapıldığı ortaya çıkmıştır. Genellikle sebze tarlalarında yapılan sebzeçilik az da olsa meyve bahçeleri arasında yapılmaktadır.

Foto 23: Sebze tarımı daha çok su kaynaklarına yakın vadi tabanlarında yapılmaktadır.

Kutlu Köyü

Araştırma sahasında üretilen sebzeler içerisinde domates birinci sırada yer alırken, biber ve patlıcan ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadırlar. 2010 yılında ekilen sebzelerden domates 800, biber 300, patlıcan 850, soğan 400, yeşil fasulye 250, salatalık 50, kabak 40, ve maydanoz 2 olmak üzere toplam 2692 ton ürün elde edilmiştir. Bu sebzelerden domates, biber, patlıcan ve az miktarda yeşil fasulye ile soğan, ticari olarak değerlendirilmektedir. Başta Midyat ve Batman olmak üzere çevre yerleşim birimlerine pazarlanmaktadır.

Özellikle günlük kullanımın vazgeçilmez ürünleri olmaları ve kış için kurutmalık olarak kullanılmaları nedeniyle sebze tarımının yapılmasına neden olmuştur.

3.2. Hayvancılık

3.2.1. Büyükbaş Hayvancılık

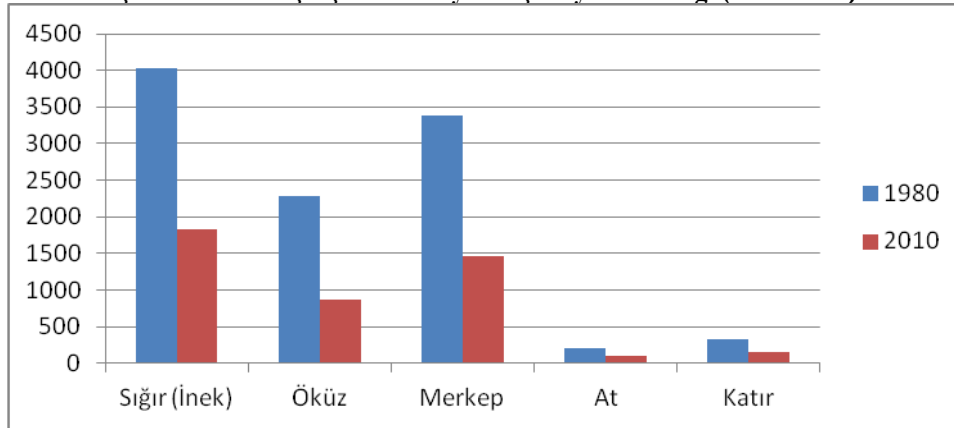
Gercüş İlçesinde tarımsal faaliyetler içerisinde eskiye nazaran önemini yitirmiş kırsal yerleşmelere özgü ekonomik etkinliklerden birisi de hayvancılıktır. Günümüzde araştırma sahasında büyükbaş hayvancılık daha çok ahır hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Büyükbaş hayvan sayısı araştırma sahasında sayısal yönden azalmakla birlikte, eskiye nazaran hayvanların nitelik yönünden kalitesi giderek artmaktadır. İki katlı olarak inşa edilmiş meskenlerde birçoğunun alt katının ahır veya samanlık olarak fonksiyonel bir kullanım içerdikleri ve büyükbaş hayvancılık için yararlanıldığı söylenebilir.

Tablo 41: Gercüş İlçesinde Büyükbaş Hayvan Varlığı (1980-2010)

Hayvan Cinsi	1980	2010
Sığır (İnek)	4031	1835
Öküz	2277	865
Merkep	3382	1456
At	205	93
Katır	334	152
Toplam	10229	4401

Kaynak : Köy Envanter Etütleri, Arazi Anketleri

Şekil 26: Gercüş İlçesinde Büyükbaş Hayvan Varlığı (1980-2010)

Araştırma sahasında 1980 yılında büyük çoğunluğu inek olmak üzere 4031 sığır mevcutken, bu miktar 2010 yılında 1835 e düşmüştür. Bu düşüşün sebebi araştırma sahasında yer alan halkın göç eğiliminde olmaları ve bundan kaynaklı olarak hayvan besleyememesidir.

Araştırma sahasında sığır sayısı düşmesine rağmen, sığır cinslerinde meydana gelen iyileşmeler sayesinde iktisadi açıdan verim eskiye nazaran daha iyi seviyelere gelmiştir. Sığır sayısındaki azalış, sığır besleyen aile sayısında da kendini göstermiştir.

Gercüş İlçesinde 1980 yılında en fazla sığır bulunduran yerleşim ünitesi Kayapınar beldesidir. Kayapınar beldesi 2010 yılına gelindiğinde en fazla sığır bulundurma üstünlüğünü Yayladüzü köyüne bırakmıştır.

Araştırma sahasında merkep (eşek), at ve katır yük ve çeki hayvanı olarak tanımladığımız hayvanların sayısında da bir azalma görülmektedir. 2010 yılında 1980 yılına göre çeki hayvanlarında azalma görülmektedir. Bu azalma araştırma sahasında görülen yoğun göç olgusuyla ilgilidir. 1980 yılında 3921 olan iş hayvanı sayısı 2010 yılında 1701 e düşmüştür. Ayrıca az da olsa artan makineleşme de bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Araştırma sahasının topoğrafyasının engebeli olması, dağlık ve tepelerden oluşması, ulaşımın daha zor olduğu tarımsal aktivitelerde gerekli makineleşmenin yetersiz olduğu sahaların vazgeçilmez hayvanları olan yük ve çeki hayvanları Yemişli, Dereli, Poyraz, Çalışkan, Kışlak köyleri başta olmak üzere araştırma sahasının hemen hemen tüm yerleşim ünitelerinde sayıca fazla durumdadır. Bunun yanında ulaşım ağının gelişmesi, yol kalitesinin artması özellikle traktörün tarım alanlarına girmesi nedeniyle Kayapınar, Kırkat, Hisar ve Yüceköy başta olmak üzere Gercüş Ovası civarındaki köylerde iş hayvanları sayısındaki azalış daha fazla kendini göstermektedir. Yukarıda saydığımız şartların daha da iyileşmesi durumunda azalışın daha da devam edeceği söylenebilir.

Gercüş İlçesinde her geçen gün giderek artan et ve süt besiciliği, yapılan çeşitli teşvik ve projeler sayesinde halkın rağbet ettiği bir faaliyettir. Bu girişimler desteklendiğinde köylünün artacak olan geliri bu yönde değerlendirilerek, yapılacak teşviklerle kırsal ekonominin gerektirdiği biçimde ekip-biçme yanında hayvancılığın da yaygınlaşmasına yardımcı olabilir. Böylece kırsal ekonominin iki unsuru yapılmış olur.

3.2.2. Küçükbaş Hayvancılık

Araştırma sahasında küçükbaş hayvan sayısı büyükbaş hayvan sayısında olduğu gibi azalma eğilimindedir. Küçükbaş hayvan sayısı fazla olsa da küçükbaş hayvancılıkla uğraşan aile sayısı fazla değildir. Küçükbaş hayvancılığın genel karakteri koyun ve keçi hayvancılığıdır. Genel arazinin yaklaşık % 48' ini oluşturan meralardan daha çok küçükbaş hayvanlar yararlanmaktadır.

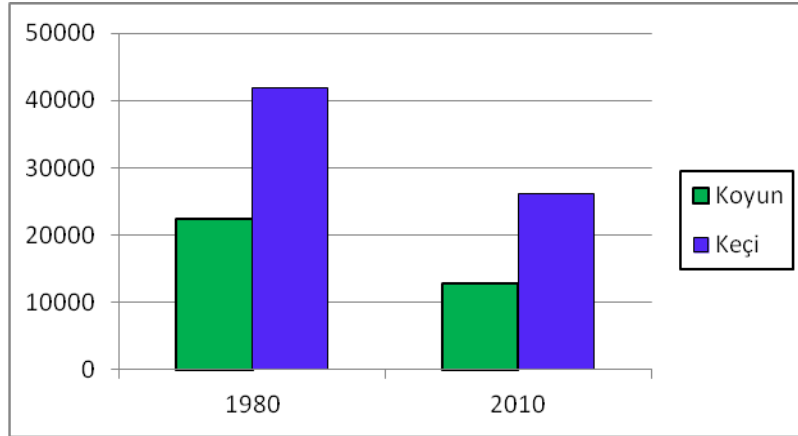
Foto 24: Karalan köyü Esentepe mezrası küçükbaş hayvan çiftliği

Araştırma sahasının kısa mesafelerle değişen doğal çevre faktörleri nüfusun birbirinden farklı nitelikte hayvancılık faaliyetleri ile uğraşmalarına neden olmuştur. Eğimin durumu ve tarım alanlarının küçüklüğü gibi nedenlerle tarla tarımına uygun olmayan bölgelerde küçükbaş hayvancılık daha yaygındır. Bunun yanında ova ve vadi tabanı ile yamaç düzlüklerinde gibi geçimin büyük ölçüde tarla tarımına dayandığı kesimlerde küçükbaş hayvan miktarı azalmaktadır. Araştırma sahasında küçükbaş hayvan miktarının en fazla olduğu köyler Koyunlu, Eymir, Doruk, Kantar ve Ardıçlı köyleridir. Bu köylerde doğal çevre şartları küçükbaş hayvan sayısı üzerinde belirleyici faktör olmuştur.

Tablo 42: Gercüş İlçesinde Küçükbaş Hayvan Varlığı (1980-2010)

Küçükbaş Hayvan Türü	1980	2010
Koyun	22490	12900
Keçi	41810	26100
Toplam	64300	39000

Kaynak : Köy Envanter Etütleri, Arazi Anketleri

Şekil 27: Gercüş İlçesinde Küçükbaş Hayvan Varlığı (1980-2010)

Küçükbaş hayvan sayısı 1980 yılında 64300 adet iken, bunun 22490 adedi koyun olup küçükbaş hayvanların % 35' ine karşılık gelmekte idi. Keçilerin sayısı 41810 olup küçükbaş hayvan sayısının % 65' ini oluşturmaktaydı. 2010 yılına gelindiğinde ise küçükbaş hayvan sayısı 39000 dir. Koyun 12900 olup küçükbaş hayvanların % 33 üne karşılık gelirken, keçi 26100 olup küçükbaş hayvan sayısının % 67 sini oluşturmaktadır. (Tablo: 44 ve Şekil: 45). Süreç içerisinde araştırma sahasında küçükbaş hayvan sayısında ciddi bir azalış dikkat çekmektedir. Aynı şekilde koyun ve keçi sayısında da azalmalar görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli neden araştırma sahasından dışarıya göç eden nüfus ile ilgilidir. Ayrıca dağlık alanlardaki meralardan, terör olayları sebebiyle yeterince yararlanılamaması küçükbaş hayvancılığın gerilemesine sebep olmuştur. Son 30 yılda yoğun bir şekilde yaşanan göç olayı nedeniyle kırsal yerleşmeler neredeyse boşalmış, hayvancılık faaliyeti ile uğraşacak çok az kimse kalmıştır.

Araştırma sahasında koyun ve keçiler bir arada bulunmalarına rağmen keçi sayısı her zaman koyun sayısından fazla olmuştur. Bunun nedeni ise ilçe arazisinin büyük çoğunluğunun engebeli ve sarp oluşudur. Çünkü biliyoruz ki, keçi arızalı arazilerde daha rahat hareket etme kabiliyetine sahiptir. Bu yüzden topoğrafyanın

arızalı, yükseltinin fazla olduğu yerlerde keçi sayısı koyun sayısından fazla olmaktadır. 1980 yılı köy envanter etütlerine göre Başova, Yamanlar, Koçak, Aydınli köyleri hariç olmak üzere geriye kalan köylerimizde keçi sayısı koyun sayısından fazla durumdadır. Özellikle topoğrafyanın daha fazla arızalı olduğu kışlak, Kantar, Koyunlu, Çalışkan, Poyraz, Dereli ve Yemişli köylerinde hem küçükbaş hayvan sayısında hem de keçi sayısında belirgin artış dikkat çekmektedir. Çalışkan köyünde keçi sayısı, koyun sayısından 10 kat fazla durumdadır.

Küçükbaş hayvancılık 1980 yılında tüm yerleşme ünitelerinde büyükbaş hayvan cinsi ile beraber bulunmakta idi. Bunun nedeni Köylerimizin % 95' inde yeterli mera alanının mevcut olmasıdır. Gercüş İlçesi kuzeybatı bölgesinde yer alan Kışlak, Koyunlu, Eymir ve Kantar köyleri yörede "Koçer" olarak tanımlanan konar göçerler tarafından kışlak olarak kullanılmaktadır. Kışın yöreye yerleşen Koçerler yazın ise Güneydoğu Torosları takip ederek Bitlis, Muş ve Ağrı bölgelerine, yani yaylalara gitmektedirler. Yaylaların gerek havasından gerekse yüksek boylu alpin çayırlarının verimli otlaklarından yararlanan Koçerler sıcak dönemin bitmesiyle birlikte tekrar araştırma sahasındaki meskenlerine doğru yola çıkarlar. Bu faaliyet büyük ölçüde yürüyerek yapılmaktadır. Bu faaliyet araştırma sahasındaki küçükbaş hayvan ekonomisini önemli derecede canlandırmaktadır. Araştırma sahasındaki hayvan ırklarının büyük bölümünün yerli ve kalitesiz oluşu et ve süt verimini düşürmektedir. Son yıllarda gerek GAP İdaresi gerekse çeşitli fonlardan yapılan desteklemelerle dağıtılan hayvan cinslerinde iyileşmeler görülmektedir. Beslenen hayvanlar mezbahaneye veya tüccarlara satılmaktadır.

3.2.3. Kümes Hayvancılığı

Gercüş İlçesinde hayvancılık faaliyeti açısından değerlendirilmesi gereken bir başka konu ise kümes hayvancılığıdır. Araştırma sahasında başta tavuk olmak üzere, horoz, hindi, kaz ve ördek beslenmektedir.

1980 yılı Köy Envanter Etütlerine göre araştırma sahasında tavuk, horoz, hindi vb. kümes hayvanlarından meydana gelen toplam 19120 civarında bulunan kümes hayvanı miktarı 2010 yılında 6535 tavuk, 1222 horoz, 655 hindi olmak üzere toplam 8412' ye düşmüştür (Tablo: 55). 2010 yılında 1980 yılına göre kümes hayvancılığında düşüş meydana gelmesinin nedeni kırsal alanda yaşanan göç olayına ek olarak 2006-

2007 yıllarında kuş gribi tehlikesi nedeniyle neredeyse tüm kümes hayvanların itlaf edilmesi şeklinde ifade edilebilir.

Araştırma sahasında yapılan kümes hayvancılığı daha çok hane ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmaktadır. Ortalama hane başına 1980 yılında 25 kümes hayvanı düşerken 2010 yılında 5 kümes hayvanı düşmektedir. Tavuk çiftliği tarzında yapılan kümes hayvancılığı faaliyetine araştırma sahasında rastlanmamakla birlikte, bu konuda çalışmalar yapıldığını bilmekteyiz.

3.2.4. Arıcılık

Çok genel anlamıyla tarımın bal ve balmumu elde edilen ve karlı bir kolu insanlığın ilk dönemlerine kadar uzanmakta olan arıcılık, coğrafi ortamla doğrudan bağlantılıdır. Topoğrafya, iklim, flora ve hidroğrafya gibi doğal çevre faktörleri arıcılığı etkiler (Tuncel, 1992, 97). Arıların aktivitesini sürdürebileceği serin hava ve ilkbaharda hatta yaz aylarında bile açık kalan çiçekler, arıcılığın gelişerek devam etmesini sağlamaktadır (Hayli, 1995, 241).

Yaklaşık 170 çeşit çiçek bulunan araştırma sahasında arıcılık faaliyetleri daha çok kekik ve sumak bitki özlerinden yapılmaktadır. Ekonomik açıdan gelir getirdiği için kırsal yerleşmelerin birçoğunda bu faaliyete rastlamak mümkündür.

1980 yılı köy envanter etütlerine göre araştırma sahasında bulunan toplam 374 adet kovanın tamamı adi kovan iken, 2010 yılında ise, 660'ı fenni olmak üzere toplam 1265 adet arı kovanı bulunmaktadır (Tablo: 46)

Tablo 43: Gercüş İlçesinde Arı Kovanı Sayısı (1980-2010)

Arı Kovanı (Adet)	1980	2010
Adi Kovan	374	605
Fenni Kovan	-	660
Toplam	374	1265

Kaynak : Köy Envanter Etütleri, Arazi Anketleri

1980 yılına göre araştırma sahasında yapılan arıcılık faaliyeti nitelik ve nicelik olarak artış kaydetse de yeterli miktarda olduğunu söylemek mümkün değildir. Arıcılık faaliyeti ilçemizin daha çok mera ve çayırın çok yer tuttuğu, yükseltinin fazla olduğu serin yerler ile bitki florasının nispeten daha zengin olduğu kesimlerinde yapıldığını

görmekteyiz. İlçenin sahip olduğu potansiyel değerlendirildiğinde arıcılık faaliyetinin tarım faaliyetleri içerisindeki yeri çok daha iyi seviyelere ulaşacağı, istihdama neden olacağı, dolayısıyla yerleşik nüfusun oralarda tutunmasına yarayacağını söylemek mümkündür.

1980 yılında Çiçekli, Çukuryurt, Gökçepınar ve Kozlu köylerinde arı kovani mevcut olup, diğer köylerde arı kovani bulunmamaktaydı. Araştırma sahasında fenni arı kovani bulunan köy mevcut değildi. 1980 yılı köy envanter etütlerine göre en fazla arı kovani Çiçekli köyünde 45 adi arı kovani mevcuttu. Çukuryurt köyünde ise 33 sayıda adi arı kovani mevcuttu. Bu köylerin doğal çevre özellikleri potansiyel olarak arıcılığa uygun olduğundan arı kovani sayısı daha fazladır.

2010 yılına gelindiğinde ise araştırma sahasında toplam 1265 Arı kovani bulunmaktadır. 1980 yılında 7 köyde yapılan arıcılık faaliyeti 2010 yılında 15 köyde yapılmaya başlanmıştır.

3.3. Sanayi ve El Sanatları

Sanayi faaliyetleri tarihin eski devirlerinden itibaren ev ve atölye üretimi şeklinde kendini göstermiştir. XIX. yy dan itibaren modern sanayi Avrupa başta olmak üzere dünyanın değişik yerlerine yayılmıştır. 1 İlçe, 2 belde ve 56 köyden oluşan araştırma sahasında ev (ilkel) ve çok az da olsa atölye tipi sanayi görülmektedir.

Araştırma sahasında ilçe merkezi olmasına rağmen tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahip olmasından dolayı kırsal alan özelliği taşımaktadır. Bu yüzden sanayi içerisinde ele alınmayan; ancak ticari değeri olan evsel ürünler önemli yer tutar. Bu sanayi tipi geleneksel metodlarla doğal ev ortamında yapılmakla birlikte genellikle insan gücüne dayanmaktadır. Ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen tarımsal ve hayvansal ürünler geleneksel metodlar veya az da olsa modern metotlar kullanılarak yeni ürünler elde edilmektedir. Elde edilen bu ürünler daha çok kendi ihtiyaçları için kullanılmakta; ihtiyaç fazlası kalan ürün dışarı satılmaktadır. Bu nedenle bu ürünlerden fazla bir gelir elde edilmemektedir.

Özellikle süttten yapılan yoğurt, tereyağı, çökelek, peynir gibi hayvansal ürünler, tarla ürünlerinden elde edilen ürünler (salça, un, bulgur, sumak vb.) ile çeşitli sebze ve meyveler ticari amaçla satılıp gelir elde edilen ürünlerden sayılabilir.

Araştırma sahasında en fazla yetiştirilen meyve olan üzümünden elde edilen ürünler pekmez, pestil, kuru üzüm, bandırma sucuğu gibi ürünler daha çok ev ortamında hazırlanarak pazarlara ulaştırılmaktadır. İlçe merkezinde 2011 yılında hizmete giren pekmez fabrikası Gercüş ilçesinin tek modern fabrikasıdır.

Araştırma sahasının büyük bölümünün meralarla kaplı olması hayvancılık faaliyetlerini ön plana çıkardığından 70 li yıllarda Gercüş ilçe merkezine Sümerbank Ayakkabı fabrikası yapılmış, binaları tamamlanmış; ancak fabrika günümüze kadar faaliyete geçirilememiş olup, bugün jandarma tabur komutanlığı tarafından kullanılmaktadır. Hayvancılığa dayalı bu tip sanayi tesislerinin ciddi anlamda istihdam yaratacağı düşünüldüğünde araştırma sahasında yaşanan işsizliğe çare olacağı muhakkaktır.

Foto 25: Kantar Köyü Kırsal Kalkınma Kooperatifi Bünyesinde Faaliyete Başlayan Tulum Peyniri Fabrikası

Gercüş ilçesi ve bağlı köylere ait tarımsal kalkınma kooperatifleri tarafından açılan tesisler arasında Kantar Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi tarafında Tulum Peynir üretim yapan fabrika 2011 yılında açılmıştır. Fabrikada 10 kişi çalışmakta olup günlük 1000 kg tulum peyniri üretimi yapılmaktadır.

Karalan, Yayladüzü köylerinde ise kooperatifler tarafından süt ve et üretimi yapılan küçük ve büyükbaş hayvan çiftlikleri kurulmuştur. Kozlu köyünde ise Mantar yetiştiriciliği kapsamında kültür mantarı üretimi yapılmaktadır.

Atölye tipi sanayi şekline Gercüş ilçe merkezinde rastlanmaktadır. İlçe merkezinde mobilya, marangoz, oto tamircisi, tornacı, elektrikçi, sıhhi su tesisatçısı gibi alanlarda hizmet üreten iş yerleri bulunmaktadır.

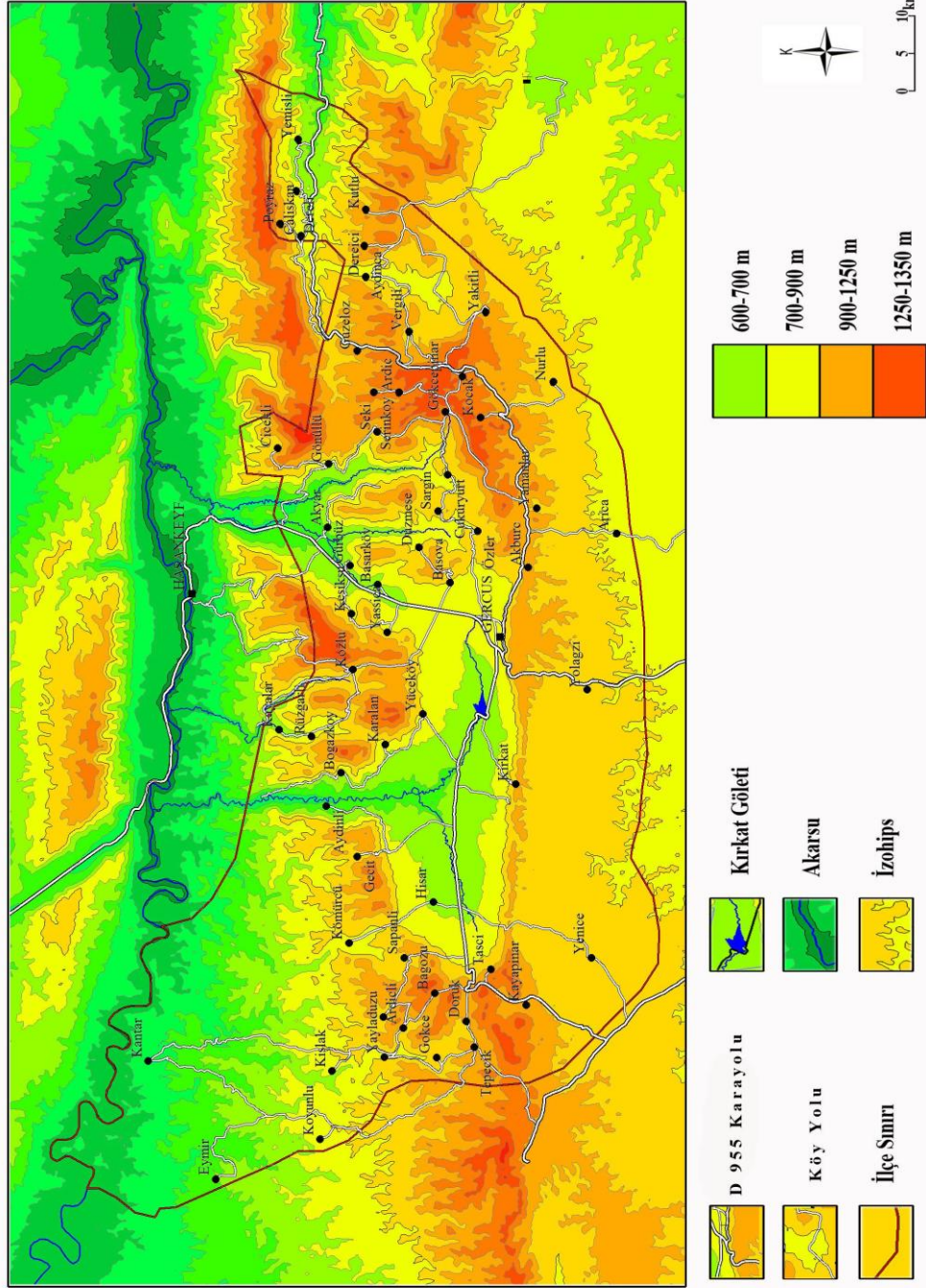
3.4. Ulaşım

Araştırma sahasının kuzeyde Hasankeyf, güneyde Midyat gibi tarihi ve jeopolitik bakımdan güçlü olan iki yerleşim merkezi arasında yer alması eskiden beri yol güzergahında olmasını sağlamıştır. Fakat 1960 lı yıllarda hizmet açılan Batman-Habur-Mardin yolunun yapılması ve buna bağlı olarak Dicle Nehri üzerinde Hasankeyf Köprüsünün yapılması, geçit vermez Üçyol Boğazının açılması Gercüş ilçesinin önemini katlamıştır. Bugün bu yol bölünmüş yol haline dönüştürülmektedir. Ayrıca Mardin-Gercüş-Siirt yoluna dönüştürülmesi Gercüş' ün ulaşım fonksiyonunu daha da arttırmıştır. Gercüş- Kayapınar-Savur ile Batman- Kantar-Kayapınar yolları araştırma sahasının önemli yol ağlarıyla örülmesini sağlamıştır.

Foto 26: 2010 yılında yapımına başlanan ve devam eden Gercüş-Yemişli-Siirt Yolu. Gercüş'e bağlı 25 köy bu yoldan faydalanacaktır.

HARİTA 19. GERCÜŞ İLÇESİNDE ULAŞIM

3.5. Ticaret

Kazanç sağlamak amacıyla mal alıp satma faaliyetine ticaret denir. Bu terim Türkçe’imizde alışveriş veya alım satım (tecim) terimleri ile de ifade edilir. Ticaretle uğraşan meslek erbabına ise tüccar denilmektedir. Ticaret faaliyetinin iç tüketim merkezleri, yani iç pazarlara yönelmiş bölümüne iç ticaret, yabancı ülkelere yönelmiş bölümüne ise dış ticaret denir. (Doğanay, 1998, 557).

İnsanoğlu var olduğundan beri sayısız ihtiyaçlara sahip olmuştur. Bu ihtiyaçlar insanoğlunun sosyal özelliğinden dolayı çeşitli şekillerde giderilmiştir. İnsanların bir araya gelmesiyle meydana gelen yerleşim birimlerinin orada hayatlarını idame eden sakinlerinin ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap verdiğini söylemek mümkün değildir. Belirli bir bölgede çevresine göre merkezi özellik gösteren ve çeşitli fonksiyonlara sahip yerleşimler birer ekonomik merkez konumunda olarak kendi nüfusu yanında çevresinde bulunan yerleşim birimlerinin ihtiyaçlarını daha güzel bir şekilde karşılayabilirler.

Araştırma sahasının ticaret yapısı tarım ve hayvancık faaliyeti üzerinde sürmektedir. Gercüş ilçe merkezi ise bunun yanında dışarıdan getirilen çeşitli mal ve hizmetlerin pazarlandığı ve yakınında bulunan belde ve köylere dağıtıldığı küçük bir merkez konumundadır. İlçe merkezinin sürekli göç vermesi yanında Midyat ilçe merkezine çok yakın olması ticari merkez olma kapasitesini oldukça kısıtlamaktadır.

Foto 27:Gercüşte Pekmez ve Sucuk Üretimi (Kayapınar Kasabasından)

Tablo: 44 Gercüş İlçesinde Yer Alan Perakende Ticaret İşletmeleri (2010)

PERAKENDE TİCARET					
Günlük İhtiyaçlar		Periyodik İhtiyaçlar		Uzun Vadeli İhtiyaçlar	
Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı	Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı	Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı
Bakkal	10	Konfeksiyon	5	Mobilya-Halı	1
Kasap	4	Tuhafiye	3	Beyaz Eşya	3
Fırın	3	Züccaciye	2	Kuyumcu	1
Market	5	Ayakkabıcı	4	Elektrik Malz.	3
Tekel Bayii	2	Kırtasiye	3	Çeyiz	1
Kuruyemişçi	1	Fotoğrafçı	2		
Büfe	7	Tüpçü	3		
		Camcı	2		
		Hırdavatçı	3		
TOPLAM	32		27		9

Kaynak: Gercüş Mal Müdürlüğü Verilerinden Yararlanılarak (2010 Yılı)

Araştırma alanımızdan dışarıya satılan ürünlerin başında üzüm gelmektedir. Gercüş ilçesiyle adeta özdeşleşen üzüm, yaş ve kuru olmak üzere başta Batman olmak üzere iç pazara sunulmaktadır. Üzüm üreticileri genellikle kendi imkanlarıyla üretim ve pazarlama yaptıklarından genellikle değerinin altında satılmaktadır.

Ayrıca araştırma sahasında yetiştirilen buğday, arpa, nohut, kırmızı mercimek gibi tarla ürünleri ile domates, patlıcan, biber, fasulye, kavun, karpuz ve köy elması gibi sebze ve meyveler de ticari birer ürün olarak pazarlanmaktadır. Yetiştirilen ürünler başta Batman şehir merkezi olmak üzere Gercüş ilçe merkezi ile Kayapınar beldesindeki pazarlarda satılmaktadırlar. Hayvansal ürünler ise daha çok ev ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmakla birlikte az miktarda süt, süt ürünleri ile canlı hayvan satışı yapılmaktadır. Ancak son yıllarda araştırma alanımızda kurulmaya başlanan tarımsal kooperatifler sayesinde ileride üretim ve pazarlama alanlarında önemli gelişmeler görülebilecektir.

Gercüş ilçe merkezine her türlü sanayi mamulü, dayanıklı tüketim malzemeleri, giyim-kuşam malzemesi, bazı tarım ürünleri, ilaç ve tıbbi malzemeler ile temel gıda malzemeleri dışarıdan getirilmektedir. İlçe merkezinin fazla göç vermesi nedeniyle ticari kuruluşların çeşidi ve sayısı gelişme gösterememektedir. Bu yüzden Gercüş ilçe merkezi ticari bir merkez olma özelliğini elde edememiştir.

Gercüş ilçesindeki iş ve ticaret birimleri perakende ticaret, büyük ticaret, küçük sanayi ve imalathaneler, yeme-içme ve eğlence yerleri, mesleki bürolar, bankalar, ulaşım ile ilgili ticaret ve sanat işletmeleri, ulaşım hizmetleri ve sağlık hizmetleri olarak sıralanabilmektedir.

Gercüş'te yer alan perakende ticaret işletmeleri günlük ihtiyaçlar, Periyodik ihtiyaçlar ve Uzun vadeli ihtiyaçlar olmak üzere 3 grupta incelenmiştir. (Tablo:44). Bu grupta toplam 68 iş yeri bulunmaktadır. Bunların % 47'si günlük ihtiyaçlara yönelik işyerleri, % 40'ı periyodik ihtiyaçlara yönelik iş yerleri, % 13'ü ise uzun vadeli ihtiyaçlara yönelik iş yerleri oluşturmaktadır.

Tablo:45 Gercüş' te Yer Alan Büyük Ticaret İşletmeleri (2010)

İnşaat Mlz. Satışı		Toptan Bakklîye ve Un Tic.		Toprak Mah. Ve Yem Tic		Tarım İlaç ve Gübre Tic.	
Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı	Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı	Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı	Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı
İnşaat Mlz.Satışı	2	Toptan Bakkalîye	2	Yem Satışı	1	Zirai İlaç ve Gübre	1
TOPLAM	2		2		1		1

Kaynak: Gercüş Mal Müdürlüğü Verileri (2010 Yılı)

Günlük ihtiyaçlara yönelik iş yerleri arasında en büyük pay % 46 ile bakkal ve marketlere ait iken, ikinci sırada % 22 ile büfeler gelmektedir. Periyodik ihtiyaçlara yönelik işyerleri içerisinde % 18 ile konfeksiyon-giyim mağazaları ilk sırada yer alırken % 15 ile ayakkabıcılar, % 11 ile tuhafîye, kırtasiye, tüpçü ve hırdavatçılar takip etmektedirler. Uzun vadeli ihtiyaçlara yönelik iş yerleri içerisinde % 33 ile beyaz eşya satış mağazaları ve elektrik malzemesi satış mağazaları ilk sırada yer alırken % 11'er payla mobilya-halî satış mağazaları, kuyumcu ve çeyiz malzemesi satış mağazaları onu takip etmektedirler.

Tablo:46 Gercüş' te Yer Alan Sanayi Tesisleri ile Küçük Sanayi ve İmalathaneler (2010)

SANAYİ TESİSLERİ		KÜÇÜK SANAYİ VE İMALATHANELER	
Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı	Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı
Mobilya İmalatı	1	Berber-Kuaför	5
Pekmez Fabrikası	1	Terzi	2
Tulum Peyniri Fabrikası	1	Sıhhi Tesisat	2
		Elektrikçi	6
		Kaynakçı	3
		B.Eşya Tamircisi	1
		Demirci	3
		Plastik Doğrama	2
		T.V. Tamiri	1
		Marangoz	1
		Mezar Yapımı	1
		Değirmen	3
		Alçı Dekorasyon	2
TOPLAM	3		32

Kaynak: Gercüş Mal Müdürlüğü Verileri (2010 Yılı)

Araştırma sahasında büyük ticaret kapsamında İnşaat malzemeleri satıcıları, toptan bakkaliye ve un ticareti yapan iş yerleri, toprak mahsulleri ve yem ticareti yapan iş yerleri ile tarımsal ilaç ve gübre ticareti yapan iş yerleri ele alınmıştır. (Tablo 45). Bu grupta toplam 6 işyeri bulunmaktadır. Bunların % 67'sini inşaat malzemeleri satışı yapan işyerleri ve toptan bakkaliye ve un ticareti yapan işyerleri, % 33'ü ise toprak mahsulleri ve yem ticareti yapan işyeri ile zirai ilaç ve gübre satışı yapan işyeri gelmektedir.

Pekmez fabrikası, tulum peyniri fabrikası ile mobilya imalatı yapan iş yerleri büyük sanayi kapsamında değerlendirilmiştir. (Tablo:46). Bu gruptaki tesisler sanayi başlığı adı altında incelenmiştir.

Terzi, berber, marangoz, elektrikçi gibi el sanatları ve küçük sanatlara yönelik ticarethaneler ile değirmenler küçük sanayi ve imalathaneler kapsamında ele alınmıştır. (Tablo:46). Bu grupta toplam 32 iş yeri bulunmaktadır. Bunların % 91'i küçük sanayi

ve imalathaneler kapsamında yer alırken, % 9'unu değirmenler oluşturmaktadır. El sanatları ve küçük sanatlar içerisinde ise % 19'luk payla elektrikçiler ilk sırada yer alırken, % 16 ile berber ve kuaförler, % 9 ile demirci ve kaynakçılar izlemektedirler.

Yeme-içme ve eğlence hizmetleri sınıfında ise Lokanta, çay ocağı, kahvehane, pastane, internet cafe gibi iş yerleri ele alınmıştır. (Tablo:47). Bu grupta toplam 21 iş yeri bulunmaktadır. Bunların % 28'i çay ocağı, % 24'ü lokanta, % 19'u ise internet cafedir.

Büro hizmetleri kapsamında ise, emlakçı, noter, siyasi partiler gibi iş yerleri ele alınmıştır. (Tablo:47). Bu grupta toplam 9 iş yeri bulunmaktadır. Bunların % 56'sı siyasi parti büroları, geriye kalanı ise % 11'er lik payla emlakçı, noter ve ziraat odası başkanlığı oluşturmaktadır. Bankalar başlığında ise ilçede bulunan 1 adet banka şubesi yer almaktadır.

Tablo:47 Gercüş' te Yer Alan Yeme-İçme ve Eğlence Hizmetleri, Büro Hizmetleri ile Bankalar (2010)

YEME-İÇME VE EĞLENCE HİZMETLERİ		BÜRO HİZMETLERİ (Adli, Mali, Parti vb.)		BANKALAR	
Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı	Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı	Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı
Çay Ocağı	6	Noter	1	Banka	1
Kahvehane	3	Emlakçı	1		
Lokanta	5	Telekom Bayii	1		
Pastane	1	Siyasi Parti	5		
Tatlıcı	2	Ziraat Odası	1		
İnternet Cafe	4				
TOPLAM	21		9		1

Kaynak: Gercüş Mal Müdürlüğü Verileri (2010 Yılı)

Ulaşım ile ilgili sanat işletmeleri ile oto yedek parça satışı ve oto lastik satıcıları gibi iş yerleri ulaşım ile ilgili ticaret ve sanat işletmeleri kapsamında ele alınmışlardır. (Tablo:48). Bu grupta toplam 10 iş yeri bulunmaktadır. Bunların % 80'i ulaşım ile ilgili sanat işletmeleri kapsamında yer alırken, % 20'si ulaşım ile ilgili ticarethanelerden oluşmaktadır. Ulaşım ile ilgili sanat işletmeleri içerisinde % 25'erlik bir oranla oto elektrikçileri ile lastik tamircileri ilk sırada yer almaktadırlar.

Petrol istasyonları ile şehirlerarası minibüs işletmesi ile taksi işletmesi ulaşım hizmetleri kapsamında ele alınmıştır. (Tablo:48). Bu grupta yer alan 6 işletmenin 3'ü (%50) petrol istasyonu, 2'si minibüs işletmesi, biri ise taksi işletmesidir.

Tablo:48 Gercüş' te Yer Alan Ulaşım İlgili Ticaret İşletmeleri ve Sağlık Hizmetleri (2010)

ULAŞIMLA İLGİLİ TİCARET VE SANAT İŞLETMELERİ		ULAŞIM HİZMETLERİ		SAĞLIK HİZMETLERİ	
Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı	Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı	Faaliyet Kolu	İş Yeri Sayısı
Ulaşım İlgili Sanat İşletmeleri				Ticari Sağlık Hizmetleri	
Oto Elektrikçi	2	Petrol İstasyonu	3	Doktor Muayenehanesi	-
Kaportacı	-	Minibüs	2	Dişçi	1
Oto Tamircisi	1	Taksi	1	Veteriner	1
Traktör Tamircisi	1	Otobüs		Eczane	3
Bisiklet Tamircisi	1			TOPLAM	
Egzozcu	-			Resmi Sağlık Hizmetleri	
Lastik Tamircisi	2			Devlet Hastanesi	1
Oto Yıkama	1			Aile Sağlığı Merkezi	1
TOPLAM	8			Toplum Sağlığı Merkezi	1
Ulaşım İlgili Ticaret İşletmeleri				TOPLAM	
Oto Yedek Parça	-				
Oto Lastikçi	2				
TOPLAM	2				
TOPLAM	10	TOPLAM	6	TOPLAM	8

Kaynak : Gercüş Mal Müdürlüğü Verilerinden Yararlanılarak

3.6. Turizm

1926 yılına kadar köy statüsünde olan Gercüş ilçesi, idari ünite olarak ilçe statüsüne kavuştuğundan beri yerleşim yerinin gelişmesinde ve şehrsel özellikler göstermesinde çeşitli fonksiyonlar rol oynamıştır. Öncelikle idari merkez olmak üzere, ulaşım fonksiyonu, tarımsal potansiyelin var olması gibi nedenler sayılabilir. Fakat aynı

durum turizm için geçerli görünmemektedir. Dolayısıyla şehrsel fonksiyonlar içerisinde turizmin katkısı yok denecek kadar azdır.

Gercüş ilçesi içerisinde yer aldığı yöreye göre turizm yönünden fakir sayılabilir. 22 km güneyinde yer alan Midyat, 23 km kuzeyinde yer alan Hasankeyf gibi kültür turizmi açısından oldukça zengin merkezlere oranla Gercüş ilçesi adından söz ettirememektedir.

Gercüş ilçesinin turizm açısından geri kalmasında başlıca iki faktör sayılabilir. Birincisi turizm potansiyelinin yeterli olmaması (özellikle kültür turizmi açısından), ikicisi ise var olan mevcut potansiyelin yeterince tanıtılamaması ve organizasyon eksikliğidir.

Günümüzde deniz, plaj ve güneş endeksli bir turizm anlayışının hakim olmasından dolayı, Gercüş bu yapıdan uzak bir durum arz etmektedir. Bunun yanında içerisinde yer aldığı bölge oldukça zengin turistik eserlere sahip olmasına rağmen Gercüş turistik eser bakımından fakirdir. Gercüş'ün topoğrafik yapısı, tarihsel süreç içerisinde kuruluş yeri ve büyüme açısından burada gelişebilecek bir medeniyete ciddi imkan sağlamamıştır. 20. yy başlarına kadar bir köy durumunda olması bunu desteklemektedir. Bunun doğal sonucu olarak gözle görülür arkeolojik öneme sahip tarihi eserler az sayıdadır. İlçe sınırları içerisinde doğal göl bulunmaması, bitki örtüsünün zayıf olması, Gürbüz Deresi vadisinin turizm tesisi yapımına uygun olmaması gibi etkenler doğal turizmin gelişmesini engellemiştir.

Yukarıda anlatılan şartlara rağmen Gercüş ilçesi ve bağlı köylerinde az keşfedilmiş veya keşfedilmemiş birçok tarihi eser olduğu arazi çalışmalarımızda gözlemlenmiştir. İlçe merkezindeki tarihi Gercüş taş evleri ve çarşısı, tarihi Dimeyme Kasrı yanında, Arıca, Yamanlar, Nurlu, Hisar köyleri gibi eski yerleşim birimlerinde çok sayıda kilise, mağara, su sarnıcı, ören yerleri mevcuttur. Arıca köyündeki yeraltı yerleşmesi ile Kırkat köyü Konak mezrasındaki Kıralkızı Mağaraları oldukça ilgi çekicidir.

Alan taraması yapılarak Gercüş ilçesi ve köylerinde henüz hiç keşfedilmemiş tarihi eserler ortaya çıkarılabilir. Ören yerlerinde kazılar başlatılarak turizme kazandırılabilir. Zira araştırma sahasındaki yerleşim birimlerinin bazılarının eski Süryani merkezleri olduğu göz önüne alındığında güçlü bir tarihi eser barındırıldığı söylenebilir. Midyat ve Hasankeyf' te olduğu gibi tarihi eserlerin tespit edilip tescil edilmesi, gerekli tanıtım çalışmaları sonucunda GAP Turu kapsamında Gercüş'ün de yer alması sağlanabilir. Bugün Gercüş sadece yol güzergahı olarak yerini almaktadır.

Yapılacak çalışmalarla yılda 1 milyondan fazla turistin ziyaret ettiği Mardin-Midyat-Hasankeyf yöresindeki kültür turizminden Gercüş'ün de pay alması sağlanabilir.

Gercüş ilçesindeki mevcut turizm potansiyellerinden bir tanesi de inanç turizmidir. Peygamber Efendimizin soyundan gelen ve “seyit” olarak adlandırılan zatların bir kısmı Bağdat’tan kaçarak Vergili (Becirman) köyüne yerleşmişlerdir. Yöreye ilk gelen kişi de Seyit Bilal Hazretleridir. Zamanın beyi tarafından vergi muafiyetine tabi tutulan seyitlerin yerleştiği bölgeye de “vergisiz” anlamına gelen “Becirman” adı verilmiştir. Bugün Vergili köyünde Seyit Bilal ve kardeşi Şeyh Ahmet ile Kutlu köyünde Şeyh Hasan El-Batırgızı türbeleri her yıl Ağustos ayında binlerce kişi tarafından ziyaret edilir, dualar edilir, kurbanlar kesilir. (Foto:11). Her yıl Vergili köyünü yaklaşık 5 bin, Kutlu köyünü ise 2 bin kişi ziyaret etmektedir. Buralarda yer alan türbe ve çevresi ile misafirhane düzenlenerek kapasitesi artırılabilir. Böylece ülkemizin değişik yerleri yanında komşu ülkeler Irak ve Suriye’den de ziyaretçiler buraya yönlendirilebilir.

Foto 28: Vergili Köyü Seyyid Bilal Türbesi

Foto 29: Kutlu Köyü Şeyh Hasan Türbesi

Yukarıda da üzerinde durduğumuz gibi Mardin ve Midyat'tan Hasankeyf 'e giden yol güzergahında bulunan Gercüş'te turizme yönelik ulaşım ve konaklama tesisleri yapılabilir. Ulaşımdan kaynaklanan avantaj kullanılarak turistlerin Gercüş'te konaklamaları sağlanabilir. Böylece günübirlik geziler düzenleme imkanı elde edilebilir. Bu konuda kaymakamlık ve yerel yönetimlerin gerekli çalışmaları başlatmaları ve tanıtım faaliyetlerine ağırlık vermeleri yerinde olacaktır.

Foto 30: Arica Köyünde yer alan Mor Yakup Kilisesi

Foto 31: Akburç Köyü ve eteğinde kurulu olduğu kalesi

SONUÇ

Yüksek lisans tez konumuzu oluşturan Gercüş İlçesi; Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Dicle Bölümü, Batman-Mardin Yöresinde Batman şehrinin 60 km kadar güneyinde bulunmaktadır. Güneydoğu Torosların güneyi ile Mardin Eşiği'nin kuzeyinde yer alan ilçe, Dicle Nehri'nin güney kıyısında batı-doğu doğrultusunda uzanır. Doğusunda Mardin, Siirt, Şırnak il sınırlarının kesişimi, batısında Mardin ilinin Savur ilçesi, kuzeyinde Hasankeyf ilçesi, güneyinde ise Mardin ilinin Midyat ilçesi vardır.

2011 yılı itibariyle 11225'i kadın, 11546'sı erkek olmak üzere toplam nüfusu 22771'dir. İnceleme sahası göçe bağlı nüfus azalmasının olduğu bir sahadır. İlçe iki farklı coğrafi ünite (Mardin Eşiği ile Güneydoğu Toroslar) arasında yer alması nedeniyle geçiş alanı özelliği göstermektedir. Bu geçiş özelliği ilçenin nüfus, yerleşme ve iktisadi özelliklerine yansımış ve belirleyici olmuştur. Saha aynı zamanda Şırnak ve Mardin şehirlerini Batman ve Siirt şehirlerine bağlayan karayolunun geçtiği önemli bir geçiş güzergahıdır. Bu güzergahın önem kazanmasında geçmişte Dicle nehrini geçmek için yapılan Hasankeyf köprüsünün büyük etkisi vardır. Günümüzde bu köprünün, yapılacak olan Ilısu Baraj gölü altında kalacağı düşünülerek yeni köprü yapım çalışmaları devam etmektedir.

Gercüş ilçe sınırları içerisinde yer alan İlçe merkezi, 56 köy ve 2 kasaba yerleşmesinin tamamı deniz seviyesinden ortalama yükseltisi 900-1000 m arasında olan engebeli arazi üzerinde yer almaktadır.

Araştırma sahasının etrafında genel olarak yer alan jeomorfolojik birimler kuzeybatıda Diyarbakır Havzası (ortalama 700 m.), güneyinde Mardin Eşiği (ortalama 1000 m.), doğusunda Mardin-Midyat Eşiği'nin kuzeydoğu uzantısı olan Karakaş (Mava) Dağları (ortalama 1250-1500 m.) ile kuzeyde Raman ve Garzan Antiklinalleri (1000-1200 m.)'dir.

Araştırma sahasının iklimine baktığımızda karasal iklimin hüküm sürdüğünü görmekteyiz. Fakat Doğu ve İç Anadolu bölgelerinde görülen karasal iklimden farklı iklim koşullarıyla karşılaşmaktayız. Yağış ve sıcaklık özellikleri itibariyle bozulmuş Akdeniz iklimi görülüyor diyebiliriz. Güneydoğu Anadolu İklimi genelde karasal iklim sınıfında değerlendiriliyorsa da, Akdeniz İklimine daha yakın özellikler gösterdiğini söyleyebiliriz. KOÇMAN, bu iklime “Karasal Akdeniz Termik Rejimi” tanımını yapıyor (Koçman, 1993, 25)

Araştırma sahasının en önemli hidrografik birimleri Dicle Nehri ve onun yan kollarıdır. Gürbüz Deresi, Nehir Deresi, Derdil Deresi, Aşdere ve küçük-büyük birçok derecik Dicle Nehri' ne dökülmektedir. Araştırma alanımızda bir adet yapay göl olan Kırkat Göleti bulunmaktadır.

Araştırma sahasının genelindeki toprak yapısı kahverengi orman toprakları olup inceleme alanındaki hakim bitki örtüsü Güneydoğu Anadolu stepleri ile bozulmuş meşeliklerdir. Mazı ve palamut meşesi en çok rastlanılan meşe türleridir.

Araştırma sahasının engebeli bir araziye sahip olmasına rağmen iklimin uygun olması ve verimli tarım alanlarına sahip olduğundan hem nüfus hem de yerleşme olarak yoğunluğa sahiptir. 1985 yılı araştırma sahasında nüfus miktarının en yüksek değerlere ulaştığı zamandır. Nüfus yoğunluğunun arttığı yerler ulaşımın kolay ve arazinin işlemeye elverişli olduğu, su kaynaklarının fazla olduğu yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1990-2000 yılları arasında ise araştırma sahasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşanan terör olayları ve çatışmalı ortamdan dolayı nüfus büyük bir göç vermiş ve nüfus azalmaya başlamıştır. Ancak, 1990 yılındaki keskin nüfus artış hızı düşüşü sadece buna bağlı olarak gerçekleşmemiştir. 1990 yılında Batman' ın il olmasıyla, o zamana kadar Gercüş ilçesine bağlı bir bucak merkezi olan Hasankeyf ve bağlı köylerin Gercüş ilçesinden ayrılması en büyük etken olmuştur.

Araştırma sahasının olan Gercüş İlçesi ve bağlı yerleşim birimlerinde de yerleşme ve nüfusun mekan üzerindeki dağılışı doğal ve beşeri birçok faktörün rol oynadığını söyleyebiliriz. Öncelikle topoğrafik şartlar daha sonra ise beşeri faktörler araştırma sahasında nüfus ve yerleşmelerin dağılışı etkilemişlerdir. Yerleşmeler genellikle toplu yerleşme özelliğine sahip olup, yamaç, etek, sırt gibi jeomorfolojik birimler üzerinde kurulmuşlardır. Su kaynaklarının ve tarımsal arazilerin sınırlı olması yerleşmelerin toplu olmasına, yerleşmelerin tarımsal özelliği olmayan araziler üzerinde kurulmalarına neden olmuştur.

İlçedeki kırsal yerleşmeler genellikle tek yerleşmeli birimlerden oluşmaktadır. Ardıçlı köyü hariç köy altı iskan birimine sahip yerleşmeler birer mezraya sahiptirler. Ardıçlı köyünün çok sayıda köy altı iskan birimine (mezra) sahip olmasında geniş ve engebeli bir araziye sahip olması yatmaktadır.

Meskenlerin genellikle taş malzeme kullanılarak yapıldığı yerleşmelerde başta ilçe merkezi olmak üzere son zamanlarda betonarme meskenler de yapılmaya İlçe merkezinde 10 katlı binalar yükselmeye başlanmıştır.

İlçenin 2009 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 21326 olduğuna göre doktor başına düşen hasta sayısı 1185'dir. Bundan da anlaşılmaktadır ki ilçenin nüfusuna oranla sağlık hizmetlerinin seviyesi ile sağlık kuruluşları ve sağlık personelinin sayısı yetersizdir. İlçenin ve bağlı köylerin ilçeye ve il merkezine uzak olmaları ve ulaşımın engebeli araziden kaynaklı zorluğu sağlık hizmetlerinin kırsal alanlara yayılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Gercüş ilçe merkezi Fonksiyonel açıdan hizmet sektörünün ağırlığını hissettirdiği ve bunun artacağı bir özellik göstermektedir. Zira ulaşım ağının her geçen gün kuvvetlenmesi, idari merkez olma özelliğinin korunması, hergün yeni eğitim, sağlık vb resmi kurumların yapılması gibi sebeplerden dolayı Gercüş hizmet sektörünün ön planda olduğu ve olacağı bir fonksiyona sahip olmaktadır.

Hizmet sektöründen sonra tarım sektörü, ilçede etkin sektör konumundadır. Geniş tarım arazileri ve üzüm bağlarıyla Gercüş ilçesi, önemli tarım potansiyeline sahiptir. 2014 yılında yapımı planlanan Ilısu Barajı kapsamında sulama kanalı projesi hayata geçtiğinde tarımın ilçedeki payı önemli oranda artacaktır.

Hayvancılık özellikle küçükbaş hayvancılık ilçede önemli ekonomik faaliyetler arasında yer almaktadır. Son yıllarda özellikle konar-göçer hayvancılık faaliyetleri önemli derecede yaygınlaşmıştır. İlçeye bağlı kırsal yerleşim birimleri ve çevresi kışlak olarak kullanılmaktadır. Baharın gelmesiyle birlikte koyun sürüleri Güneydoğu Toroslara doğru hareket etmektedirler. Büyükbaş hayvancılık araştırma sahasında önemini oldukça yitirmeye başlamıştır.

Sanayi fonksiyonunun gelecekte herhangi bir konuma gelebileceği ön görülmemektedir. Ancak tarıma dayalı sanayi konusunda bazı gelişmeler yaşanabilir. Deri sanayisi ile et ve süt endüstrisi alanlarında çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ARDOS, M., (1984),** Türkiye Ovaları'nın Jeomorfolojisi, cilt:1, İ.Ü. Yayını No:3263, Edebiyat Fakültesi Yayını No:3199, İSTANBUL.
- AKALAN, İ., (1965),** TOPRAK (Oluşumu, Yapısı ve Özellikleri), Ankara Ün. Ziraat Fak. Yay. No: 241, ANKARA.
- AKDEMİR, İ. O., (1997),** Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, F. Ü. Fen-Edb. Fak. Sosyal Bilimler Enst. .Coğ. Ana bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), ELAZIĞ.
- AKDEMİR, İ.O., (2004),** Gölbaşı İlçesinin (Adıyaman) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. ELAZIĞ.
- ALAGÖZ, C. A., (1984),** "Türkiye'de Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler", 11-13 Eylül Türk Yer Adları Sempozyum Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folk. Arş. Dairesi Yay. No: 60, Seminer, Kongre Bild. Dizisi: 17, s: 11-23, ANKARA.
- ALTUNIŞIK, İ., (2009),** Coğrafi Bakımdan Batman İli Yer Adları Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, ANKARA
- ARSLAN, Ö., (2006),** Battalgazi İlçesinin (Malatya) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ELAZIĞ.
- ATALAY, İ., (1994),** Türkiye Vegetasyon Coğrafyası, Syf. 247, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi Yayını No 19, İZMİR.
- ATALAY, İ., (2005),** Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri, İZMİR.
- AVCI, S., (1989),** "İlca'da Coğrafi Şartlar ve Mesken İlişkileri", Atatürk Üniv. Fen-Edb. Fak. Arş. Der.", S.17, s. 175-196, ERZURUM.
- BAŞEL, H., (2003),** Sosyal Politika Açısından İç Göçler: Sivas'tan İstanbul'a Göç Örneği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İSTANBUL.
- BAŞOL, K., (1994),** Türkiye Ekonomisi, Anadolu Matbaası, İZMİR.
- DARKOT, B., (1961),** "Türkiye'nin Nüfus Hareketleri Üzerine Yeni Gözlemler", Türk Coğ Derg., S:21, s.1-14, İSTANBUL.

- DENKER, B., (1977),** Yerleşme Coğrafyası, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No: 93, İSTANBUL.
- DOĞANAY, H., (1980),** Türkiye Ekonomik Coğrafyası, Ata.Ün. Edb. Fak. Coğ. Böl., ERZURUM
- DOĞANAY, H., (1994),** Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitapevi, ANKARA.
- DOĞANAY, H., (1998),** Türkiye Ekonomik Coğrafyası, Çizgi Kitabevi Yayınları, KONYA.
- EKİNCİ, N., (2010),** “Petrolün Kenti Batman”, Gün Matbaacılık, İSTANBUL.
- ELİBÜYÜK M., GÜZEL A., (2003),** “Şanlıurfa İlinde Dönemlik ve Geçici Bir Yerleşme; Hollik”, Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve uyg. Merk., Coğrafi Bilimler Derg.,C.1, S.1, s.55–67, ANKARA.
- EMİROĞLU, M., (1981),** “Türkiye’de Son Sayımlar ve Kentleşme Olayının Boyutları”, A.Ü.D.T.C.F., Coğ. Araş. Derg., S:10, ANKARA.
- ERİNÇ, S., (1953),** Doğu Anadolu Coğrafyası, İ.Ü. Yay. No:572, Edeb. Fak. Coğ. Enst. Yay. No:15, İSTANBUL.
- GÖYÜNÇ, N., (1991)** “XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı” ANKARA
- GÜRGEN, G., (2002),** Güneydoğu Anadolu Bölgesinin İklimi, Dicle Üniv. Ziya Gökalp Eđt. Fak. Yay. No: 12, DİYARBAKIR
- HAYLİ, S., (1995),** Erzincan Ovası’nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ELAZIĞ
- HAYLİ, S. (2001),** “Erzincan Ovasında Köy Meskenleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, S. 2, s.21-42, ELAZIĞ.
- HAYLİ, S. (2002),** “Erzincan Ovasında Genel Arazi Kullanımı” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 12, S. 1, s.1-24, ELAZIĞ.
- HISN KEYFA VEKAYİNAMESİ** (Nüzhetü’n-Nazır ve Rahetü’l-Hatır) Müellifi Meçhul Viyana Milli Kütüphanesi. Mxs.355
- IŞIK, Ş., (1996),** “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Nüfusun Miktarı ve Yapısal Özellikleri” Ege Coğrafya Dergisi 9, 283-312, İZMİR
- KOÇMAN, A., (1993),** Türkiye İklimi, Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yayın No: 72, İZMİR
- KURTER, A., (1979),** Türkiye’nin Morfoklimatik Bölgeleri, İ.Ü. Yay. No:2585, Edeb. Fak. Coğ. Enst. Yay. No:106, İSTANBUL.
- ÖZÇAĞLAR, A.,(1992),** “Türkiye’de Şeker pancarı Ekim Alanlarının Coğrafi Dağılışı.”, Türkiye Coğrafya Dergisi, S:1, s: 15–54, ANKARA.

- ÖZÇAĞLAR, A. , (1996),** "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler", A.Ü. D.T.C.F., Coğ. Arş. Derg. , S: 12, s. 7–24, ANKARA.
- ÖZÇAĞLAR, A., (1997),** Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar-Şehirler), Ekol Yayınevi, ANKARA.
- ÖZGÜÇ, N., (1979),** Beşeri Coğrafyada Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri, İ.Ü. Yay. No:2511, Edeb. Fak. Coğ. Enst. Yay. No:105, İSTANBUL.
- ÖZGÜR, E. M., (1992),** “Türkiye’de Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı”,A.Ü. Türkiye Coğ. Araşt. Ve Uyg. Merk. Derg., S:1, s.55-80, ANKARA.
- ÖZGÜR, M., (2004),** “Türkiye'de Toplam Doğurganlık Hızının Mekansal Dağılışı”, Coğrafi Bilimler Dergisi 2 (2), S.1-12, ANKARA.
- ÖZGÜR, E. M., (2003),** “XXI. Yüzyılın Başında Türkiye Nüfusu”, Coğrafi Bilimler Dergisi 1 (1), S.43-53, ANKARA.
- ÖZGÜR, E. M., (2010)-1,** Nüfusun Coğrafi Analizi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları, ANKARA.
- ÖZGÜR, E. M., (2010)-2,** Yerleşme Coğrafyası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara.
- ÖZTAN, G., (1977),** Batman İklimi, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Yayını, ANKARA.
- SALNAME-İ VİLAYET-İ DİYARBEKİR,** 20 1323/1902 DİYARBEKİR
- SÖZER, A. N., (1984),** Güneydoğu Anadolu’nun Doğal Çevre Şartlarına Coğrafi bir Bakış, Ege Coğrafya Dergisi, No 2, syf. 15, İZMİR
- ŞEN, E., (1984),** “ Türkiye’de Mevsimlik İşgücü Göçleri Üzerine Düşünceler”, Ege Coğrafya Dergisi 2, s.1-7, İZMİR.
- TANOĞLU, A., (1959),** “Türkiye’de Nüfusun Dağılışı”, İ.Ü. Coğ. Enst. Derg., S.10, s.1-15, İSTANBUL.
- TANOĞLU, A., (1969),** Nüfus ve Yerleşme. İ.Ü. Yay. No.1183, Edb. Fak. Coğ. Enst. Neşriyatı No:45, İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK, N., (1967),** Türkiye İskan Coğrafyası- Kır İskanı (Köy Altı İskan Şekilleri), İ.Ü. Yay. No:1283, Coğ. Enst. Yay. No:49, İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK N., (1971),** “Kır Yerleşmeleri: Köy-Altı Şekilleri” Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, s.17–55, İSTANBUL.

- TUNÇDİLEK, N., (1978),** Türkiye'nin Kır Potansiyeli ve Sorunları, İ.Ü. Yay. No:2364, Coğ. Enst. Yay. No:96, İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK, N., (1985),** Türkiye'de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı, İ.Ü. Deniz Bil. Enst. BÜLTEN, C:3, İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK, N., (1986),** “Araziden Yararlanmada Yeni Bir Yöntem Denemesi İçin Coğrafi Gerekçe”, İ.Ü. Deniz Bil. Enst. BÜLTEN, C:2, Sayı:3, s:1-20, İSTANBUL.
- TUNÇEL, H., (1992),** "Türkiye'de (1966–1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış”, A. Ü. Türkiye Coğ. Uyg. ve Araşt. Merk. Derg. S: 1, s: 97-126, ANKARA.
- TUNÇEL, H., (1994),** Develi İlçesi'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, A.Ü. Sosyal Bil. Ens. Coğ. Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ANKARA.
- TUNÇEL H., (1996),** “Mezra Kavramı ve Türkiye’de Mezralar” Türkiye Araştırma Ve Uygulama Merkezi Der., S.5, s.73–98. ANKARA.
- TUNÇEL, H., (2000),** “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 10, Sayı: 2, s: 23-34, ELAZIĞ
- TÜMERTEKİN, E., (1968),** Türkiye’de İç Göçler, İstanbul Üniversitesi Yayın No:1371, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:54, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN, E. (1973),** “Yerleşme Planlaması (Şehir-Köy İlişkileri)”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 18-19,s.71-85, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN E., (1984),** Ulaşım Coğrafyası, İst. Üniv. Yay. No.2053, Coğ. Enst. Yay.No.85, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., (2000),** Beşeri Coğrafya’da İnsan, Kültür, Mekan, Çantay Kitapevi, İSTANBUL.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., (2007),** Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma, Çantay Kitapevi, İSTANBUL.
- YILDIRIM, A., (2004-a),** “Raman-Gercüş Antiklinalleri Yöresinde Dicle Nehrinin Hidrografik Özellikleri ve Kapma Olayları ” Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 10, İSTANBUL.
- YILDIRIM, A., (2004-b),** Gercüş, Hasankeyf ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafyası A.Ü.D.T.C.F. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ANKARA.
- YILDIRIM, B. (2006),** “Hasankeyf İlçe Merkezinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ELAZIĞ.

- YILDIZ, E., (2006),** “Örençay Havzasının (Elazığ) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ELAZIĞ.
- YİĞİT, A., HAYLI, S., KARAKAŞ, E., (1995),** “Doğu Anadolu Bölgesindeki İl ve İlçe Merkezlerinin Fonksiyonel Özellikleri”, F.Ü. Sos. Bil. Derg., C:7, s:1-2, ELAZIĞ.
- YÜCEL, T., (1988),** "Türkiye'de Kır Yerleşme Tipleri", Türk Kültürü Araşt. Enst. Yay. No:26/1, s.61–69, ANKARA.
- ZENGİN, B., (2001),** “Hasankeyf Tarihi ve Tarihi Eserleri”, İSTANBUL.
- ZENGİN, B., (2005),** “Geçmişten Günümüze Batman”, Batman Kültür ve Sanat Derneği Yay. BATMAN.

HARİTA, RAPOR, BÜLTEN VE YILLIKLAR

- GERCÜŞ İLÇE TARIM MÜDÜRLÜĞÜ (2010), Arazi Varlığı ve Üretim Raporları.
- GERCÜŞ KAYMAKAMLIĞI (2009), Brifing Raporu.
- TÜİK, (1927-2009), 1927-2009 Genel Nüfus Sayımları, ANKARA.
- TÜİK, (1989), 1985 Genel Nüfus Sayımımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yay. No:1237, ANKARA.
- TÜİK, (1994), 1990 Genel Nüfus Sayımımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yay. No:1657, ANKARA.
- TÜİK, (2002), 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Batman, ANKARA.
- TÜİK, (2002), 1997 Köy Envanteri Batman, Yay. No:2642, ANKARA.
- HARİTA GENEL KOMUTANLIĞI, 1/100 000 ve 1/25 000 ölçekli topoğrafya haritaları.
- KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI,(1981), 1981 Köy Envanter Etüdü Anketleri, Topraksu Kartoğrafya Müdürlüğü, ANKARA.
- Mardin İli Arazi Varlığı(1990), Köy Hizmetleri Genel Müd. Yayın No: 208, ANKARA

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Batman'ın Hasankeyf İlçesinde dünyaya geldim. İlköğrenimimi Mardin'in Midyat İlçesinde; orta ve yükseköğrenimimi Konya'da tamamladım. 1997 yılında Konya Atatürk Sağlık Meslek Lisesi Toplum Sağlığı bölümünü bitirdim. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümünü kazandım. 2001 yılında bu bölümden mezun olarak öğretmenliğe başladım. Konya ve Batman'da görevde bulundum. Halen Batman Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde Coğrafya Öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Evli ve 3 çocuk babasıyım.